

tâhirü'l-mevlevî

مشنوی

Mesnevi Dibacesi

İlk 18 Beyitin Şerhi

Arz edip de sadr-ı pür-süzunda dâğ-ı lâle ney
Bulmak ister nefha-i neyzende feyz-i jâle ney

Derd-i hicrân-ı neyistân-ı ezeldir sâiki
Sûz-ı dille etmede her dem figân ü nâle ney

Her nevâ-yı şekvesi sûzîş-fezâ-yı ehl-i dil
Sanki olmuş nâvdân-ı âteş-i seyyâle ney

Pir-i pirân-ı hakikat, ya'ni Mevlânâ-yı Rûm
Kim okur vâsıf-ı kemâlin dâim ehl-i hâle ney

Bir Kelimullâh-ı Rabbânî-suhan kim hâdimi
Gûş-ı hüşa "be'snev ez ney" emrini îsâle ney

Ben de ey me'vâ-yı rûhum! Bende-i der-gâhınım
Uğramaz indinde bi-şek redd ü istiskâle ney

Olsa manzûr-ı nigâhın çok mudur Tâhir kulun
İltifâtınla erişmiş mevkî'-i ikbâle ney

Tâhirü'l-Mevlevî

Mesnevî Dibacesi

ve

İlk 18 Beyitin Şerhi

Yazar	Tâhirü'l-Mevlevî
Hazırlayanlar	Prof.Dr Ali Güzelyüz Doç.Dr. Mehmet Atalay Kadir Turgut
Genel Yayın Yönetmeni	Şamil Kömürcü
İsbn	978-975-9068-39-4
Sertifika No	1206-34-003968
Basım Tarihi	Eylül 2008
Dizgi	Şerife Kömürcü
İç Tasarım	İrfan Güngörür
Kapak Tasarım	Murat Karagöz
Baskı / Cilt	Tuncer Matbaası Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. B Blok No:370 Tel. 0212 5019585

DEHLİZ
KİTAPLAR

Küçükayasofya Cd. No: 80 Sultanahmet / İstanbul
Tel. 0212 516 06 50 - 518 15 39
Fax. 0212 516 06 51

© Her Hakkı Mahfuzdur.
Dehliz Kitapları "Şamil Yayınevi" kuruluşudur.

Mesnevî Dibacesi ve İlk 18 Beyitin Şerhi

Tâhirü'l-Mevlevî

Hazırlayanlar

Prof.Dr. Ali Güzelyüz

Doç.Dr. Mehmet Atalay

Kadir Turgut

DEHLİZ
KITAPLAR

İçindekiler

Sunuş, 7

Tebrik ve Teşekkür, 9

Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlâna, 13

Tâhirü'l-Mevlevî, Hayatı ve Eserleri, 21

Mukaddime, 39

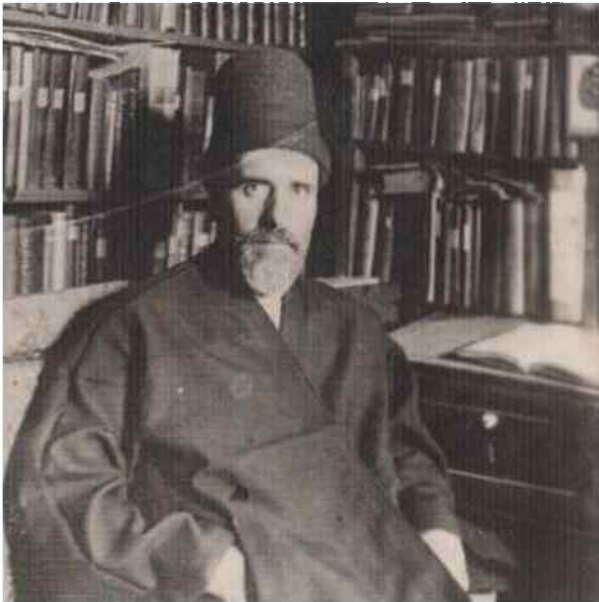
Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, 43

Mesnevî'de Tahkiye Usulü, 47

Mesnevî'nin Dibacesi, 51

Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beyiti, 97

Bibliyografya, 139

Sunuş

Mevlâna'nın, her beyti derin anlamlar yüklü olan Mesnevî'sinin anlaşılması için bugüne kadar birçok şerh yapılmıştır. Bunlardan Tâhirü'l-Mevlevî'nin yaptığı şerh, hacmi ve güncel oluşuyla büyük öneme sahiptir.

Tâhirü'l-Mevlevî, Fatih, Süleymaniye ve Lâleli Camilerinde verdiği dersleri defterlere yazmış, bunların *Mesnevi Dersleri* adıyla 5606. beyte kadarki kısmının şerhi yayınlanmış, yazarının vefatı üzerine eserin basımı tamamlanamamıştır. Daha sonra aynı eserin *Şerh-i Mesnevi* adıyla yapılan baskısında Mesnevî'nin beşinci defterinin 1150. beytine kadarki kısmının şerhi yer almıştır. Yine *Şerh-i Mesnevi* adıyla yapılan üçüncü baskısında, önceki baskıda eksik kalan kısmın Şefik Can tarafından yapılan şerhi de eklenmiştir.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî şerhi, önceki baskıları da göz önünde bulundurularak tarafımızdan yeniden baskıya hazırlanmaktadır. Mesnevî şerhinin tamamı yayınlanmadan önce (Şamil Yayınevi tarafından yayınlanacaktır) Mesnevî'nin dibacesi ile eserin özü sayılan ilk on sekiz beytinin şerhini yayınlanması uygun görüldü.

Kitabın başında, Tahirü'l-Mevlevî'nin kendi yazdığı "Mukad-dime", "Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rûmî" ve "Mesnevî'de

Tahkiye Usûlü” adlı yazılarıyla birlikte, eserin önceki baskısında yer alan merhum Ali Nihad Tarlan’ın “Tebrik ve Teşekkür” başlıklı, merhum Nurettin Topçu’nun “Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlâna” adlı yazılarıyla Sadi Aytan’ın “Tâhirü'l-Mevlevî’nin Hayatı ve Eserleri” başlıklı yazısına da yer verildi. Bu son bölüm genişletilerek, yazarın daha önce sadece isimleri zikredilen eserlerinin içerikleri ile bugüne kadar yapılan baskılarına değinildi.

Sunulan bu kitapta yer alan Mesnevî’ye ait olan ve olmayan tüm Farsça ve Arapça beyitlerin orijinal metinleri ile birlikte, vezni göz önünde bulundurularak okunuşları da Latin harfleriyle verildi. Arapça mensur ibareler ise harekeli olarak verildi, okunuşlarının Latin harfleriyle belirtilmesine gerek görülmedi. Ayet ve hadislerin de kaynağı gösterildi.

Kitapçığın, bu şekliyle okuyucuya faydalı olacağına inanmaktayız.

İstanbul, 27.08.2008

Hazırlayanlar

Tebrik ve Teşekkür

Konyalı münevver bir genç, merhum Tahir Olgun'un Mesnevî tercüme ve şerhini tab'a başladıklarını bana müjdelediği zaman ne kadar sevindim. Bugünün gençliği artık bu muazzam eseri okuyabilecek, üzerinde düşünme imkânını elde edecekti. Bu, hakikaten mübarek bir teşebbüstü. Senelerden beri Konya'da Mevlâna için tertip edilen ihtifaller, en payidar ve en olgun semeresini şimdi veriyordu.

Kanaatimce şark, Mevlâna'yı kâfi derecede tanımamıştır. Ve bunda mazurdur. Çünkü Mevlâna, beşerin görüş hudutlarını aşan bir irtifadır¹. Yalnız, itiraf etmeli ki garp Mevlâna'yı hakikaten anlamaya çalışıyor. Ve buna ihtiyaç hissediyor. Ve ona yaklaşanlar, hidayete eriyor.

Hidayete eriyor, diyorum. Bu hidayet, ya hem şekil ve hem ruh veya sadece ruh bakımından olur. Yalnız şeklen ve ismen Müslüman, eğer onun ruhunu kendine sindirmemişse, hakiki Müslümanlığa çok uzaktır. İnsan, belki kendisini aldatır, fakat Allah ve Resultünü aldatmak kabil midir?

Mevlâna'da hakiki Müslümanlık, belâğatin en yüksek derecesi ile ifade edilmiştir. Ve bu Müslümanlık şeklin değil, mananın Müslümanlığıdır.

1 *irtifa*: yükselme; yükseklik

Basar basireti açık olanlar, sadece yaratılışın başı başına bir mucize olduğunu ayan beyan görürler. O cepheden kör olanlar, bu nizam içindeki insicam¹ ile ikinci bir mucize olan yaratılışı içinde o nizamı alt-üst eden mucizeler arayacak derecede idraksizdirler. İşte hilkat bir Mevlâna yaratmıştır ki nizamı kâinata hâlel gelmeden zuhur eden bu mucize karşısında, o körler ve idraksizler dahi imana gelmelidirler. Arzın ve dağların yüklenemediği büyük irfan emanetini, parmağının ucunda oynatan bahtiyarlardan biri de işte bu Mevlâna'dır. Onun azameti ve kudretini ve kudretinin azametini, irfanın mahiyetini, onun nasıl bir mücadele ve tefekkür ile elde edilebileceğini bir parça sezenler anlar.

Mesnevî'ye "mağz-ı Kur'ân" yani Kur'an'ın içi ve özü derler. Eğer böyle bir teşbihe cevaz verilirse, Kur'an bir gül bahçesi, Mesnevî ise gül yağıdır. Gül yağında gülün şekli, zarafeti, hari-kulade tenasüp ve ahengi yoktur. Fakat onun ruhu vardır. Birincisi Tanrı, ikincisi kul işidir. Gül, şekil ile ruhtur. Gül yağı, yalnız bir ruhtur. Birkaç damla gülyagında bir gülistan mucizesini görebilecek gözler, onun üzerine eğilebilirler.

Demek ki bu görüşe doğru bir hareket başlamıştır. Kör ve idraksiz madde medeniyeti, bütün tahribatını yaptıktan sonra, artık asil insan ruhlarında iflasa doğru gidiyor. Hayvanî şehvet ve ihtirasları hiçbir hudut tanımadan alabildiğine koşturan ve medeniyet kisvesine bürünen vahşet, beşeriyeti uçurumun kenarına getirmiştir. İnsandaki hayvanî şehvet ve ihtiras, insan denen hari-kulade sanat eserinin bir piyederalidir². Bu hayvanî kudret, insan denen şerefli mahlûğu mukadder menziline iletecek binek atıdır.

1 *insicam*: bir düziye gitme, gidiş

2 *piyederal*: büyük heykel ayaklığı

Bu canavar ve hudutsuz kudret, gemi azıya aldı mı, binicisinin akıbeti hüsrân ve ölümdür. Bu dizginlere hakim olan süvari, bu hakimiyetini ancak bileğindeki mana kudretine borçludur.

Demek ki Türk gençliği, mensup bulunduğu camianın bu hakiki insanî idrak içinde yaşamasını istiyor. Bu idrak, cemiyeti huzura kavuşturan bir ahlak nizamıdır. Ve bunun tek meyvesi, ileri medeniyettir. Din, her şeyden evvel bir ahlak nizamıdır. Bütün uzviyetinin saadetine matuf olan bu ahlak hissinin uzvî ve fânî zevklerin çok üstünde olduğunu düşünen ve bu hissin neticesinde kendini saran kayıtların engin saadetini duyan insan, hakikaten hür insandır.

Dinin metafiziği tasavvuftur. Hakiki tasavvuf, bir taraftan idrakin bütün ihtiyaçlarını karşılar, diğer taraftan cemiyet hayatına ideal bir nizam verir. Mesnevî, bu yolun en üstün eseridir.

Türbesine “âşıklar kalesi” adı verilen Mevlâna, “peygamber değildir, fakat kitabı vardır.”

İşte aziz Konyalı gençler, böyle bir insanın, böyle değerinde bir eserini kardeşlerine sunuyorlar. Bu eser, bugünün gençliğinin anlayabileceği sade ve metin bir Türkçe ile yazılmıştır. Tercüme ve şerh eden Tâhirü'l-Mevlevî (Tahir Olgun), kalemine üstadâne tasarruf eden çok değerli bir edebiyat hocası idi. Ömrünü mensup olduğu tarikatın pirine bağlamış, ruhen *Mesnevî*'ye çok nüfuz etmiş, salâhiyetli bir zatın, bir ömür mahsulü olan büyük eserini ihya eden gençlerin başardıkları bu hizmet, bütün bir yurda, bütün bir Türklük âlemine şamil, mübarek bir hizmettir.

Konya'nın aydın gençliğini bütün kalbimle tebrik eder ve bir Türk sıfatı ile kendilerine sonsuz şükranlarımı arz etmeyi zevkli bir vazife bilirim.

Aziz Tahir Olgun, Türk gençliğine hediye ettiği parlak istikbalin nurları içinde ebediyen yaşasın.

Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN

Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlâna

Mevlâna Celâleddin'in, birçoklarının meftun olduğu sanatkâr tarafı, onun zâhiridir. Ahenk ile kafiyenin, güzel söz ile gözyaşının muhteşem terkibi olan sanat, kabuktaki parıltıdan ibarettir. Ancak halk kitlesi şekle düşkün, şairde de sanat taassubu hakim olduğundan, vahdet deryasının bütününden ayrılmaz damlası olan Hazret-i Mevlâna'yı büyük şair diye övmek adet olmuştur. Güneşi güzel bir şamdan gibi, yıldızları birer inci tanesi hâlinde tasavvur etmekten hoşlanan gözlerimiz, her büyüklükte bir sanat arıyor. Sonsuzluğu bile sanat ölçüleri ile düşünebiliyoruz. Tasavvufta sanat, olsa olsa dervişin değneğidir, biz onun dervişliğini bu değnekle anlıyoruz.

Mevlâna'nın, dinî tecrübeyi bütün derinliği ile yapmış bir mutasavvıf olduğunu düşünmek, onu gerçek çehresi ile tanımak olacaktır. Tasavvuf, esasında bir ahlakî temizlenme yoludur. Bu temizlenme işi, insan olan varlığımızdan hareket ederek Allah'a kadar götüren bir yolculuğun sonucudur. Bu yolculuk, sonu olan varlığın daha yaşarken sonsuzluğa atlayışıdır; fenadan bekaya sıçrayışıdır.

Ruh dünyasında tam manasıyla bir atletizm denebilecek olan bu sıçrayış, geliştigizel yapılan bir hamle ile olmuyor. Onun adabı, erkânı, usulü vardır. Tasavvufun, bizi insan olan varlığımızdan çı-

karıp, Allah'a yaklaştıran, bazılarının tabiri ile Allah'la birleştiren hareketleri, üç safhadan geçmek suretiyle yapılmaktadır.

Birincisi hazırlık safhasıdır. Bu, tasavvufun riyazet¹ ve feragat devresidir. Allah yolcusu, bu hazırlanmada terk veya inkâr basamaklarını atlayacaktır. Kendinde dünya yükü diye ne varsa hepsini birer birer ve şuurlu bir teslimiyetle terk edecektir. Terk hâli, onun ruhunda önce bir istek, bir iştihak, bir irade hâlinde parlar. İlk riyazetlerle işe başlayan derviş, bu yolun bitiminde sonsuzluğun teması ile karşılaşır. Manzara yok, şekil ve suret yok. Lâkin derunî bir ihtişam, manzara imiş gibi etrafa yayılan bir mana, dünyamızı karartıda bırakan içsel bir aydınlık, bütünü fertlerine ayırmaz muhteşem ve sarsıcı ifadesi, ruh atletini kendinden geçirir. Onda inkâr sevgisi başlar, dünya yükünü inkâr sevgisi.

Bu aşkın ilk hamlesi, servetten ve devletten geçme şevki ile kanatlanacaktır. Bu inkâr zor olmaz, Bilakis dervişte bir neşvedir. Mal ile mevki hırslarını ve bu varlıkların ağır yükünü, kirlerden temizlenir gibi kendinden atar, uzaklaştırır. Artık Allah yolculuğuna çıkanın geri dönmesi yoktur. Bu yolda ilerledikçe güçlük artar, şevk de beraber çoğalır. Temaşa edilen mana âlemi, basamak basamak ilerledikçe; daha genişler, enginleşir, sonsuzlaşır, sarhoş edici olur.

Derviş olgunlaştıkça daha çetin inkârlar, evvelkini takip eder. İkinci basamakta evlattan ve irşattan geçme hâli gerçekleşir. Evlattan geçme bir gönül yakasıdır, irşattan geçme ise akıl yakısı. Onları yaralarına yapıştırır, çeker, koparır. Böylelikle şifa bulur. Evlat, Allah'ındır. İrşat ise, bütün kibirlerin hamalı olan zavallı

1 *riyazet*: nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatmdan sakınma, perhizle, kanaatle yaşama

aklın herzeleri. Bütün âlem, bütün akıl, bütün hikmet, dervişin bağrında parlayan aşk güneşinde, ateşe düşen bir kar damlası gibi eriyecektir. Şevkindeki lezzet hiçbir şeyde bulunmaz: Lezzet, hikmete değiştirilmez. Tasavvuf, hikmet değildir; ilahî hazdır. Onun yanında, felsefe ile beraber bütün ilimler ve bütün kaideler hakikatın posası hükmündedirler. İster tatlı, ister acı, hepsi de değerlidir. Derviş bunlara itibar etmez.

Mevlâna evini, ailesini bir zaman ihmal etmiş. Bundan ne çıkar! Terk libasını o çoktan giyinmiş ve benimsemiştir. Aşkın ummanında aklın irşadı da lüzumsuz bir külfet sayılır. Sadece aşkın bir nevi tortusu, dumanı veya ondan fışkıran bir alev kalır ki o da dışarıya çıkınca volkan ateşi gibi donup kalmaktadır: Bu şiiirdir, neydir, semadır, her çeşit ifadedir. Aşkın kendisi değildir. Belki de ona yabancı bir unsurdur; zira donmuş ve dünyevî hüviyet kazanmıştır. Bu basamakta duran dervişin gözünde, evlâdın, çamurun içine atılan altından; ilmin de sahte bir mankeni andıran şöhretle devletten farkı kalmamıştır.

Terk yolculuğu burada da nihayetlenmez. İlim denen kendindeki bulanık ve tatsız suyu bir batağa boşalttıktan sonra, hayallerle, hatıralardan sıyrılmaya başlayacaktır. Derviş, kendi ruh dünyasını dolduran yüzlerce hayali benliğinde bulacaktır veya onları kendinde eritip yok edecektir. Onları unutarak, değerlerini inkâr edecek, şuurunda bu çokluk resminin mütemadiyen raksetmesini böylece önleyecektir. Onda bizim dünyamıza karşı bir nevi yabancılik, hatırlama iradesini yok edici sanki yeniden bir doğuş hâli peyda olacaktır. Bu içsel doğuş, bir nevi istiğfardır; tövbe ile temizlenmedir.

Daha sonra, duygulardan temizlenme kendini gösterir. Bu hâl bir nevi mahiyet değiştirmedir. Derviş, dinî denemenin bu basamağında, bizim çok ve rengarenk duygularımıza yabancılaşır. Dünyamızı dolduran bunca duygu verici hadiselerin karşısında duygusuz kalır; adeta kaskatı bir varlık kesilir. Bizim sevindiğimize sevinmez; bizi yakan acılarla yanmaz olur. Onu bizim duygularımızın terennümcüsü zannederek şairler arasına koymak gafflettir, anlayışsızlıktır.

Tasavvuf, sanat değildir. Hazret-i Mevlâna'yı ve Yunus Emre'yi şairlerindeki ahenkte arayanlar, kabuğu öz zannedenlerdir.

Nihayet iradedden sıyrılma, duygusuzluk bölgesine varan derviş varlık kâbusundan kurtarır; selâmet denizine sürükler. Burada benlik gıyaya¹ gömülür, ölümle dirim bir olur. Bedene bağlılık iradesi de kalmaz. İstekler sahibine iade edilir.

Bu zirveye tırmanan derviş, zaferi kazanmıştır. Çile bitmiş, kulun işi tamam olmuştur. Terk mıntıkasının bu zirvesinde uçmak için, hıdayetten başka bir şey olmayan kanat beklenir.

Terk bölgesi sonuna kadar böylece aşıldıktan sonra, tasavvufun ikinci safhası olan vecd, istiğrak başlar. Bu safhada varlığa ait bütün vehim ve çilelerden, söylediğimiz sıra ile birer birer boşalan ruha hakikat dolacaktır. Boşalmadıkça dolma yok. Dünyasından boşalmayan kaba ukba² dolmuyor. Dünya heveslerinden ve varlık vehimlerinden tamamıyla sıyrılan bu kap ve kalıp, ancak böylelikle tam manası ile Allah'ın emrine girebilir. Taşdığı safrayı bütün bütün atan varlık, dünyevî muvazenelerden³ halas olarak

1 *gıyya*: cehennemde bir kuyu veya bir dere

2 *ukba*: ceza, âhiret, öbür dünya

3 *muvazene*: karşılıklı iki şeyin denkliği, uygunluğu

bir baş dönmesine tutulur. Vecd, ruhta baş dönmesi hâlini andırır. Vecd denen bu baş dönmesi, ruhu mutlak âlemine yükseltir; onunla birleştirir. Bu birleşme iki kürenin çarpışması gibi bir sarsıntı ile başlar. Ulûhiyetle temasa geçen ruh, tahammülü güç olan sonsuz bir zevkin kucağında sarhoş olur. Burada ebedilik ve sonsuzluk mekânsız bir an içinde gerçekleşir. İstiğrak denilen aşırı vecd hâli, dervişin miracıdır. İçerisinde büyük huzura doğru yükselişin hissedildiği bu hâl, fırtınalıdır; kendinden tam geçme hâlidir. Varlığın büsbütün ortadan kalkarak, sadece hazzın kaldığı hâldir. Onda Allah'a temas hazzı dile gelir. Temasın şiddetli olduğu anlar, dervişe "ene'l-hak" dedirtir. Bu anın sarhoşluğunu bütün hayatlarına yayarak vecd zevkini aklın anahtarı yapanlar, bu düsturu hakikat diye kabul ettiler. Damla, denizden kendisini nasıl ayırsın?

Ancak dinî deneme, vecd ile de bitmiyor. Vecd, kendi kendinin gayesi değildir. O sadece gayeye götüren geçittir. Onun gayesi, huzura ulaştırmaktır. Tasavvufun üçüncü ve son merhalesi, huzur safhasıdır. Vecd ve istiğrak kemal hâline geldi mi, derviş huzur denizine yükseliyor, varlığı mutlak huzur kaplıyor.

Vecd içinde başlayan fırtınanın feryatlarıyla terennümleri, huzurda tam sükûna kavuşur. Zira huzur, şiddetli fırtınayı takip eden ruhtaki tam ve mutlak sükûndur. Huzurda fırtına durur, aşk devam eder. Ancak damarlara siner. Feryat iken hayat olur. Gerçeğin teması ile yaşanması birleşir. Ruh bütün eşyaya ve varlıklara dağılır; hepsi ile birden birleşir. Engel olan çokluk ortadan kalkar. Murat olan vuslat hasıl olur. Vecdden huzura geçmekle, aşkı ihzar¹ eden vecdin yok olduğu zannedilmesin. Bazı anlarda yaşanan vecd, huzur hâlinde dervişin varlığında eriyerek hayatının bü-

1 ihzar: hazırlama

tün anlarına ve varlığının bütün zerrelere yayılmıştır. Feryat ve sarhoşluk yerine, varlığın dilinden anlayan ve varlıkla hem-bezm¹ olan bir ahenk meydana gelmiştir. Huzur hâlinde vecd, dervişin varlığından taşarak, bütün varlıkları işba etmiştir; sonra da her şeyden aynı ahenkle taşmaktadır. Huzur, doyulmayan bir sevdadır. Göze muhtaç olmadan görmedir; uzuvlardan müstağni² bir yaşayıştır. Huzur, Allah'ın huzurudur. Oadaki varlıkları ve manzaraları anlatmak, dışarıdan imkânsızdır. O, içsel keşifler yapma hâlidir; büyük dost ile sohbet hâlidir. Onda, varlığına esir insanın hiç bilmediği lütuflar, âlemler ve muratlar saklıdır. Bu hâle ulaşan dervişin iradesi ve dilekleri bizimkinden büsbütün başka olur. Onda bizimkinden başka mahiyette olan dilek ve hayat, bir ve aynı şeydir. Gerçekle teması birbirinden ayrılmaz.

Devamlı hasret olan vecd ile nihâî vuslat hâli yaşatan huzur, acaba birbirinin zıddı hâller midir? Görünüşte öyle olmakla beraber, hakikatte vecd ile huzur, birbirine zıt ve aykırı davranışlar değildir. Tasavvufun gayesi olan huzura, vecd yolu ile ulaşmak zarurîdir. Ancak huzura ulaştıktan sonra dervişte vecd yok olmuyor. Aynı huzur mertebesinin, hayatının her anında bozulmadan, zayıflamadan devamı mümkün olmadığına göre, derviş huzura yükselmek için her defasında vecdin kanatlarını açmaya muhtaç oluyor. Vecd, onu tekrar huzura yükseltiyor. Huzur zamanla gevşeyince, yine vecdin kuvvetiyle havalanmak zorundadır. Şu hâlde vecd ile huzur mütemadiyen birbirlerini kovalıyorlar. Ancak bazılarında vecdin şiddetine nispetle huzur zayıftır. Bazılarında ise vecdin şiddetinden ziyade, huzurun enginliğine şahit oluyoruz. Yunus

1 *hem-bezm*: bir mecliste oturan, arkadaş

2 *müstağni*: ihtiyacı olmayan

Emre ile Mevlâna gibi vecd istiğrakın en taşkın kahramanları, bize en kuvvetli feryatlarını ulaştırmış olanlardır. Bunlarda dile gelen Allah sevgisi, şiir hâlinde bize nüfuz edecek yolu bulmuştur. Mutasavvıfların vecd derecesini, terennümleri¹ ile ölçerek az çok bilmekteyiz. Ancak, huzur mertebelerini bilmemize imkân yok. O mahrem muntıkaya, yabancı nüfuz edemediği gibi, iki dosttan başkası, onda olup bitenleri bilemez. Tasavvufu bir cevize benzetirler. Dıştaki soyulup atılan acı kabuklar, hazırlık devresinin riyazetleri ile feragatleridir. İçteki katı kabuk vecdi düşündürür. Asıl meyve olan huzur, en içte barınan, cevizin kendisidir. Bu kabukları kırıp attıktan sonra meyveyi yiyebilenler, bahtiyarlardır.

Mevlâna Celâleddin'in, biz, vecdinin feryatlarını dinledik. Daldığı huzur denizinin derinliklerini görmemize imkân yok. Denizin ta dibinden sıyrılıp da suyun yüzüne ne vurdu ise onu görüyoruz. Biz, Hazret-i Mevlâna'nın aşkını değil, sadece aşkının dile gelen ifadesini elde ettik. Peltek dilimizle anlatmaya çalıştığımız bütün bundan ibaret. Huzur denizine yalnız o daldı, bize vecdinin fırtınasından çıkan sesler kaldı. Heyhat! Onu, Mevlâna zannediyoruz.

Nurettin TOPÇU

1 *terennüm*: yavaş ve güzel bir sesle şarkı söyleme; şakıma; mec. ifade etme, anlatma

Tâhirü'l-Mevlevî, Hayatı ve Eserleri

Devrimizin büyük şairi, aziz üstadımız merhum Tâhirü'l-Mevlevî, 20 Haziran 1951'de hayata gözlerini yummuştu.

Tâhirü'l-Mevlevî, 1294 Ramazan'ının beşinci ve 1877 Eylül'ünün 13. Perşembe günü, İstanbul'da doğmuştur. Pederi, Elhac Mustafa Saffet Bey de İstanbulludur. Validesi, Emine Emsal hanımdır.

Taşkasap'ta, Molla Güranî mahallesinde kâin¹ Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i İbtidai'sinde, bilâhare Gülhane Askerî Rüştiyesi'nde ve daha sonra Menşe-i Küttâb-ı Askeriye'de okumuş, Bab-ı Seraskerî Piyade Dairesi'ne Haziran 1308'de tayin edilmiştir. Vazifesine devamla beraber, Fatih Camii baş imamı Filibeli Mehmed Rasim Efendi ile mesnevîhan Mehmed Esad Dede'nin derslerine devam etmiş ve Esad Dede'den Mesnevî icazetnamesi almıştır. Büyük validesinin pederi Hattat Tâhir Efendi'nin Mevlevî olması ve mumaileyhanın² Yenikapı Mevlevîhanesi Şeyhi Osman Selâhaddin Efendi'nin süt hemşiresi bulunması, bilhassa Hazret-i Mevlâna'ya ve Mevlevîliğe karşı bir cazibe duyması dolayısıyla, Şeyh Selâhaddin'in mahdumu Şeyh Mehmed Celâleddin Efendi'den sikke giymiş ve Mevlevîliğe intisap etmiştir. 1310/1312'de (henüz 18 yaşında iken), hocası Esad Dede'nin delâlet ve refakatıyla İskenderiye, Kahire, Süveyş, Yenbu tarikiyle Medine-i Münevvere,

1 *kâin*: bulunan

2 *mumaileyha*: adı geçen, yukarıda anılan kadın

Ravza-i Mutahhara ve Hücre-i Muattara ziyaretiyle müşerref olmuş; yine Yenbu, Cidde yoluyla Mekke-i Mükەرreme'ye giderek, Ramazan-ı Şerif'i orada çıkarmış, hacdan sonra, Süveyş - İskenderiye tarikiyle dönmüştü.

Evvelce kendi kendine sema ederken, Hicaz'dan avdetini¹ müteakip Yenikapı Mevlevîhanesi semazenbaşısı Karamanlı Halil Dede'den sema meşk etmiş ve semazenler arasında şöhret kazanmıştı. Fakat Mevlevî muhibliğini² kâfi görmeyerek, çile çıkarmak ve hizmet etmek isteyen merhum, vazifesinden istifa edip Şaban 1313'te Yenikapı Mevlevîhanesi'nde çilekeşliğe başlamış ve hicri 1316'da mukannen³ hizmeti hitama ermişti. Bu münasebetle şu tarihi söylemişti:

Matbahında çille-keş bir can iken
Kıldı sâhib-hücre Mevlâna beni! (1316)

Bununla beraber:

Ederken Mevlevînin çillesin itmâm bin bir gün
Bizim bak çille-i aşk içre bir miâdımız yoktur

diyerek huzûr-ı Mevlâna'ya yüz sürmek arzusunu gösteriyordu. Nihayet şeyhinden aldığı müsaade üzerine yola çıktı. Evvela Eskişehir'e, sonra Karahisar'a ve Konya'ya gitti. Uşak, Manisa, İzmir tarikiyle avdet etti. Bu ziyaretten sonra Tâhirü'l-Mevlevî, Yenikapı Mevlevîhanesi'ndeki hüccresine çekildi ise de kendi tabiriyle "Orada oturup vakıf lokmasına göz dikmektense, ekmeğini kazancından yemek" istedi. Bir kütüphane açmak ve şurada bu-

1 *avdet*: dönme, geri gelme

2 *muhib*: seven, sevgi besleyen, dost; derviş olmaksızın, tarikatlerden birine bağlılığı veya Hz. Peygamber'in soyuna sevgisi olan kimse

3 *mukannen*: belli, belirli, kesinleşmiş; kanunlaşmış

rada zamanın tahrip ve imhasına maruz kalmış Mevlevî âsârını bastırmak istedi.

Evvelce tedarik ettiği ve bilahare Hicaz'dan getirdiği kitaplar, bir sahaf dükkânına sermaye olabilecek kadar bulunduğu için, evvela Beyazıt'ta, tramvay caddesinde bir dükkân tuttu ve kitaplarını oraya nakletti. Fakat Beyazıt'ta satış olmaması yüzünden, kitaplarını Babıali Caddesi'ndeki şimdiki Medresetü'l-Hattâtîn'in karşısındaki dükkânlardan birine götürdü. Yine o tarihlerde, hıfızlık bir gazete çıkarmak hevesine kapıldı. O zamanlar gazete ve mecmua imtiyazı almak pek müşkül, hatta gayrimümkün olduğundan, kitapçı Karabet'in Resimli Gazetesi'ni kiraladı ve ilk nüshasını çıkardı.

Mecmuanın kabına, evvelce neşretmiş olduğu ve Mevlevî muhiblerinden Vâsif Efendi tarafından toplanıp, Hazret-i Mevlâna hakkında sitayişkârane¹ birçok manzumeyi hâvi² *Mecmûa-i Medâiyih-i Mevlâna*'nın ilanıyla beraber, bir Mevlevî sikkesi resmini bastırmıştı. Fakat bu ilan, o devirdeki jurnalciler için bu meyanda Malûmat Gazetesi sahibi Baba Tahir ile Nazif Sürûrî isminde biri tarafından fırsat addedilerek, Resimli Gazete'nin kapatılmasına dair irade alınmış; sebep olarak, Veliaht Mehmed Reşad Efendi (V. Mehmed) Mevlevî muhibbi olması dolayısıyla, Veliaht namına propaganda yapıldığı ileri sürülmüştü. Ayrıca Babıali'nin muhafızı polis komiseri, meşhur Mektepli Ahmed Efendi, kütüphanenin tarassuduna³ memur edilmişti. Zaptiye Nazırı Şefik Paşa tarafından celp ve sorguya çekilen Tâhirü'l-Mevlevî, töhmeti mucip

1 *sitayişkârane*: medhederek, överek

2 *hâvi*: ihtiva eden, içine alan, kaplayan, toplayan

3 *tarassud*: gözetme, gözleme

bir hareketi görülmediğinden, serbest bırakılmıştı! Maruz kaldığı bu tazyikler karşısında kitapçılıktan çekildi ve memuriyet hayatına atılmaya mecbur kaldı.

1319/1903'te Orman-Maden ve Ziraat Nezareti muhasebesinde açılan bir imtihanda muvaffak oldu ve 370 kuruş maaşla Defter-i Kebîr kalemine kâtip tayin edildi. Derece derece terakki ederek, 1334/1918'de Maden Müdüriyyet-i Umûmiyyesi ruhsatnameli maden başkâtibi, Tevhid-i Mübâyaat Komisyonu Tahrîrat Mümeyyiz-i Evveli oldu. Bu komisyonun lağvedilmesine kadar orada kaldı. Bilahare Ticaret ve Ziraat Nezareti İktisat Heyeti Başkıtabeti'ne 1336/1920'de tayin olundu. Uhdesine Kalem-i Mahsus Başkâtipliği de ilâve edilmiş ise de, Kuvâ-yı Milliye taraftarı olmasından dolayı azledildi. 1337/1921'de Âlî Satış Komisyonu başkâtibi, bilahare eski kalemi olan Maden Müdüriyyet-i Umûmiyyesi'nin fermanlı Maden Mümeyyizliği'ne naklolundu.

1319/1903'te muallimliğe intisap etti. Evvela Burhân-ı Terakkî ve sonra Rehnümâ-yı Füyûzât mekteplerinde Farisî okuttu; ikincisinde İslâm Tarihi tedrisine başladı. Tarih tedrisine başlaması, o dersi okutan mektep müdürünün Amr İbni'l-Âs ismini "âmirû" diye okuması ve okutması üzerine olmuştu.

1325/1909'da Darüşşafaka'da edebiyat ve Usûl-i Tahrîr derslerine muallim tayin edildi. 15.8.1929'da Maltepe Askeri Lisesi edebiyat muallimliğine ve bu vazifede gösterdiği liyakat dolayısıyla bir sene sonra, Ağustos 1931'de terfien Kuleli Askeri Lisesi'ne naklolundu ve yaş haddine tabi tutuluncaya kadar orada vazife gördü. Son memuriyeti, Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnîf-i Kütüb Komisyonu Azalığı idi.

İlmî hayatına gelince: Merhum, bizdeki erbâb-ı kalemin ekserisi gibi hudâyînâbit olarak yetişmiş ve malumatını zatî mesaiyle elde etmiştir. Arabî ve Fârisî'yi iyi bilirdi, bilhassa Fârisînin bütün inceliklerine vakıftı. Fransızca'yı da kendi kendine öğrenmiş, birçoğumuzun yapamayacağı kuvvetle tercümeler yapmıştır. Fransız edibi Télémaque'ın *Fénélon* ismindeki meşhur eserinin *Mahfil* mecmuasında neşrolunan kısımları, bunu pek güzel ispat etmektedir. Önceleri mütekelliffane yazardı; fakat sonraları herkesin anlayabilmesi için, çok sade yazmayı iltizam etmiştir. Makalelerini, şimdiki tabir ile akıcı bir üslup ile yazardı.

Bunlar, bugün dahi merakla, zevkle okunmaktadır. Yaptığı tercümeler çok güzeldir. Kendisinin dediği gibi, "Tercüme edilmiş bir eserde, tercüme kokusu bulunmamalıdır." Gerek nazmının, gerek nesrinin mümeyyiz vasfı, samimiliktir. O, kanaati hilafına ne bir söz söylemiş, ne de bir satır yazmıştır. İnandığına sonuna kadar sadık kalmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimize, pek nadir kimseye nasip olan, sarsılmaz bir iman ve sonsuz bir aşk ile bağlı idi.

O, hassas bir şair idi. Duymadan tek bir mısra söylememiştir. Gayrimatbu divanının mukaddimesinden, şu güzel parçayı okuyalım:

"Şuara için, fart-ı hassâsiyet¹ mahsulü denir. Tahassüsteki² ifratın hastalık olduğu, o nevi mütehassısın hasta bulunduğu söylenir. Şu kavle göre, en hisli şairler, en ziyade mariz³ insanlardır. Maalesef ben de o zavallılardan biriyim. Çünkü hassasiyet

1 *fart-ı hassâsiyet*: aşırı hassasiyet gösterme

2 *tahassüs*: hislenme, duygulanma

3 *mariz*: hasta

denilen devâ nâ-pezir¹ bir illetin, şifâ nâ-ümid mübtelâsıyım. Bu hasta, dahilî ve haricî birtakım âlâm² ve esbabın³ taziyikîyle inler, hatta nâle-zenliği⁴ bazen de yıllarca sürer. İşitenleri acındırmakla beraber, usanç verdiği de olur. Hasta, verdiği melâli⁵, pekâlâ takdir eylediği hâlde, iniltilerini kesemez. Zira o, teellümât⁶ ile ıztırâbâtının⁷ hafiflediğini tevehhüm⁸ eder. Belki aks-i feryâdını duymakla teselli bulur. Benim de, Divan namına tertip eylediğim şu mecmua, bu türlü tavsiyeleri muhtevidir ki her biri enfüs⁹ ve âfâk¹⁰ muhtelif teessürâtın¹¹ kalbî ve ruhî şîvenleridir¹². İçlerinde gülümsemeyi andıranlar varsa, o gibileri bazı mesâib¹³ karşısında gayriihtiyari salıverilmiş zehrin handeleridir¹⁴... Medid¹⁵ ve mükerrer akislerini yalnız kalbimin duyacağı o iniltiler, ben öldükten sonra da felek kubbesini cınlatsınlar. İhtimal ki birinin bir tahmini, inşafî bir sâmiün¹⁶ merhameti hissini galeyana getirir de, sahibi hakkında 'Allah rahmet eylesin' duasında bulunur. Bir tarafa gitmiş olanların, burada kalanlardan bekledikleri de ancak budur."

1 *devâ nâ-pezir*: şifa bulmayan, iyileşmeyen

2 *âlâm*: elemeler, kederler, üzüntüler

3 *esbab*: sebepler

4 *nâle-zen*: inleyen, inilleyen

5 *melâli*: usanç, usandırma, sıkma

6 *teellümât*: kederlenmeler, tasalanmalar

7 *ıztırâbât*: acılar, elemeler, sıkıntılar

8 *tevehhüm*: kurma, kuruntuya düşme, vehimlenme

9 *enfüs*: ruhlar, canlar, yaşayanlar, hayat sahipleri

10 *âfâk*: ufuklar, gökle yerin birleştiği gibi görünen yerler; mec. görüş ve düşünüş sınırları

11 *teessürât*: teessürler, üzüntüler, üzümler, acılar, kederler

12 *şîven*: matem, yas; inleme, sızlanma

13 *mesâib*: felâketler

14 *hande*: gülüş, gülme

15 *medid*: uzun

16 *sâmi*: dinleyici

Tâhirü'l-Mevlevî, divan edebiyatının en son mümessillerinden biri idi. Bugün artık hemen hemen müntesibi kalmamış olan, bu sahada geniş bilgisinin muhassalasını¹ Edebiyat Kâmûsu ismindeki çok kıymetli bir eserinde toplamıştır ki “Bunun basılması, memleket ilim ve irfanı namına ne kadar şâyân-ı arzûdur.” demiştir.

Merhum çok ince ruhlu bir şair olmakla beraber, eşsiz bir muallimdi. Takrirleri² esnasında güzel fıkralar, ince nüktelerle talebesine ders dinletir, en ağır bahisleri bile hemen orada öğretirdi. Süleymaniye ve son zamanlarda Laleli Camii'ndeki Mesnevî derslerine devam edenler, ne kadar açık bir lisan, ne kadar güzel bir ifade ile tasavvufun en derin bahislerini izah ettiğini görmüşlerdir. Meclisinde bulunanlar İslâm tarihine, tasavvufa ve edebiyat tarihine dair bilmedikleri birçok şeyi öğrenir, vaktin nasıl geçtiğini anlayamazlardı. Sohbetine doyum olmazdı.

Eserleri:

- 1 *Mirat-ı Hazret-i Mevlânâ*, İstanbul 1315. Mevlânâ'nın şemâilinden bahseden manzum bir eserdir.
- 2 *Divançe-i Tahir*, Dersaadet 1318. Şairin ilk şiirlerini ihtiva eden bir şiir mecmuasıdır.
- 3 *Nazm ve Eşkâl-i Nazm*, I-II, İstanbul 1329. Aruz, kafiye ve nazım şekillerine dair bir eser olup, yazarın Darüşşafaka'da verdiği derslerden oluşur.
- 4 *Edebiyat Lugati*, İstanbul 1936; haz. Kemâl Edib Kürkcüoğlu, İstanbul 1973. Edebiyat ıstılahlarını açıklayan ve alfabetik sırasıyla düzenlenmiş bir lugattir.

1 *muhassala*: elde edilen netice

2 *takrir*: anlatma, anlatış

- 5 *Teşebbüs-i Şahsî*, İstanbul 1330; *Millî ve Hakikî Musavver Roman Teşebbüs-i Şahsî, Osmanlıcadan Çevirisi ve İncelemesi*, haz. Canan Ceviz, Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul 1986.
- 6 *Yenikapı Mevlevihânesi Postnişini Şeyh Celâleddîn Efendi Merhûm*, İstanbul 1326. Yenikapı Mevlevihanesi postnişini olan Celâleddin Efendi'nin bazı menkıbeleri ile, ölümüne ve Mevlevihanenin nasıl yandığına dair bilgileri ihtiva eder.
- 7 *Cengiz ve Hülâgu Mezâlîmi*, İstanbul 1322; H. Ahmet Özdemir, "Tâhirü'l-Mevlevî ve Cengiz ve Hülâgu Mezâlîmi Adlı Eseri", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sa. 11 (2005), s. 135-169.
- 8 *Kafkasya Mücabidi Şeyh Şâmil'in Gazavâtı*, yazarı: Muhammed Tâhir Karâhî, çev. Tâhirü'l-Mevlevî, İstanbul 1333; çev. Tâhirü'l-Mevlevî, haz. Tarık Cemal Kutlu, İstanbul 1987; *Şâmil'in Kâtibi M. Tâhir el-Karâhî'nin Kaleminden İmam Şâmil'in Hâtıratı*, çev. Tâhirü'l-Mevlevî, sadeleştiren H. Ahmet Özdemir, Ankara 2000.
- 9 *Medâris-i İslâmiye Talebesine Mahsus Târîh Hulâsaları*, İstanbul 1331. Yazarın, İslam tarihi hakkında dergilerde yayınlanmış bazı makalelerinden oluşur.
- 10 *Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti*, İstanbul 1327. Sa'dî'nin *Bostan* adlı eserinde yer alan bir hikâyenin şerhidir.
- 11 *Âmûzgâr-ı Fârisî*, İstanbul 1322. Yazarın, Rehnümâ-yı Füyûzât Mektebinde okuttuğu derslerden oluşan, Farsça gramerine ait bir eserdir.

- 12 *Destâvîz-i Fârisî-hânân*, İstanbul 1325. Farsça gramerine ait bir eserdir.
- 13 *Afgan Emîri Abdurrahman Han*. Afgan tarihinin önemli simalarından olan Abdurrahman Han'ın hatıratının tercümesidir. Bir kısmı Sırât-ı Müstakîm'de tefrika edilmiştir.
- 14 *Hind'in Moğol Hükümdarları ve Nâdir Şah*, Trabzon 1930. Bu eserin aslı, bir süre Hindistan'da bulunmuş olan C. Fri-zer adlı bir İngiliz tarafından İngilizce olarak yazılmıştır. Nâsirulmulk Ebulkâsım Han'ın İngilizceden Farsçaya çevirdiği eser, Mecîdüddeve Ali Muhammed Han'ın tashihiyle basılmıştır. Tâhirü'l-Mevlevî de eseri Farsça tercümesinden Türkçeye çevirmiştir. Kitap halinde basılmadan önce, Trabzon'da çıkan İkbâl gazetesinde de tefrika edilmiştir.
- 15 *Hind İhtilâli*. Hindistan'da İngilizlere karşı yapılan ayaklanma esnasında bir İngiliz kadınının başından geçenleri anlatan ve İngilizceden *Serguzeşt-i Yek Hânum-i İngilîsî der Hindustan* adıyla Farsçaya tercüme edilen eserin Türkçe çevirisidir. Bu eser de *İkbâl* gazetesinde neşredilmiş ve Trabzon'un Ruslar tarafından istilasında matbaanın yağma edilmesi dolayısıyla müsvelteleri ve matbu kısımları kaybolmuştur.
- 16 *Şukûfe-i Bahâristân*. Câmî'nin *Bahâristân*'ındaki 40 kadar şairin hayat hikâyesinin genişletilmiş tercümesidir. *Beyânü'l-Hak* mecmuasında tefrika edilmiştir.
- 17 *Hazret-i Peygamber ve Zamân*, İstanbul 1339-41. Gayet açık bir dille yazılmış kısa bir siyer risalesidir.
- 18 *Hazret-i Peygamber'in Hayatı*, İstanbul 1971.

- 19 *Hind Masalları*. İstanbul 1920-1926. *Masal Masal İçinde: Hint Masalları*, İstanbul 2007. Hindli Şeyh İnâyetullâh'ın Farsça yazdığı *Bahâr-ı Dâniş* adlı ünlü eserinin kısaltılmış tercümesidir. Daha önce Namık Kemal tarafından da Türkçeye çevrilmiştir.
- 20 *Fuzûlî'ye Dâir*, İstanbul 1936. Fuzûlî hakkındaki birkaç makaleden oluşan bir risaledir.
- 21 *Şâir Nev'î ve Sûriyye Kasidesi*, İstanbul 1937. Nev'î'nin hal tercemesiyle III. Murad'ın şehzadesi Sultan III. Mehmed'in sünnet düğününü tasvir eden kasidenin izahı ile, yazarın, Hakkı Süha Gezgin'e yazdığı *Fuzûlî'ye Dâir* adlı risalesi hakkında mektubunu ihtiva eder.
- 22 *Bâkî'ye Dâir*, İstanbul 1938. Bâkî'nin hayatı ve sanatına dair bilgiler içerir.
- 23 *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâme'si*, Giresun 1949.
- 24 *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul 1946; neşreden: Abdullah Işıklar, İstanbul 1963; haz. Cernal Kurnaz, Ankara 1998.
- 25 *İslâm Askerine*: Hazret-i Peygamber'in bazı gazalarını ihtiva etmekte olup, bir kısmı *Sebîlirreşâd* mecmuasında neşredilmiştir.
- 26 *Edebiyat Tarihimize Dâir Manzum Bir Muhtıra*, İstanbul 1931. Başlangıçtan yenilenme devrine kadar edebiyatımızın tarihine dair hece vezniyle yazılmış manzum tezkire tarzında bir eserdir.
- 27 *Mesnevî'nin Eski ve Yeni Muterizleri*, İstanbul 1946. Mevlâna ve *Mesnevî*'ye karşı olan Muhammed Şahin adlı kişinin neşrettiği *Mesnevî'nin Tenkidi* (İstanbul 1946) adlı kitabın önsözüne cevap olmak üzere kaleme alınmış bir risaledir.

- 28 *Mesnevî'nin Yeni Mu'tarızına İkinci Cevap*, İstanbul 1947. Yazarın Muhammed Şahin'e yazdığı ikinci cevaptır.
- 29 *Târîh-i İslâm Sahâifinden*, Dersaadet 1326.
- 30 *İnsanlığın Büyük Önderi Resûl-i A'zam Hazret-i Muhammed'in (s.a.) Hal Tercemesi*, İstanbul 1964.
- 31 *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, sadeleştiren: Abdullah Sert, I-II, İstanbul 1974.
- 32 *Matbuat Alemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri*: İstanbul 1990.
- 33 *Nisâbü'l-Mevlevî Tercümesi*, haz. Yakup Şafak - İbrahim Kunt, Konya 2005. İsmail Ankaravî'nin *Mesnevî*'den konularına göre yaptığı *Nisâbü'l-Mevlevî* adlı seçmenin tercümesidir.
- 34 *Mir'âtü'l-akâid: İnançlar Aynası*, Câmî'den çev. Tâhirü'l-Mevlevî, nşr. Abdullah Işıklar, İstanbul 1964.
- 35 *Çilehâne Mektupları*, haz. Cemâl Kurnaz - Gülgün Erişen, Ankara 1995. Yazarın, Ahmed Remzi Dede'ye yazdığı mektupları ihtiva eder.
- 36 *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 1995.
- 37 *Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderilen Mevlevî Mektupları*, haz. Yakup Şafak - Yusuf Öz, Konya 2007. Bu kitapta Tâhirü'l-Mevlevî dışında Veled Çelebi İzbudak ve Ahmed Remzi Akyürek'in Uzluk'a gönderdiği mektuplar yer almaktadır.

- 38 *Farsça Divânçe ve Tercümesi*, haz. Yusuf Öz - Yakup Şafak, Konya 2003; *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Farsça Divânçesi ve Tercümesi*, haz. Mehmet Atalay, İstanbul 2007.
- 39 *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Divanları*, haz. Mehmet Atalay, Erzurum 2005. Bu kitapta, şairin ilk dönem şiirlerini içeren *Dîvânçe-i Tâhirî*, daha sonra yazdığı şiirlerine yer verdiği ikinci ve üçüncü divanları, tüm Farsça şiirlerinden oluşan *Farsça Divânçe*'si ile tercümesi ve bunların dışında kalan diğer şiirleri yer almaktadır.
- 40 *Şâir Anıtları*, haz. Mehmet Atalay, İstanbul 2008. Eserde, ebced hesabı ve tarih düşürme sanatı hakkında bilgi verildikten sonra, yazarın çağdaşı 28 şair ve yazarın kısa hal tercemelelerine ve vefatları münasebetiyle düşürdüğü tarih manzumelelerine yer verilmiştir.
- 41 *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)'den Metin Şerhi Örnekleri*, haz. Şener Demirel, Ankara 2005. Bu kitapta Tâhirü'l-Mevlevî'nin, Bâkî'nin Sünbül Kasidesi ve Şerhi, Bâkî'nin Kanuni Mersiyesi, Taşlıcalı Yahya'nın Şehzade Mustafa Mersiyesi, Nefî'nin Hotin Kasidesi, Sabrî'nin Ebu Said Efendi vasfındaki kasidesi, Fuzûlî'nin Bağdad Kasidesi ve Fuzûlî'nin Şikâyetnâme'sine yazdığı şerhler yer alır.
- 42 *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu: XII-XVI. Asır*, Ankara 1947. Yazarın Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bağlı Tasnif-i Kütüb Komisyonu azalığı esnasında hazırladığı bu katalog Milli Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilmiştir.
- 43 Tâhirü'l-Mevlevî'nin şu dergi ve gazetelerde de çok sayıda yazı ve şiiri yayınlanmıştır. *Mahfil*. (yıl: 1338-1345/1919-

1926, sayı: 1-68); *Beyânülhak* (yıl: 1326-1330/1908-1912, sayı: 1-181), *Sırât-ı Müstakîm* (yıl: 1324-1327/1908-1912, sayı: 1-182), *Sebîlürreşâd* (yıl: 1327-1341/1912-1925, sayı: 183-641), ve *İslâm Yolu* (yıl: 1951, sayı: 1-5) dergilerinde yer alan yazıları.

44 *Mesnevi Dersleri*, nşr. Esad Ekicigil, I/1-4 – II/1, İstanbul 1949-1951. "Bu eser, bizzat Tâhirü'l-Mevlevî'nin tashihi ile forma halinde yayınlanmakta iken, yazarının vefatı üzerine 118. formadan sonra yarım kalmıştır. Eserde Mesnevi'nin ilk 5605 beytinin şerhi yer almaktadır.

Şerh-i Mesnevi, İstanbul 1963-1975. Bu baskıda Mesnevi'nin ilk dört defteri ile beşinci defterin 1150. beytine kadarki kısmının şerhi yer almıştır.

Şerh-i Mesnevi, İstanbul ty. Bu baskıda, Mesnevi'nin bir önceki baskıda eksik kalan beşinci defterin 1150. beytinden sonraki kısmının Şefik Can tarafından yapılan şerhi de yer almıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî şerhinin müellif nüshaları *Mesnevi Dersleri*, *Mesnevî Takrîrleri* ve *Fatih Camii'nde Mesnevi Takrîrleri* adları ile üç defter serisi halinde Süleymaniye Kütüphanesindeki Fethi Sezai Türkmen koleksiyonunda yer almaktadır. Ayrıca bu eserin müellif hattıyla yazılmış olan birkaç defteri de Konya Mevlâna Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin yukarıda adı geçen eserlerinden başka, yayınlanmamış birkaç eseri de şunlardır:

- 1 *Tercüme-i Hüseyinî*: Hüseyin Vâz-ı Sebzvârî'nin *Mevâhib-i Aliyye* adlı tefsirinin Bakara Sûresi sonlarına kadar tercümesidir.

- 2 *Sîyer-i Peygamberî*: Hazret-i Peygamber'in hayatını Bedir Savaşı'na kadar anlatan bir eserdir.
- 3 *Târîh-i Enbiyâ*: Darüçşafaka'da okutulmuş derslerdir.
- 4 *Şair Ali İffet*: Giritli Ali İffet'e dair hatıraları içeren bir risaledir.
- 5 *Tercümelerim*: Câmi'nin *Şerh-i Rubâiyyât* ve *Levâmî*' risaleleri, Ahmed Remzi Dede'nin *Mesnevi*'den iktibas ederek *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ* adını verdiği risale, *Câm-ı Cihân-nümâ* adlı tasavvufî risalenin tercümelerini içerir.
- 6 *Hitabet Dersleri*: Yazarın İstanbul İmam-Hatip Mektebi'nde okutulmak üzere hazırladığı derslerdir.
- 7 *Kur'ân ve Mağz-ı Kur'ân*
- 8 *Manzum Bir Muhtıranın Zeyli*
- 9 *Nedim'in Köşk Kasidesi ve Şerhi*
- 10 *Sünbülzâde Vehbî'nin Tannâne Kasidesi ve Şerhi*
- 11 *Sünbülzâde Vehbî'nin Taryâre Kasidesi ve Şerhi*
- 12 *İbni Kemâl'in Yavuz Hakkındaki Mersiyesi*
- 13 *Bursalı Gazali*
- 14 *İki Mektup ve Süruri ile Gubârî*
- 15 *Kudemâ-yı Mevlevîye*
- 16 *Velîyüddin Oğlu Ahmet Paşa Divanı'nın Nesre Çevrilişi*
- 17 *Şair Refî-i Kâlâyî*
- 18 *Nedim'in Köşk Kasidesi ve Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın Naziresi*

19 Şems-i Tebrîzî Hazretlerinin Makâlâtından Menâkıbu'l-
ârifîn'de Münderic On Faslım Tercümesi.

20 Kâili Bilinen Fıkralar

21 Mantıkî ve Bir Hezelîyyesi

22 Aşık Paşa Tezkiresi ve Şâir Zâtî

23 Edebiyat Kâideleri

24 Edebiyat Sözlüğündeki Uydurma Tabirler

25 Hallâc-ı Mansûr'a Dâir

26 Osmanlı Devletinde İdam Edilen İki Şeyhulislâm

27 Risâle-i Fütüvvetîyye Tercümesi

28 Sa'dî-yi Şîrâzî'ye Dâir

Merhum, yetmiş beş senelik hayatının elli yılını tetkik ve tettebbuatta¹ bulunmak, bildiklerini usanmadan, bıkmadan ve hiçbir maddi menfaat gözetmeden öğretmek ile geçirerek, memleket ilim ve irfanına çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bizde bazı kıymetli bilginler, didaktik yani talimî eserler neşretmek istemedikleri ve bilgilerini kışkandıkları için, bazı sahalarda geri kalmamıza sebep olmuşlardır. Hâlbuki yukarıda saydığımız eserlerinde görüleceği veçhile Tâhirü'l-Mevlevî, hiçbir vakit bildiklerini öğretmekten çekinmemiş; bunu millî ve dinî bir vazife telakki etmiştir.

1 tettebbu: bir şeyi etraflıca tetkik etme, mahiyetini anlamaya çalışma, etraflıca inceleme, bir şey hakkında geniş bilgi edinme

“Öğretmek, ilmin zekâtıdır” derdi, Her biri büyük emek ve uzun bir sabır ile meydana gelen eserleri meyanında, bilhassa ikisi üzerinde durmak istiyoruz.

Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bağlı Tasnîf-i Kütüb Komisyonu'na aza tayin edildiğinden itibaren, İstanbul kütüphanelerinde bulunan Türkçe yazma divanları tetkike başlayan merhum, 20. asra kadar divan sahibi şairlerin yazma divanları kataloğunu, vefatından kısa bir zaman evvel ikmale muvaffak olmuş ve bu kataloğun 12/16. asra ait birinci cildi, 1947'de Milli Eğitim Bakanlığı'na neşredilmiştir. İkinci cildin de matbaaya verildiğini ve yakında yayınlanacağını memnuniyetle öğrenmiştik. Edebiyat tarihimizde araştırmalar yapacaklar için çok büyük değer ve ehemmiyeti haiz olacak bu eser, üstadın ilim ve fazlını ispata kâfidir. Fakat bizce en olgun ve mühim eseri, *Mesnevî Dersleri* namı altında *Mesnevî*'ye yazdığı şerhtir. Tefsir, hadis, İslam tarihi, tasavvuf sahalarında bütün müktesebatının muhassalası olan bu şerhin, *Mesnevî-i Manevî*'yi bugünkü nesle izah edecek bir bilgi hazinesidir. Merhumun hocası Mehmed Esad Efendi, yarım asra yakın Fatih Camii'nde *Mesnevî* okutmuş, onun vefatından sonra Karahisarlı Ahmed Efendi oraya mesnevîhan olmuştu. Onun vefatından sonra bu ders Tâhirü'l-Mevlevî'ye verilmiş, haftada bir gün 20 Ağustos 1339/1923'ten 7 Aralık 1341/1925 tarihine kadar *Mesnevî* taktir etmiştir. Derste söyleyeceklerini hatırlamak için hazırladığı notlarını tevsi ederek *Mesnevî*'nin birinci cildinin dörtte üçünü tercüme ve şerh etmiş, bilahare ahibba ve talebesinin ricası üzerine birinci cildini tamamlamıştır. Süleymaniye Camii'nde, Kubab Çavuş namındaki bir zatın vakfetmiş olduğu mesnevîhanlık cihetinin 1948 yılında üstada tevcih edilmesi üze-

rine 29 Mayıs 1948'den itibaren bu camide, müteakiben Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde Tasnif-i Kütüb Komisyonu'ndaki vazifesine yakın olması dolayısıyla Cumartesi günleri Laleli Camii'nde Mesnevî takririne başlamış ve muntazaman derslerine devam ederek, bir taraftan Türkçe yazma divan kataloğunu hazırlamak, diğer taraftan Mesnevî'nin tercüme ve şerhini tamamlamak için, yaşı 70'i mütecaviz¹ olduğu ve mide ülserinden mustarip bulunduğu hâlde geceli-gündüzlü çalışmıştır.

Malumdur ki Hazret-i Mevlâna'nın mübarek ve ölmez eseri, İsmail Ankaravî merhum tarafından şerh edilmiş ise de üstadımızın dediği gibi, bu şerh bugün anlaşılmayacak bir hâle gelmiş olan bir üslup ile yazılmıştır. Son senelerde neşrolunan tercümeler ise okuyucuları tatmin edici mahiyette değildir. İşte bu vaziyeti göz önünde bulunduran merhum, *Mesnevî Dersleri*'ni yazmak istemiştir.

Mesnevî'yi okuyup anlamak, ancak *Mesnevî Dersleri*'nin mü-talaası ile mümkün olacaktır.

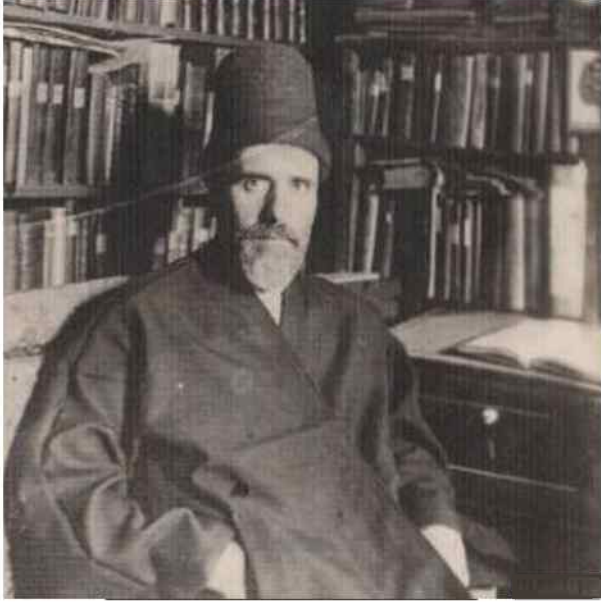
Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefatı, memleket için çok büyük bir kayıptır. Bıraktığı boşluğun kolay kolay doldurulacağını tahmin etmiyoruz. Belki gün geçtikçe değerinin büyüklüğü anlaşılabacaktır.

Tâhir Hoca yalnız ilmen değil, ahlâken de yüksekti. Merhum, daima fakirlerin, kimsesizlerin yardımına koşmuş ve hiçbir zaman maddiyat için çalışmamıştır. Çünkü ehl-i dünyâ değildi; hakikî bir Müslüman, asil ruhlu, uluvv-i cenâb² sahibi ve tam manasıyla kâmil bir insandı. Rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia.

Sadi AYTAN

1 *mütecaviz*: geçen, aşan; fazla, çok

2 *uluvv-i cenâb*: âlîcenaplık, kerem, cömertlik

**Merhum Üstad Tâhirü'l-Mevlevî,
pek sevdiği kitapları arasında
Mevlevî kıyafeti ile.**

Mukaddime

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا و نبينا محمد و آله و صحبه و ورثته
اجمعين. رب اشرح لى صدرى و يسر لى امرى و احلل عقلة من لسنى يفقهوا قولى.

تو مگو ما را بدان شه بار نیست با کریمان کارها دشوار نیست
Tû me-gû. mâ-râ bedan şeh bâr nîst Bâ kerîmân kârbâ duşvâr nîst

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'inde Nahl suresinde, Habîb-i
necîb'ine hitaben şöyle buyurmuştur:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

“(İnsanları) Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle davet et.”¹

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz de Allah'ın bu emrini kemal ile
ve tamamıyla ifa eylemiştir.

Müşrikleri böyle hikmet ve mevize² ile imana davet eylediği
gibi, müminlere de aynı surette nasihatlerde bulunurdu. Hatta
haftada bir gün kadınlara mahsus olmak üzere, bir vaaz ter-
tip etmişti. Bu emr-i İlâhî, Hazret-i Peygamber'e farz-ı ayn idi.
Ümmet-i Muhammed'in alimleri ve ârifleri de lisanla olsun, ka-

1 Nahl 16/125.

2 mevize: öğüt

lemle olsun, halkı bu şekilde uyarmaktan geri durmadılar. Çünkü Âl-i İmrân Sûresi'ndeki;

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“Ey Müslümanlar! Sizden bir cemaat olsun ki halkı hayra davet etsinler; hayırla ve iyilikle emredip kötülükten ve günahattan nehy eylesinler”¹ âyet-i kerîmesiyle, va’z u nasihat ve hayırlı işlere davet, kendilerine farz-ı kifâye olmuştur.

Din alimlerinin birer vazife olarak bizzat yerine getirdikleri bu emri, padişahlar, vezirler ve emirler şöyle dursun, halk tabakasından birçokları da benimsemiş ve vasıtalı olarak bunu yerine getirmek için camilere, mescitlere va’ziyyeler tertip etmişler, Allah rızası için vakıflar tahsis eylemişlerdir.

Din büyüklerinden, hem de şariat ve tarikatın en büyüklerinden olan Hazret-i Mevlâna da bu ilâhî emri yerine getirmek için Konya camilerinde vaazlar yaptığı gibi, şariat hükümlerini ve tarikat adabını halka öğretmek için *Mesnevî*’yi nazmetmiştir. Bu mübarek kitap, İslâm âleminin her tarafında büyük bir hürmet kazanmış ve Müslüman mabetlerinde, yakın zamanlara kadar takrir² olunagelmış; Türkçe, Arapça, Acemce şerhleri yazılmış ve birçok yabancı dillere tercüme edilmiştir.

Hocam Mehmed Esad Dede yarım asra yakın Fatih Camii’nde *Mesnevî* okutmuş, onun irtihalinden³ sonra, Karahisarlı Ahmed Efendi merhum, oraya mesnevîhan⁴ olmuştu. Onun vefatında bu

1 Âl-i İmrân 3/104.

2 *takrir*: anlatma, anlatış

3 *irtihal*: ölüm

4 *mesnevîhan*: Mesnevî okumaya ve okutmaya icazet almış âlim

işi, abd-i âcize teklif ettiler. Aczimi söyledimse de dinlemediler. Adeta zorla götürüp hocamın yerine oturtular. Haftada bir gün ders yapmak üzere, 20 Ağustos 1339'dan 7. Kânunievvel 1341 tarihine kadar Fatih Camii'nde, ikindi namazından sonra *Mesnevî* takrir ettim. Sonra bu işten çekildim.

Daha sonra, Süleymaniye Camii'nde Kubad Çavuş namında bir zatın vakfetmiş olduğu mesnevîhanlık ciheti lâıyk olmadığım hâlde, âcizane bendenize teklif ve tevcih¹ olundu.

Başkalarının yüzüme vurmasından evvel, kendimin itiraf eylediğim acz ve noksanımı size karşı da ikrar ederim: Hususiyle *Mesnevî* gibi pek derin bir kitabı anlayıp anlatabilmekte!

Pek iyi takdir edersiniz ki söz, dinleyenin anlayışına göre söylenir. Muhatab ne kadar anlayışlı olursa; konuşan da o nispette yüksek söz söyler. *Mesnevî* öyle bir kitaptır ki söyleyen Mevlâna, dinleyen ve yazan ise halifesi bulunan Hüsameddin Çelebi'dir. İki ârif arasında geçen o yüksek konuşmanın incelikleri, benim gafil idrâkime tenezzül etmez de anlatamazsam, tabîi görmeli ve beni mazur tutmalısınız.

Şurası da var ki Hazret-i Mevlâna, *Mesnevî*'de bir bahis açmış ve إِنَّ اللَّهَ يُلْقِنُ الْحِكْمَةَ عَلَى لِسَانِ الْوَاعِظِينَ بِقَدْرِ هِمَمِ الْمُسْتَمِيعِينَ yani “Cenâb-ı Hak, dinleyenlerin himmetleri kadar, vaizlerin lisanına hikmet telkin eder.”² Dinleyenler ne kadar dikkatli dinlerlerse, vaizler de o kadar hikmetli söylerler, sözünü şerh eylemiştir.

1 *tevcih*: çevirme, yöneltme

2 Ehâdis-i Mesnevî, s. 198.

Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rûmî

Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (k.s.), hicri takvimin 604 Rebiülevvel’inde, Horasan’ın Belh şehrinde doğmuş, 68 yaşında ve 672 Cemâziyelahir’inde Konya’da irtihal eylemiştir. Kendisine Rumî denilmesi, o vakit Diyâr-ı Rum tabir edilen, Anadolu’da yerleşmiş olmasındandır.

Babası Sultânü’l-ulemâ Muhammed Bahaeddin Veled, onun babası Hüseyin-i Hatîbî, onun babası Ahmedü’l-Hatîbî, onun babası Mahmud, onun babası Mevlûd, onun babası Sabit, onun babası Museyyeb, onun babası Mutahhar, onun babası Abdurrahman, onun babası da Hazret-i Ebubekir (r.a.)’dir. Şu hesapça Hazret-i Mevlâna, Hazret-i Ebubekir’in onbirinci torunudur.

Sıddîk-ı Ekber neslinden gelen Mevlâna’nın, anne cihetinden de seyyitliği vardır. Çünkü ecdadından Ahmedü’l-Hatîbî; Şemsü’l-eimme Abdullah-i Serahsî’nin kerimesi Firdevs Hatun’u almış; cedd-i Mevlâna Hüseyinü’l-Hatîbî, ondan doğmuştur. Şemsü’l-eimme ise sülâle-i Nebeviyye’den idi. Keza ecdadından Mutahhar, meşhur İbrahim Edhem’in; cedd-i Mevlâna Hüseyin-i Hatîbî de Harzem şahı Alâeddin’in kızını almış oldukları için, o neseb-i kerîme surî bir asalet de karışmıştır.

Hazret-i Mevlâna beş yaşında iken, babasıyla birlikte Belh’ten çıkmış, hacca gittikten ve biraz seyahat ettikten sonra, bir müddet

Erzincan'da oturmuş, daha sonra Lârende'ye yani bugün Karaman denilen şehre gelmiş, nihayet Konya hükümdarı Alâeddin-i Selçukî'nin Sultânü'l-ulemâ'yı daveti üzerine Konya'da yerleşmişti. Konya, Halep ve Şam'da Şeyhü'l-ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleriyle görüştü. Pederinden sonra, pederinin halifesi Seyyid Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmizî'den sülûk gördü ve Hazret-i Seyyid'den hilâfet aldı. Konya'da ders okutur, halka-i tedrisinde yüzlerce talebe bulunur, asrındaki âlimlerin en üstünü tanınır ve Mevlâna'yı Rûmî diye anılırdı.

Daha sonra Şems-i Tebrizî hazretleri ile görüştü. Şems namına birçok gazeller ve manzumeler söyleyerek o ümmî ârifin namını ebedileştirdi.

Öyle rahşende ki ol şem'a-i nûr
Şems-i Tebrîz ona pervâne olur

Çeşitli eserlerinin en meşhuru *Kitâb-ı Mesnevî* dir. Yirmibeş binden fazla beyti ihtiva eden bu eser-i celîl, Hüsameddin Çelebi'nin talebiyle meydana geldiği için, bir ismi de *Hüsâmînâme* dir. Nitekim altıncı cildin başında şöyle buyurmuştur:

گشته از جذب چو تو علامه ای در جهان گردان حسامی نامه ای
Geşte ez cezb-i çu tu allâmei Der cihan gerdan husâmî-nâmei

Yani "Senin gibi bir allâmenin cazibesıyla dünyada bir Hüsâmînâme dolaşmaya başladı."

Hüsameddin Çelebi, Hazret-i Pîr'in halifesidir. Mevlâna'nın irtilhalinden sonra, onun makâm-ı irşâdına oturmuştur. *Mesnevî* nin tanziminden evvel, Mevlevî müntesipleri Şeyh Attâr'ın *Mantiku't-tayr* ı ile Hakîm Senâî'nin *Hadîka* 'sını okurlardı. Çünkü Hazret-i

Mevlâna bu iki eseri takdir eder, *Hadika* ile sâhib-i ârifini *Mantıkus't-tayr* ile nâzım-ı kâmiline tercih eylerdi.

Hüsameddin Çelebi, o iki kitap tarzında bir eser tertibini Hazret-i Mevlâna'ya rica etti. O da "Bana da öyle bir fikir ilham olmuştu" diyerek, sarığının arasından çıkardığı bir kâğıdı Çelebi'ye uzattı. Bu kâğıtta, *Mesnevî*'nin baş tarafındaki on sekiz beyit yazılı idi. Sonra Mevlâna tarafından söylenmek ve Çelebi tarafından yazılmak üzere tanzim ve tahrir devam edildi. Birinci cilt 660 tarihinde hitam buldu. O sırada Hüsameddin Çelebi cezbe hâlinde bulunduğu için yazmaya devam edemedi. İki sene sonra, yani 662 senesinde ikinci cilde başlandı. Altıncı cildin sonralarına kadar söylenip yazıldı. Fakat o ciltteki "Şehzâdegân" hikâyesi tamam olmadan, Hazret-i Mevlâna sustu. Çünkü ömrünün sona erdiği kendisine malum olmuştu. Büyük oğlu Sultan Veled, *Mesnevî*'ye bir hatime yazdı ve hadiseyi anlattı. Altıncı cildin başındaki

پیشکش می آرمت ای معنوی قسم سادس در تمام مثنوی
Pîş-keş mi-âremet ey ma'nevî Kısım-i sâdis der temâm-i Mesnevî

beytinden de anlaşılacağı üzere *Mesnevî* kitabı, altı cilt yahut altı defterden ibarettir. Sonra yedinci cilt diye bir kitap meydana çıkmış, Şârih-i Mesnevî Şeyh İsmail Ankaravî tarafından da şerh edilmiştir.

Ankaravî merhum ya mecburen yahut hüsn-i te'vîl' gayretiyle şerh ettiği bu uydurma *Mesnevî*'yi, 1035 tarihinde sahaflardan aldığını ve 814 tarihinde istinsah edildiğini söyler. Fakat eserin nâzımını malum değildir. İfadesine nazaran, tasavvuf düşmanı bir

mutaassıp olduğu anlaşılır. O kadar ki Muhyiddîn-i Arabî gibi ekâbir-i¹ ümmetin en büyüklerinden olan bir zat için,

شیخ اکبر نیست شیخ اکفر است
Şeyh-i ekber nîst şeyh-i ekfer est

Yani “Büyük şeyh değil, en büyük kâfirdir.” demek küstahlığında bulunmuş; zavallı, ne maksatla yazmışsa, eseriyle namını ibka edememiştir. Târik-i² dünyâ papazlar hakkında nazil olan

هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا . الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ
يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

“Kendileri muhakkak iyi yapıyorlar sanarak, dünya hayatında sa’yleri boşa gitmiş olanları size haber vereyim mi?”³ ayeti, o nazım hakkında da okunabilir.

1 *ekâbir*: derece bakımından ileride olanlar

2 *târik*: terk eden, vazgeçen, değer vermeyen

3 Kehf 18/103-104.

Mesnevî'de Tahkiye Usulü

Okumuş olanların malumudur ki *Mesnevî*'de birtakım hikâyeler vardır. Onların dercedilmesi, masal söylemiş olmak için değil, o kıssalardan hisse alınmak düşüncesiyledir. Çünkü yüksek bahisler ve derin hikmetler, böyle misallerle bir dereceye kadar anlaşılabilir. *Mesnevî*'ye, kurt-tilki masalı diyen beyinsizlerin terbiyesizliği, maksadın ulviyetini kavrayamamış olmalarındandır.

Mesnevî'de lafızdan ziyade, manaya ehemmiyet verilmiş; bir şiir kitabı yazmak değil, okuyanlara hakikati anlatmak gayesi hedef ittihaz edilmiştir. Bundan dolayı avam tabakası, içindeki hikâyeleri dinler ve hoşlanır. Havastan olanlar, ifade eylediği hakikatten hisse ve feyiz alır. Onun için cahiller müstesna olmak üzere her sınıf arasında okunur ve dinlenir. Hazret-i Mevlâna bazen bir hikâye nakline başlar, fakat onu hemen tamamlamaz. Münasebet dolayısıyla başka fıkralara, onlardan yine bilmünasebe bazı hakikat ve bilginlerin nakline geçer, sonra dönüp evvelki kıssayı bitirir. Bazen de iddialı bir hikâye söyler. İki tarafı mübahasede bulundurur ve taraflara fikirlerini o kadar kuvvetli delillerle müdafaa ettirir ki hangi tarafın sözü okunsa ve dinlense, insan o taraf haklı demeye mecbur kalır. Onun için, bir tarafı dinleyip de hüküm vermeğe kalkışmamalı, bizzat nâzım-ı âlîsinin vereceği hükmü beklemelidir.

Şu da hatırda bulunsun ki *Mesnevî*'de bazı hezl-âmîz¹ fıkralar vardır. Bunlar, yalnız zahiri görenler nazarında nezih görülmesi bile, basiret sahipleri nezdinde hâl ve makama münasip oldukları için, fasih ve belîğ sayılırlar. Hazret-i Pîr,

بیت من بیت نیست اقلیم است هزل من هزل نیست تعلیم است
Beyt-i men beyt nîst iklîm est Hezl-i men hezl nîst ta'lîm est

yani "Benim her beytim, beyit değil, bir mana iklimidir. Hezlim de hezel değil, talim için söylenilmiş sözlerdir." beytiyle bundaki hikmeti beyan eder.

Şurası da unutulmamalıdır ki *Mesnevî* ekseriyeti itibarıyla Hüsameddin Çelebi'nin anlayışına göre söylenilmiştir. Nitekim,

این که گفتم این به قدر فهم تست مردم اندر حسرت فهم درست
În ki goftem in be kadri fehm-i tu'st Mordem ender hasret-i fehm-i durust

yani "Şu söylediklerim, senin anlayışına göredir. Doğru ve yüksek bir muhatap bulamadığım için öliyorum." buyrulmuştur. Acaba Hazret-i Mevlâna, Hüsameddin Çelebi'den daha kavrayışlı bir muhatap bulsaydı, neler söyleyecekti?

Bazen de Hazret-i Pîr, kendi makamından söylemiş mazhar olduğu ilhamların beyanına yol vermiştir. Kendini, söylediklerini değil; Hüsameddin Çelebi'ye hitaplarını bile layıkıyla anlamak, bizim gibi aciz ve gafil olanların kârı değildir.

كله مالا يدرك كله لا یترك كله yani "Hepsi anlaşılmasa bile, hepsi terk edilmez." diye Arapça bir söz vardır. Biz de *Mesnevî*'nin mübarek beyitlerini dikkatle okuyup anladığımız kadarından istifade etmeliyiz. Daha fazlasının anlaşılmasını lutf-ı ilâhîden temenni

1 hezl-âmîz şaka ile karışık

eylemeliyiz. Atâ-yı Rabbânîde cimrilik yoktur. Sıdk u ihlas ile istenilen şeyleri esirgemez. Ekremü'l-ekremîn olduğu için, kerem ve inayetiyle ihsan eder.

Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim ki bazı cahiller ve yarı aydınlar, “Mevlâna’nın felsefesi” deyip duruyorlar. Bilmiyorlar ki Mevlâna filozof değil, sûfidir. *Mesnevî*’de felsefeden değil tasavvufun hakikatlerinden bahsedilir. Felsefenin me’hazı¹ akıl, tasavvufun menbaı nakildir. Akıllar farklı olduğu için felsefede İkânîlikten² Reybîliğe³ kadar tam bir muhalefet vardır. Tasavvufta ise istidat farkı dolayısıyla teferruatta basit farklar görülse bile, esas meselelerde bütün tasavvuf ehli müttehiddir.

1 *me’haz*: bir şeyin alındığı, çıkarıldığı yer; kaynak

2 *İkânîlik*: fels. sağlam gerçeklere ait, sağlam gerçeklerle ilgili olan

3 *Reybîlik*: fels. şüphecilik

Mesnevî'nin Dibacesi

بسم الله الرحمن الرحيم

هذا كتاب المثنوى وهو اصول اصول اصول الدين فى كشف اسرار الوصول واليقين وهو فقه الله الاكبر و شرع الله الازهر وبرهان الله الاظهر مثل نوره كمشكاة فيها مصباح يشرق اشراقا انور من الاصباح وهو جنان الجنان ذوالعيون والاغصان منها عين تسمى عند ابناء هذا السبيل سلسبيلا وعند اصحاب المقامات والكرامات خير مقاما واحسن مقيلا الابرار فيه يأكلون ويشربون والاحرار منه يفرحون ويطربون وهو كنيل مصر شراب للصائرين وحسرة على آل فرعون والكافرين وانه شفاء الصدور وجلاء الاحزان وكشاف القرآن وسعة الارزاق وتطبيب الاخلاق بايدى سفرة كرام بررة يمنعون بان لا يمسه الا المطهرون. تنزيل من رب العالمين لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه والله يرصده ويرقبه وهو خير حافظا و ارحم الراحمين وله القاب اخر لقبه الله تعالى واقتصرنا على هذا القليل والقليل يدل على الكثير والجرعة تدل على الغدير والحفنة تدل على البيدر الكبير يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن محمد

بن الحسين البلخي تقبل الله منه اجتهدت في تطويل المنظوم المثنوى
 المشتمل على الغرائب و النوارد و غرر المقالات و دبر الدلالات و
 طريقة الزهاد و حديقة العباد قصيرة المباني كثيرة المعاني لاستدعاء
 سيدى و سندی و معتمدی و مكان الروح من جسدی و ذخيرة
 يومی و غدی وهو الشيخ قنوة العارفين و امام الهدى و اليقين مغيث
 الورى امين القلوب و النهى وديعة الله بين خليقته و صفوته فى بريته
 و وصاياه لنبيه و خباياه عند صفيه مفتاح خزائن العرش و امين كنوز
 الفرش ابو الفضائل حسام الحق و الدين حسن بن محمد بن حسن
 المعروف بابن اخى ترك ابو يزيد الوقت و جنيد الزمان صديق بن
 صديق بن صديق رضى الله عنه و عنهم الارموى الاصل المنتسب
 الى الشيخ المكرم بما قال امسيت كرديا و اصبحت عربيا قدس الله
 روحه و ارواح اخلافه فنعم السلف و نعم الخلف له نسب القت
 الشمس عليه رداها و حسب ارخت النجوم لديه اضواءها لم يزل
 فناءهم قبلة الاقبال يتوجه اليها بنو الولاة و كعبة الآمال يطوف بها
 وفود المجد و العفاة ولا زال كذلك ما طلع نجم و ذر شارق ليكون
 معتصما لاولى البصائر الربانيين الروحانيين السمايين العرشيين النورين
 السكوت النظار الغيب الحضار الملوك تحت الاطمار اشراق القبائل
 اصحاب الفضائل انوار الدلائل آمين يا رب العالمين

﴿ هذا كتاب المثنوی ﴾

Hâzâ Kitâbu'l-Mesnevî

“Şu Mesnevî kitabıdır.”

هذا kelimesindeki, ه harf-i tenbîhtir; ذ ise ism-i işârettir. İsm-i işâretler için bir müşarünileyh¹ lâzımdır. “Şu adam” dediğimiz vakit “adam” kelimesi “şu”nun müşarünileyhi olur, çünkü onu gösterir.

Acaba burada müşarünileyh hangi kelimedir? Şüphesiz ki *Kitâb-ı Mesnevî*’dir. Çünkü dibace, birinci cildin hitamından sonra yazılmıştır. O hâlde, “şu defter”, birinci cildi hitam bulan *Mesnevî* kitabıdır, demek olur.

Mesnevî, her beyti ayrıca kafiyeli olan manzume demektir ki nazım şekillerinin tertip ve tanzim itibarıyla en kolayıdır. Mesnevî, bu şekilde vücuda gelmiş yirmibeş bin kadar beyitli bir manzumedir. Nazım şekliyle şöret almıştır. Vakua, Hazret-i Mevlâna, Hüsameddin Çelebi’ye hitap ettiği,

گشت از جذب چو تو علامه ای در جهان گردان حسامی نامه ای
Geşt ez cezb-i çû tu allâmei Der cihan gerdan Husâmi-nâmei

“Senin gibi bir allâmenin cazibesıyla dünyada bir Hüsâmînâme dolaşmaya başladı.” mealindeki beytinde, *Mesnevî* için *Hüsâmînâme* tabirini kullanmış ise de, o tabir revaç bulmamıştır.

İkisi her yerde, biri Konya’da olmak üzere Hazret-i Pîr’e ihtisas peyda etmiş üç kelime vardır ki bunlar Mevlâna, Mesnevî ve türbe lafızlarıdır. Malumdur ki Mevlâna, efendimiz mealinde

1 *müşarünileyh*: kendisine işaret edilen, adı geçen, adı anılan

tazim ifade eden bir kelimedir ve âlimlere mahsustur. Mevlâna Celâleddin ve Mevlâna Câmi gibi.

Mesnevî tarif edildi. Türbe lafzı ise kabir ve mezar demektir. Hâl böyle iken Mevlâna ve Mesnevî denilince her yerde Celâleddin-i Rumî'nin kendisiyle kitâb-ı celîli hatıra gelir. Türbe denilince Konya'da merkad-i¹ Mevlâna anlaşılır.

Mesnevî şârihleri, *Mesnevî* kitabının ismindeki lugat manasından latîf bir nükte çıkarmışlardır. Malumdur ki Mesnevî, lugatte iki katlı, katmerli gibi manalar ifade eder. Bundan dolayı Fâtîha sûresine de yedi ayetli olması ve iki defa nüzul etmiş bulunması dolayısıyla Seb'u'l-mesânî denilmiştir. Fâtîha-i şerîfe'ye Sûretü'l-mesânî de tabir olunur. Çünkü namazlarda tekrar tekrar okunur.

Mesnevî-i Şerif'in beyitlerinde de çift şeylerden ve birbirine zıt hâllerden bahsedildiğine işaret vardır. Mahsûsâtta² ma'kûlâtta³ varıncaya kadar bütün mahlukatın çift ve mütekabil³ olduğu da

سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ

“Yerin bitirmekte olduğu şeylerden, (insanların) kendilerinden ve daha bilemeyecekleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ın şanı ne kadar yücedir, münezzehtir.”⁴ âyet-i kerîmesinde beyan buyrulmuştur.

1 merkad: inezar, kabir

2 mahsûsât: gözle görülür şeyler

3 mütekabil: tekâbü'l eden, biri ötekinin karşısında olan

4 Yâsîn 36/36.

﴿ وهو اصول اصول الدين
في كشف اسرار الوصول و اليقين ﴾

Ve huve usûlu usûli usûli'd-dîni fi keşfi esrârî'l-vusûli ve'l-yakîni

Yani “O (Mesnevî), *vusul ve yakın sırlarının keşf ve izahında, dinin asıllarının asıllarının asıllarından bahseder.*”

Üç defa tekrarlanan usul'ün mahiyetine dair şarihler tarafından birçok tevcihler¹ yapılmıştır ki hülasası şudur: Dinin usul ve esası şeriattır, çünkü ona dayanır. Şeriatın esası da tarikattır, çünkü na-sihatten ve bilmekten garaz tatbiktir. İlimden maksat amel olduğu gibi, şeriattan matlub² olan da tarikattır. Zira şariat öğrenmek; tarikat ise yapmaktır. Mesela namaz kılarken, başına bir şey giy-menin sünnet olduğunu bilmek, şeriattır; başı kapalı namaz kılmak ise tarikattır. Resulullah Efendimiz, ihramda bulundukları zamandan başka vakitlerde başı açık namaz kılmamıştır.

Tarikatın esas maksadı ise hakikattır. Zira tarikattan gaye hakikate ermektir. Mesnevî ise, bu üç esasın üçünden de bahsetmektedir.

Keşf, Seyyid Şerif'in *Ta'rifât*'taki beyanına göre “Gaflet per-desinin açılması, gizli manaların ve hakikat nurlarının görülerek ve tadılarak anlaşılmasıdır.”

Esrar, herkesin kavrayamayacağı gizli manalardır.

Vusûl, hicranın, yani ayrılığın zıddıdır. Türkçede buna ‘ermek’ denir. ‘Erenler’ de ondandır ki Hakk’a vasil olanlar demektir.

Vusûl, ilmin hakikat mertebesine erişmesi,

1 *tevcih*: çevirme, yöneltme

2 *matlub*: istenen, arzu edilen şey

نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Biz insana şah damarından daha yakınız.”¹ nüktesine tam idrak husule gelmesidir.

Şu âyet-i kerîmenin bildirmesi ile Cenâb-ı Hakk’ın bize, bizden pek çok yakın olduğunu biliyor ve inanıyoruz. Fakat bu ilim ve iman, hakikat mertebesini bulamamıştır. Onu ne vakit zevken yani tadarak ve şühûden yani görerek anlarsak, vusulün ne demek olduğunu da o zaman anlarız.

Hallâc-ı Mansûr (k.s.) demiş ki “Allah’a vasıl olmak için, iki adım atmalı, üçüncüde vusûl tahakkuk eder. Birinci adımı dünyadan, ikinci adımı ahiretten kaldırmalı, üçüncü adımda Allah’a varılır.” Söylenmesi ne kadar kolay, fakat yapılması ne kadar güç bir tavsiye değil mi? Dünya ve ahiretten adım kaldırmak, gerek dünyevî gerek uhrevî bütün geçici arzulardan vazgeçmek, olanca emelini Allah’a hasr eylemektir.

Yakîn, bir şeye karşı insanın şek ve şüpheden kurtulması, anlayışının tam bir itminan bulmasıdır. Yakîn için ilmelyakîn, aynelyakîn, ve hakkalyakîn diye üç derece itibar edilmiştir. Seyhu’l-ekber (k.s.), bir adamın Kâbe’yi işitmek suretiyle bilmesini ilmelyakîne, Mekke’ye gidip Kâbe’yi görmesini aynelyakîne, Kâbe’nin halka metaf ve Beytullah diye Hakk’a muzaf olmasındaki hikmeti, ilhâm-ı ilâhî ile öğrenmesini, hakkalyakîne misal olmak üzere gösteriyor.

﴿ وهو فقه الله الاكبر و شرع الله الازهر و برهان الله الاظهر ﴾

Ve huve fıkhnüllâhî'l-ekberu ve şer'ullâhî'l-azheru ve burhânüllâhî'l-azheru

1 Kâf 50/16.

Yani “Mesnevî, Allah’ın fıkıh-ı ekberi, Allah’ın şer’-i ezheri, Allah’ın burhan-ı azheridir.”

Fıkıh, lugatte, ilim demektir. Istilahta, ilm-i fürûa alem olmuştur. Fakat bu tahsis sonradandır. Evvelce fıkıh lafzıyla din ilmini kastederler ve din âlimi olana ‘fakih’ derlerdi. Nitekim,

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي
الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

“(Bununla beraber) müminlerin hepsinin (topryekûn) savaşa çıkmaları, layık değildir. O hâlde, içlerinden her sınıfın birer kısmı dinde fakih olmayı (dinin ince bilgilerini) öğrenmeleri için (Peygamberin yanında kalmaları) -din ve şariat ilimlerini iyice öğrenmeleri ve kavimleri (savaştan) dönüp kendilerine geldikleri zaman onları Allah azabıyla korkutmaları için- (gitmeyip kalmalıdır). Olur ki (bu suretle müminler aykırı hareketlerden) kaçınırlar.”¹

Bu âyet-i celîledeki “li-yetefekkahû”, “li-yeteallemû” ile tefsir edilmiştir. Bu emr-i ilâhînin nüzul sebebi şudur: Hicretin dokuzuncu senesi içinde idi ki Rumlarla Hristiyan Arapların Medine’ye doğru yürümek istedikleri işitilmişti. Onlar gelmeden önce üstlerine gidilmek lâzım geldi. Hava sıcaktı, etraf kuraktı; bu yüzden de kıtlık vardı. Öyle dar bir zamanda Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimizin himmeti ve ashabın yardımı ile, otuz bin kişilik bir ordu hazırlandı. Bizzat Resûl-i Ekrem’in kumandasında olarak Suriye’deki Tebük mevkiine kadar gidildi. Orada günlerce oturulup beklenildiği hâlde, düşman görünmediği için geri dönüldü. Hazırlanması güçlüğüyle olduğu için ceyşu’l-usre denilen bu ordu-

dan Ashabın bazıları geri kalmıştı, onları tevbih¹ eden bazı ayetler nazil oldu. Allah'ın itabı dolayısıyla, ehl-i îmânın hepsi de, bir daha harp olacak olursa geri kalmamaya karar verdiler. O münasebetle, bu ayet nazil oldu. "Bütün müminlerin muharebeye gitmesine lüzum yoktur. Onların her fırkasından bir taifenin çıkması, diğerlerinin kalıp din ilmini öğrenmesi ve harpten dönen kavimlerine Allah'ın emirlerini bildirmesi, onların da Allah'a isyan etmekten sakınması daha iyidir." buyruldu.

İtiraz kabul etmeyecek bir hakikattir ki bir kitabın şerefi ve büyüklüğü, bahsettiği ilmin; o ilmin şerefi de malumun büyüklüğüne göredir. *Mesnevî*'nin mevzuu ise, ilm-i hakikat olduğu için, vasfında nâzım-ı ekmeli tarafından fıkullâhi'l-ekber tabiri kullanılmıştır.

Şer'ullahi'l-azher, Allah'ın açık ve parlak yolu manasındadır. Çünkü şeriatın tatbik ciheti demek olan tarikattan bahseder.

Burhânullâhi'l-azher, Allah'ın apaçık delili ve hücceti mealindedir. Zira *Mesnevî*'de gösterilen deliller, inkâr kabul etmez ve itiraz götürmez birer hüccettir². Onları okuyup da doğru ve gerçek olduklarını teslim etmemek imkânı yoktur. Fakat insafı elden bırakmamak inada kalkışmamak şartıyla!

﴿ مثل نوره كمشكاة فيها مصباح يشرق اشراقا انور من الاضباح ﴾

Meselu nûrihi ke-mişkâtin fihâ misbâhu, yuşriku işrâkan enveru mine'l-asbâhi

1 *tevbih*: takdir, azarlama

2 *hüccet*: senet, vesika, delil

Yani “Mesnevî”nin nuru, içinde kandil yanan bir hücre gibidir. Öyle parlaklık verir ki o sabahların aydınlığından daha nurlu ve daha nurlandırıcıdır.”

Erbabının malumudur ki fikir, ya hakikat yahut mecaz ve kinaye olarak ifade edilir, usûl-i tebliğin en ziyade ve herkes tarafından kullanılanı teşbih ile istiaredir.

Teşbih, bir şeyi, bir şeye benzetmek suretiyle onu, muhatabın gözü önüne getirmektir. Bu hâl, maksadı kolayca anlatır. Konuşanı uzun uzadıya tarif etmekten kurtarır.

Mesela, bir zatın salâhından, takvasından bahsetmek için söz söylemektense, ‘Melek gibi bir adam’ diyerek o adamı meleğe benzetmek, kendisinin melek gibi masum ve günahsız bulunduğunu, muhataba kolaylıkla anlatır. Akli, duygu derecesine; maneviyatı maddiyat mertebesine indirir. Manayı anlamayanlara, aşağı yukarı bir şeyler ifham eder. Onun için Hazret-i Mevlâna, *Mesnevî*’nin manevî nuraniyetini, içinde yanmış bir kandil veya ampul bulunan mişkatın maddî parlaklığına benzetiyor.

Mişkat, duvara hususi olarak yapılmış ve içerisi cilalanmış bir kavuktur. Cilalı bir hücre içindeki ışıktan, o hücre, ne kadar aydınlık görünürse; Mesnevî de, metnindeki nurlu fikirler, nurlandırıcı hakikatler dolayısıyla o derece parlaktır; hatta ona da, sabahların göz kamaştıran ışığına da faiktir, diyor. Şu teşbih ile de, hem manadaki parlaklığı, maddi bir aydınlık ile temsil ederek göz önüne getiriyor; hem de

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

“Allah göklerin ve yerin nurudur.”¹ ayetine işaret ediyor. İşte burada da bir teşbih vardır. Nur, nasıl karanlığı giderir ve mevcudatı meydana çıkarıp gösterirse; Allah da mahlukları yokluk karanlığından varlık sahasına getirmiş ve göstermiş bir Hâlık’tır, demek oluyor.

İkinci fıkradaki işrak, parlatmak ve aydınlatmak manalarına dadır, ‘yeşriku işrâkan’ cümlesiyle aydınlatmanın çokluğu beyan ediliyor.

Mesnevî’nin okunması yahut dinlenmesi, okuyup dinleyenlerin gözlerini parlatır. İlham maşrıkından² fışkırıp gelen şuaları³, istidatlı kalpleri sabahların nurundan fazla nuranî ve ruhanî bir hâle getirir, deniyor.

Hülasa *Mesnevî*, sabahlardan daha nurlu ve daha nurlandırıcıdır. Çünkü sabah, gecenin karanlığını aydınlatır. *Mesnevî* ise, okuyanın ve dinleyenin kalbindeki sıkıntı ve karanlıkları giderip aydınlatır.

﴿ وهو جنان الجنان ذوالعيون و الاغصان ﴾

Ve huve cinânu’l-cenâni, zu’l-uyûni ve’l-ağsâni

Yani “*Mesnevî*’nin kısım kısım bahisleri yahut ayrı ayrı ciltleri, kalbî ve ruhî birtakım cennetlerdir. Cennette nasıl nehirler ve ağaçlar varsa, bunların da ırmakları, dalları ve budakları vardır.”

1 Nûr 24/35.

2 *maşrık*: güneşin doğduğu taraf, doğu

3 *şua*: ışın, ışık

Cinan, cennet'in cem'idir; cenan ise kalp manasındadır. İkisinin yan yana gelmesinden bir cinas-ı hattî teşekkül etmiştir. Yazılışları bir, fakat üstün, esre, ötre farkıyla okunuşları ayrı kelimelerin birlikte zikrine cinâs-ı hattî denilir.

Zü'l-uyûni ve'l-ağsân, ırmaklı ve dallı-budaklı mealindedir ki cinanın vasıflarıdır. Cinan'ın cemi olarak gösterilmesinde, *Mesnevî*'nin müteaddit bahislerine ve ciltlerinin altı olduğuna işaret vardır.

Nebiyî-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz رِيَّاضُ الْجَنَّةِ yani "*Cennet bahçelerinden istifade ediniz.*" buyurdu. وَمَا رِيَّاضُ الْجَنَّةِ فِي دَارِ دُنْيَانَا. yani "*Şu dünyamızda cennet bahçeleri nedir?*" sualine de مَجَالِسُ الْعِلْمِ yani "*İlim meclisleridir.*"¹ cevabını verdi. Demek ki faydalı olmak şartıyla her ilim meclisi, manevî bir cennet, onlardaki ilmî bahisler de cennet nimetleri oluyor. O hâlde *Mesnevî*, faydalı telkin ve talimleri ile o manevî cennetlerin en yükseklerindendir.

Öyle zannediyorum ki ilim öğrenilen mektepler, talim yapılan kışlalar, insanlara faydalı şeylerin yapıp satıldığı dükkânlar ve fabrikalar, hatta saban tutulmasına ve toprak sürülmesine alıştırılan tarlalar, şu hadîs-i şerîfe nazaran o, manevî cennetler cümlesindendir. Fakat dans evleri ve bale mektepleri onlardan mıdır, değil midir? Erbabı takdir etsin.

Bir şey, mutlak zikredilince, kemaline masrûf² olur. Mesela, adam denilince azası tamam bir insan akla gelir. Gözü kör, kulağı sağır, eli çolak, ayağı topal gibi kayıtlar düşünülemez. Bunun gibi, ilim denilince de onun dünya ve ahiret için faydalı olan bilgi ol-

1 Ferheng-i Me'sûrât-ı Mutûn-i İrfânî, s. 40.

2 *masrûf*: sarfedilmiş

duğu anlaşılır. Hırsızlık, yankesicilik de birer bilgidir ama faydalı değil, bilakis zararlıdır.

Efendimiz (s.a.v.) *اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَ عَيْنٍ لَا يَدْمَعُ* buyurmuştur ki “*Yâ Rabbi! Faydasız ilimden, yaş dökmeyen gözden, yani Allah korkusuyla ağlamayan gözden ve Hak sevgisiyle titremeyen kalpten sana sığınırım.*”¹ demektir.

Kezâ Peygamber Efendimiz *اِذَا لَقِيتُمْ شَجَرَةً مِنْ اَشْجَارِ الْجَنَّةِ فَاقْعَلُوْا* yani “*Cennet ağaçlarından bir ağaca rast geldiğinizde, gölgesinde oturun, meyvelerinden de yiyin.*” buyurdu. *كَيْفَ يُمَكِّنُ هٰذَا فِى دَارِ دُنْيَانَا* yani “*Biz dünyada iken şu hâl, nasıl mümkün olur?*” suali üzerine *اِذَا لَقِيتُمْ صَاحِبَ الْعِلْمِ فَكَانِمًا لَّقِيتُمْ* yani “*Bir âlime rast gelince, cennet ağaçlarından birine tesadüf etmiş olursunuz.*” diye izahat verdi.

İşte Hazret-i Mevlâna da o cennet ağaçlarının en çok gölgesi ve meyveli olanlarından; Sultânü'l-ulemâ oğlu Hünkâr-ı urefâ'dır. Kendisi cennet ağacı, eserleri cennet meyveleridir. Binaenaleyh onlardan istifade edip feyizlenmeliyiz.

Yalnız biz, şarta riayet göstermeliyiz ki o da talebimizde sadık olmaktır. Sıdk-ı talebi şöyle tasavvur edelim:

Bir yaz günü kırdâ, bayırdâ dolaşmışız. Gömleğimiz terden ırtımıza, dilimiz harareten damağımıza yapışmış. Güneşten beynimiz kaynıyor, derken yol kenarında ulu ve meyveli bir ağaç görüyoruz. Etrafa dal budak salıvermiş, yaprakları genişçe bir sahayı gölgelendirmiş, o gölgeliğin üstünde latif çimenler bitmiş ve ora-

1 Krş. el-Câmiu's-sağîr, I, 98.

sını çöllerdeki vahalar hâline getirmiş. Ağacın sahibi yok. Gelen geçen meyvesinden yesin diye, bir hayır sahibi tarafından dikilmiş. Yorgunluk ve susuzluk dolayısıyla ona doğru koşarız. Hareketimizi teskin için meyvelerden koparıp yeriz, çimenlerinde oturup dinleniriz. Şu hareketlerimizde hiç de isteksizlik göstermeyiz; hatta riya ve gösteriş de yapmayız.

Bir dünya ağacından istifade hususunda nasıl böyle samimi isek, cennet ağaçları olan din alimlerine ve cennet meyvesi bulunan eserlerine karşı da öylece sıdk u samimiyetle talip olmalıyız ki kendilerinden ve eserlerinden istifade edebilelim.

﴿ منها عين تسمى عند ابناء هذا السبيل سلسيلا و عند اصحاب

المقامات و الكرامات خير مقاما و احسن مقيلا ﴾

Minhâ aynun tusemmâ inde ebnâi hâze's-sebîli selsebîlen ve inde ashâbi'l-makâmâtî ve'l-kerâmâtî hayrun makâmen ve ahsenu makîlâ

Yani “Mesnevî”de bir feyiz çeşmesi vardır ki tevhit yolunun yolcuları tarafından ‘Selsebil’ diye adlandırılır. Mesnevî, makam ve keramet sahiplerince makamların en hayırlısı ve istirahat edilebilecek yerlerin en güzelidir.”

Birinci fıkra

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسِيْلًا

“Cennette selsebil denilen bir pınar vardır.”¹ mealindeki âyet-i kerîmeden ıktıbas edilmiştir. Bu fıkra ile demek isteniliyor ki ahiret cennetinde Selsebil denilen bir menba olduğu gibi, manevî cennet olan Mesnevî’de erbab-ı sülûk arasında da selsebil tabir edilen bir feyiz çeşmesi vardır.

Ebnâi sebîl, yolcular demektir. Ebnâi hâze's-sebîl, yani, bu yolun yolcuları terkindeki yolcuların, Mevlevîlik ile Mevlevîler olduğu bazı şarihler tarafından söylenilmişse de *Mesnevî*'den yalnız Mevlevîler değil bütün tarikat ricali ve hatta bütün insanlık feyiz almaktadır. Mesela Dede Ömer Rûşenî, Şeyh İbrahim Gülşenî, Şeyh İsmail Hakkı Celvetî, Şeyh Abdurrahman-ı Talabânî-i Kadirî gibi ârifler, *Mesnevî*'den feyiz alan tarikat büyüklerindendir.

Hele Mevlâna Câmî-i Nakşibendî

مثنوی مولوی معنوی هست قرآن در زبان پهلوی
Mesnevî-i Mevlevî-i Ma'nevî Hest Kur'an der zebân-i Pehlevî

Yani “*Hazret-i Mevlâna'nın Mesnevî-i Ma'nevî'si, Pehlevî yani Fârisî lisanında Kur'an mealidir.*” diyerek *Mesnevî* ile nâzım-ı ek-meline hürmet ve hayret göstermiştir.

Hülasa, fıkradaki ‘ebnâ-i hâze's-sebîl’ -tercüme edildiği gibi- bütün tarîk-i tevhîd salikleri ve belki de bütün insanlardır.

İkinci fıkrada

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا وَأَحْسَنُ مَقِيلًا

“O gün ehl-i cennet olanların karargahları hayırlı ve istirahat yerleri çok güzeldir.”¹ âyet-i kerîmesinden iktibas olunmuştur. Bu fıkra ile ima ediliyor ki dünyada eceli ile ölüp, ahirette dirilenlerin ve kendilerine cennet müjdesi verilenlerin, kıyamette ve cennetteki yerleri çok hayırlı ve çok güzel olduğu gibi, kendi gayreti ile mevhum varlığını burada feda eyleyen ve “*Fenâ bahrinde gark oldum, ebed ölmem diri oldum!*” gibi sözler söyleyen makam ve keramet sahipleri için de *Mesnevî*, makamın hayırlısı ve ahsen-i

makıldır. Makîl, kaylûle yapılacak, yani öğleden sonra yatılıp istirahat yapılacak yer demektir. Arabistan'da bir adet vardır. Herkes, sabah namazı vaktinde kalkar. Namazı kıldıktan sonra işine başlar, öğleye kadar meşgul olur. Ondan sonra evine çekilir, günün en sıcak vaktini serin bir yerde istirahatla geçirir. İkinci vakti yine işiyle, gücüyle iştigal eder. İşte bu istirahata kaylûle, onun yapıldığı yere makîl denir.

Makamat, seyr ü sülûktaki dereceler manasındadır. Şârih-i Mesnevî Şeyh İsmail Ankaravî'nin *Minhâcî'l-fukarâ* isimindeki mühim eserinde bunlardan yüz tanesi tarif edilmiştir.

Kerâmât, harikulade hâller demektir. Hemen aynı manada olan mucize ile keramet arasındaki fark, mucizenin peygamberlerden, kerametın velilerden zuhur etmesidir.

Şakku'l-kamer yani ayın ikiye ayrılması, bir mucizedir. Çünkü peygamberlerin en büyüğü olan Resulullah Efendimizden zuhur etmiştir.

Hazret-i Ömer'in Medine minberinde hutbe irad ederken, İslam ordusunun Kürdistan'da muhasara edilmek tehlikesinde bulunduğunu görmesi ve "Ey Sâriye, dağa çık!" diye seslenmesi, sesini de o Müslüman kumandana duyurması, bir keramettir. Çünkü bir veliyy-i kâmilden sudur etmiştir.

Erbâb-ı makâmât, temkin derecesine vasil olanlar; ashâb-ı kerâmat, henüz telvinden kurtulamayanlar, terakki ve tedenniden hâli kalmayanlar, yani birincilerin derecesine vasil olamayanlardır. Bunlara ehl-i hâl de denilir. Hazret-i Mevlâna,

هست بسیار اهل حال از صوفیان نادر است اهل مقام اندر میان
Hest bisyâr ehl-i hâl ez sûfryân Nâdir est ehl-i makâm ender miyân

yani “Sûfîler arasında ehl-i hâl olanlar çoktur. Fakat ehl-i makâm olanlar nadirdir.” der. Tarikat büyüklerinden bazıları, keramet izharını pek de hoş görmemiş, hatta bazıları böyle kerametler göstermeye hayz-ı ricâl ve mel’abe-i etfâl yani erkeklerin adet görmesi ve çocuk oyunu demiştir.

﴿مقيلا الابرار فيه يأكلون ويشربون و الاحرار منه يفرحون﴾
*El-ebrârü filhi ye’kulûne ve yeşrebûne ve’l-ahrârü minhu yefrahûne
 ve yatrebûne*

Yani “Ebrardan olanlar, Mesnevî’nin manevî nimetlerinden yerler ve içerler. Ahrardan bulunanlar da onun verdiği neşve ile ferahlanıp oynarlar.”

Ebrar, berr’in cem’idir. “Onlar karıncayı bile incitmeyenler ve şer işleri yapmayanlardır.” diye tarif olunmuştur.

Nitekim Cenâb-ı Hak, bu durumdaki kullarını, Kur’ân-ı Hakîm’inde şu ayetlerle müjdelemiştir:

لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ
 عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ

“Fakat Rablerinden korkanlar (Öyle mi ya?) Altlarından ırmaklar akar cennetler- kendileri içinde ebedî kalmak, Rableri katından verilecek nice ziyafetlere de konmak üzere- hep onların. Allah’ın nezdinde olan (nimetler) iyiler için daha hayırlıdır.”¹

1 Âl-i İmrân 3/198.

Mesnevî sanki gökten gelmiş ilahî bir sofradır ve ebrâr-ı ümmet, onun manevî nimetleriyle doyarlar.

Ahrar ise, nefs-i emmâresini ayak altına almış, onun heva ve hevesinden yakasını kurtarmış, dünya kayıtlarından ve beşeriyet esaretinden halas olmuş zevât-ı âzâdedir.

Hersekli Arif Hikmet merhumun

Yâre kul olmakla buldum, devlet-i hürriyeti.

İhtiyârımla esâret geldi kendimden bana!

diye bir beyti vardır ki her türlü esarettten kurtulmuş ve yalnız Hakk'ın kulu olmakla hürriyet devletini bulmuş ahrâr-ı ümmet lisanundandır.

Hâfız-ı Şîrâzî,

مجردان طریقت به نیم جو نخرزند قباى آتلس آن کس که از هنر عاریست
Mücerredân-i tarîkat be nîm cû ne-herend Kabâ-yi atlas-i an kes ki ez huner ârîst

yani “Hüner ve marifetten uzak bir şahsın üstündeki atlas elbi-seye, tarikat mücerretleri yani hür olanlar bir para vermez.” beytiyle bu gibi erbâb-ı hürriyeti anlatmak ister.

Mesnevî-i Şerif’in,

بند بگسل باش آزاد ای پسر تا چه باشی بند سیم و بند زر
Bend be'gsl bâş âzâd ey peser Tâ çi bâş bend-i sîm u bend-i zer

yani “Oğul! Bağını kır ve hürriyetini bul. Ne vakte kadar gümüş ve altın kaydıyla bağlanıp kalacaksın?” diye talimatı ve

بنده یک مرد روشندل شوی به که بر فرق سر شاهان شوی
Bende-i yek merd-i rûşen-dîl şevî Bih ki ber fark-i ser-i şâhan şevî

yani “Kalbi nurlu bir üstâd-ı kâmilin bendesi olman, padişahların baş tacı olacak kadar yükselmenden daha iyidir.” gibi telkinatı, istiğnâ-meşreb¹ olanlara hürriyetin zevkini ve azadeliğin şevkini getirir.

﴿ وهو كئيل مصر شراب للصابرين و حسرة على آل

فرعون و الكافرين ﴾

Ve huve ke-Nîli Mısra şarâbun li's-sâbirîne ve hasretun alâ âli

Fir'avne ve'l-kâfirîne

Yani “Mesnevî, Mısır’daki Nil nehri gibidir. Sabır ve mücadele erbabına âb-ı hayâtıdır. Firavun ve etbai gibi küfür ve dalâlet ashabına da ayn-ı hasrettir.”

Bu fıkralar Sûre-i Arâf’taki

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ . وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا
عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ نَبِيَّ إِسْرَآئِيلَ . فَلَمَّا
كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بِالْعُوقُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي
الْيَمِّ يَانِّهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

“Bunun üzerine biz de, ayn ayn mucizeler olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. (Böyle iken) yine (iman etmeyi) kibirlerine yediremediler. Onlar öyle gınahkârlar güruhu idiler. Üzerlerine o azabı çökünce: Ya Musa, dediler, bizim için Rabbine- sana olan ahdi hürmetine- dua et. Eğer bu azabı bizden ayırıp, sıyrırsan, ant olsun, sana katiyen iman edeceğiz. Vakta ki biz, kendilerinin erişecekleri bir müddete kadar, onlardan azabı

1 istiğnâ-meşreb: aza kanaat eden, tok gözlü yaratılıştaki olan kişi

giderdik, bir de ne bakarsın: Onlar, yeminlerini bozuyorlar bile. Artık biz de bunca ayetlerimizi yalanladıkları, onları umursamadıkları için, kendilerinden intikam almak istedik de hepsini denizde boğduk."¹ ayetleri ile hikâye buyrulan kıssaya işarettir.

Malumdur ki Hazret-i Yusuf (a.s.)'un davetiyle Kenan ilinden Mısır'a gelen Yakub (a.s.) ile evlâd u ahfâdı, başlangıçta orada muazzez ve mükerrem tutulmuşlardı. O vakit Mısır hükümetindeki Firavunlar, Hiksoslar'dan, onlar ise Amalika Araplarından idi. Sonra yerli Firavunlardan olup on sekizinci sülaleyi teşkil eden Amozis yahut Firragmotozis Hiksosları cenuptan şimale doğru sürdü. Halefi Totmozis ise onları büsbütün çıkarıp, Mısır'ı tamamıyla idaresine aldı.

Araplık ve İbranilik akrabalığı dolayısıyla Hiksoslar, Beni İsrail'e hürmet ediyorlardı. Çünkü Araplar İsmail, İbraniler İshak Peygamber neslinden idiler. Mısırlı Firavunlar ise onlara esir muamelesi yapmaya ve onları angarya işlerde kullanmaya başladılar. Hatta çoğalmalarından çekindikleri için, erkek çocuklarını kestiler. Niha yet Hazret-i Musa, peygamber oldu. Kelimullah Hazretleri iki vazife ile mükellefti. Biri Mısır halkını imana getirmek, diğeri Beni İsrail'i Arz-ı Mev'ûd'a yani Filistin cihetine götürmek, orada bir idare teşkil etmekte.

Hazret-i Musa bunları Firavun'a söyledi. Firavun imana gelmediği gibi, bedava amele demek olan Beni İsrail'i de kaçırmak istemedi. Bazı kitaplarda bu Firavun'un adı Velid bin Reyyan diye gösterilmiştir. Fakat doğru değildir. Çünkü Velid, Arap adıdır. Hazret-i Yusuf zamanındaki Firavun, Araplardan idi. Lâkin

1 A'râf 7/133-136.

Musa (a.s.) devrindeki Firavun, Arap değildi, tabiatıyla adı da Velid olamazdı.

Hazret-i Mevlâna,

چون که بی رنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنگ شد
Çun ki bî-rengî esîr-i reng şod Mûsî bâ Mûsî der ceng şod

Yani “Bî-renklik, renk esiri olunca Musa, Musa ile kavgaya başladı.” beytinde, Musa’nın Firavun’u olan şahsın adının da Musa olduğunu söylüyor.

İşte bu Firavun, Hazret-i Musa’nın tekliflerini reddedince, Kelimullah’ın duası ve mucizesi eseri olarak Mısırlılar birtakım belâlara uğradılar. Bu belalara Tevrat’ta mesâib-i aşere deniliyor ki çeşitleri şunlardır:

- 1- Nil sularının kan renginde görünmesi,
- 2.3.4- Her tarafa bit, kurbağa ve haşarat üşüşmesi,
- 5- Hayvanların vebaya uğraması,
- 6- İnsanların çibanlara tutulması,
- 7- Dolu yağıp ekinlerin mahvolması,
- 8- Çekirge yağması,
- 9- Sis basması, ortalığın üç gün kararması,
- 10- İnsanlardan ve hayvanlardan ilk doğan çocuğun ölmesi.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu musibetlerin hepsi zikredilmemiştir. Çünkü Kur’an, tarih kitabı değildir. Tarihi bazı vakalardan bahsetmesi, onların insanlara ibret olması içindir.

Nihayet Firavun, Beni İsrail’in Mısır’dan çıkmasına izin verdi. Musevîler, milattan 1641 yıl evvel, Nisanın on ikinci gecesi yola çıktı-

lar. Hatta o gece aceleden mayasız ekmek yediler. Yahudilerin şimdiki “hamursuz bayramı”, Mısır’dan çıkışlarının hâtıra-ı şükranıdır.

Firavun verdiği izne pişman oldu. Beni İsrail’i geri çevirmek için, ordusuyla beraber onları takibe çıktı. Süveyş Körfezinin Mısır sahilinde onlara yetişti. Hazret-i Musa ile ümmeti, mucize olarak denizi geçti. Firavun ile ordusu boğulup gitti. Bazıları, Beni İsrail, denizin cezir hâlimden istifade ederek karşıkı sahile geçti, diye bunun bir mucize olduğuna inanmak istemezler. Öyle de olsa, hareketin cezir zamanına tesadüf ettirilişi, Firavun ile ordunun denizdeki yollara girince meddin başlaması ve onları boğması da yine bir mucizedir. Nil’in kan renginde görünmesi; Kıptilere, yani Mısır halkına mahsus bir bela idi. Sıbtîler, yani Beni İsrail, su olarak içiyorlardı. Hatta bir Kıptî ile bir Sıbtî’nin bir kaptan beraber içmek istediği, Sıbtî’nin tarafı su, Kıptî’nin tarafı kan göründüğü rivayet olunur.

Hazret-i Mevlâna da,

آب نیل است این حدیث جانفزا . یارش در چشم قطعی خون نما
Âb-i Nîl est in hadîs-i can-fezâ Yâ Rab-eş der çeşm-i Kıbtî hûn numâ

Yani “Manevî hayat veren şu sözler, Nil suyu gibidir. İlahî onu Kıbtî siret olanlara kan gibi göster.” diyerek Mesnevî’yi bu itibarla Nil nehrine benzetiyor. Onun erbâb-ı ihlâsa âb-ı hayât geleceğini, dinsizlerin ve münkirlerin ise nefretini ve istifadesizliğini mucip olacağını haber veriyor. Hakikaten böyledir. Kur’ân-ı Kerîm için esâtîru’l-evvelîn yani ‘eski masallar’ hezeyanını edenler olduğu gibi, Mesnevî için de kurt-tilki masalları diyenler vardır. Cenâb-ı Hak, Kelam-ı Kadim’i hakkında,

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا

“Allah onunla birçoğunu şaşırır, yine onunla birçoğunu yola getirir.”¹ buyuruyor. Kur’an dolayısıyla insanlardan çoğunun delâlete düşeceğini, çoğunun da hidayet bulacağını bildiriyor. Kur’an öyle olduğu gibi, *Mesnevî* de öyledir. Nitekim sâhib-i ârifi de

همچو قرآن مثنوی ما ز دل هادی بعضی و بعضی را مضل
Hemçu Kur’an Mesnevî-i mâ zi dil Hâdi-yi ba’zı vu ba’zı-râ mudil

Yani “Kur’an gibi bizim *Mesnevî* de bazılarını hidayete, bazılarını dalâlete sevk eder.” diyor.

﴿ وانه شفاء الصدور و جلاء الاحزان و كشاف القرآن ﴾
Ve innehu şifâu’s-sudûri ve celâu’l-ahzâni ve keşşâfu’l-Kur’âni

Yani “*Mesnevî*, kalplerdeki marazların şifası, dîrmanın varma-yoğuna ehemmiyet vermekten ileri gelen hüznlerin cılası, Kur’ân-ı Kerîm’in de zahiri ve batını apaçık manasıdır.”

Bu fıkraların ikisiyle Sûre-i Yunus’taki,

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّلُورِ وَهُدًى
وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ . قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

“Ey insanlar; Rabbinizden size vaaz u nasihat ve içimizdeki illetlere şifa, bir de müminlere hidayet ve rahmet olmak üzere Kur’ân-ı Kerîm gelmiştir. Habibim; haber ver ki şu geliş, Allah’ın fazl ü rahmetiyledir. İşte bundan dolayı ferahlasınlar. Kur’an, baş-kalarının topladığı mal ve servetten hayırlıdır.”² ayetlerine işa-ret olunmuştur.

1 Bakara 2/26

2 Yunus 10/57-58.

Hak subhânehu ve teâlâ, Kitâb-ı münzel'inin¹ şifâ-i sudûr², bâis-i ferah ve sûrûr³ olduğunu ve bu ayetlerle beyan buyurmuş, onun tefsîr-i mebânîsi⁴ ve keşşâf-ı meânîsi⁵ olan *Mesnevî*'nin de o hassaya mazhar olduğunu nâzım-ı ekmeli ifade eylemiştir.

﴿ و سعة الارزاق و تطيب الاخلاق ﴾
Ve siatu'l erzâki ve tatyîbu'l ahlâki

Yani “*Mesnevî*, rızıkların genişlemesine, ahlâkın da iyileşmesine sebeptir.”

Fakr-ı hâlimden şikâyet eden bir sahabeye, taraf-ı Risâletten *قُمْ عَلَى الطَّهَارَةِ يَوْسُفُ عَلَيَّكَ الرِّزْقُ* yani “*Daima abdestli bulun, rızkın genişler.*” buyrulmuştur. *Mesnevî* de okuyan ve dinleyenlerine, maddî ve manevî temizliğe kavuşup, kötü huylardan sakınmayı hemen her sahifesinde tavsiye eylemektedir. Hatta ilk hikâyesinin mevzuu, nefsin tezkiye ve tasfiyesine dairdir. Binaenaleyh tavsiyesiyle amel edenler için rızkı artırıcı ve ahlâkı iyileştiricidir.

Müslümanlığı ve onun ahkâm-ı aliyyesini⁶, hasbeten li'ş-şeytân⁷ baltalamak ve çürütmek merakına düşmüş olanlar, şu hadise itiraz cüretini gösterebilirler; bir emr-i manevî olan taha-retin umûr-ı mâddiyyeden bulunan rızkı nasıl genişletebileceğini

1 *Kitâb-ı münzel*: indirilmiş kitap, Kur'an-ı Kerim

2 *şifâ-i sudûr*: kalplerin şifası

3 *bâis-i ferah ve sûrûr*: sevinmeye sebep olan

4 *tefsîr-i mebânî*: esasların açıklanması

5 *keşşâf-ı meânî*: manaları ortaya çıkaran

6 *ahkâm-ı aliyye*: yüce hükümler

7 *hasbeten li'ş-şeytân*: şeytan uğruna, şeytan için

sorarlar. Bu mefrûz¹ muterize² diyebiliriz ki abdest demek olan tahâret-i suğrâ ile gusûl manasına gelen tahâret-i kübrâ ferâiz-i dîniyyeden olmakla beraber öyle maddîlikten büsbütün mücerred umûr-ı ma'neviyyeden değildir. Tahâret, maneviyatı itibarıyla mütetahhirin³ manevî rızkını artırır, maddi cihetiyle de şevk u şetâretini⁴ tezyid eder. Bunu temsil için götürü iş almış Müslüman bir dülger tasavvur edelim.

Bu adam, sabahtan öğle paydosuna kadar çalışmış yorulmuş, paydosta biraz dinlenmek için uzanmış ve uyuyakalmış. Bir aralık gözünü açıyor. Kalkıp çalışırsa aldığı işi bir an evvel bitireceğini, işini ne kadar az müddette ikmal ederse o nisbette kazanacağını hatırlıyor. Fakat yorgunluk, "Adam, biraz dinlen, ikindiden sonra çalışırsın. Akşama kadar bitiremezsen bile nihayet bir gün fazla çalışmış olursun." diye onu tembelliğe sevk ediyor. Acaba o dülger bu tembellik nasihatini tutup uykusuna devam etse mi daha çok kazanmış olur, yoksa fırlayıp bir abdest alsın, onun maddî ve manevî feyziyle gözü gönlü açılınca, namazını kıldıktan sonra işine başlayıp çabucak bitirse mi kazancı ziyade olur? Elbette ikinci surette. Buna da sebep ne? O adamın kalkıp abdest alması değil mi? O halde tahâretin ve tahârete devamın rızkı genişletmeye sebep olacağı sübût buluyor.

1 *mefrûz*: fazedilen, var sayılan

2 *muteriz*: itiraz eden

3 *mütetahhir*: sonraya kalan, geciken

4 *şetâret*: neşe, şenlik, sevinç

﴿ بايدى سفره كرام برره يمنعون بان لا يمسه الا المطهرون ﴾

﴿ تنزيل من رب العالمين ﴾

*Bi eydî seferetin kirâmin bereretin yemmesîne bi en lâ-yemesselm -
ille'l-mutahharûn. Tenzîlun min Rabbi'l-âlemin*

Yani “Mesnevî, kerim ve salih olan kâtipler eliyle yazılmıştır, temiz olanlardan başkasını Mesnevî’ye temas eylemekten menederler. Mesnevî, Rabbü’l-âleminden ilham olunmuş bir kitaptır.”

Bu fıkralar ile Sûre-i Abese’deki,

إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ . فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ . فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ . مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي
سَفَرَةٍ . كِرَامٍ بَرَرَةٍ

“Çünkü o (Kur’an) bir öğüttür. Binaenaleyh dileyen onu beller. O, (Allah indinde) çok şerefli, kadri yüce, tertemiz sahifelerdedir. Kıymetli, sevgili, takva sahibi kâtiplerin elleriyle (yazılmıştır).”¹
Sûre-i Vâkıa’daki,

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Muhakkak o, elbette çok şerefli bir Kur’an’dır ki sryanet edilmiş bir kitapta yazılıdır. Ona tam bir surette temizlenmiş olanlardan başkası el süremez. (O) Âlemlerin Rabbinden indirilmedir.”²
ayetlerine işaret edilmiştir.

Sefere-i kirâm, yani Kur’an’ı yazan kâtipler, onu levh-i mahfûzdan istinsah eyleyen meleklerdir, denilmiş, vahiy kâtipliği hizmetinde

1 Abese 80/11-16.

2 Vâkı’a 56/77-80.

bulunan ashâb-ı kirâm olduğu söylenilmiştir. Bu takdirde, suhuf-ı merfûa ve mutahhara¹, üzerlerine Kur'an ayetleri yazılan ve tabii yüksek yerlerde muhterem tutulan ulvî sayfalardır.

Kitâb-ı Mekkûn için, müfessirlerden bazıları Levh-i Mahfûz demiş, bazıları lâ-yemessuhu'daki zamiri, levh'a irca² ile Levh-i Mahfûz'a melâike-i mutahharadan³ başkası temas edemez ve oradaki esrara muttali⁴ olamaz, tefsirini yapmış; bazıları da zamiri, Kur'an'a irca ile Kelâm-ı İlâhî'ye, yani Mushaf-ı Şerîf'e pak ve abdestli olmayan dokunamaz, manasını vermiştir.

Hüseyin Vaiz, tefsirinde *Bahru'l-hakâyık*'tan naklen diyor ki "Buradaki mess'ten maksat, Kur'an esrarının inkişafıdır. Şu hâlde, âyet-i celîlenin manası, gayr ve gayrılık vehminden kurtulamayan, Hakk'ı halk aynasında, halkı da mir'ât-ı⁵ Hak'ta göremeyen kimse, Kur'an'a temas edemez, yani ondaki ilahî esrara muttali olamaz, demektir."

Mesnevî de ilham yoluyla Canib-i Hak'tan nazil olmuştur. Hüsameddin Çelebi ve şimdiye kadar istinsâh-ı *Mesnevî* hizmetinde bulunan salih kâtipler eliyle yazılmış ve her yerde yüksek ve muhterem tutulmuştur. Taharet ve salah erbabından maadasının ona teması, yani mütalaasıyla dinlenmesinden feyz-i ma'rifet

1 *suhuf-ı merfûa ve mutahhara*: Allah katından gelen ve hükmü kaldırılmış (Allah'ın dört kitaptan başka Cebrail vasıtasıyla bazı peygamberlere gönderdiği emirler. Bunların 10'u Hz. Adem'e, 50'si Hz. Şit'e, 30'u Hz. İdrîs'e, 10'u da Hz. İbrahim'e gönderilmiştir.)

2 *irca*: gönderme

3 *melâike-i mutahhara*: temiz melekler

4 *muttali*: öğrenmiş, haber almış, bilgili

5 *mir'ât*: ayna

alması kabil değildir. Çünkü öyle nâ-pâk olanlar Sâmirî-hilkat¹ birtakım şahıslardır ki 'lâ-misâs' tehdidiyle *Mesnevî*'ye yaklaşmadan uzaklaştırılırlar.

Sâmirî, Beni İsrail'den olup, altın buzağıyı yapan ve Yahudileri ona taptıran adam idi ki Hazret-i Musa tarafından lanetlenmiş ve kavim arasından kovulmuştu. Biri yanına gelse ikisini de dehşetli sıtma tutar ve titretirdi. Onun için bir insan görecektir olsa, 'lâ-misâs' yani, 'yaklaşma, dokunma,' diye bağırdı.

﴿ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ وَاللَّهُ يَرُصُّهُ وَ يَرْقُبُهُ ﴾

وهو خير حافظا و ارحم الراحمين

Lâ ye'tihî'l-bâtulu min beyni yedeyhi ve lâ min halfihi vallâhu yursiduhu ve yerkebuhu ve huve hayrun hâfızan ve erhamu'r-râhimîn.

Birinci fıkra,

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالدُّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ . لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ تَيْنٍ

يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

"Kâfirler, kendilerine gelen zıkr-ı ilahîyi, (Kur'an-ı Kerîm'i) inkâr ettiler. Hâlbuki o, hakikaten bir Kitâb-ı azîz'dir. Onun evvelinden de sonundan da batıl zuhur etmez. O (Kitâb-ı Kerîm) Hakîm ve Hamîd olan Cenâb-ı Hak tarafından gönderilmiştir" ayetlerinden iktibas edilmişti.

Üçüncü fıkra da aynen Kelâm-ı İlâhî'den muktebesdir. Hazret-i Mevlâna bu fıkra ile diyor ki Cânib-i ilâhiden vahy-i münzel olan Kur'an-ı Kerîm, nasıl avn-i Samedanîde² ise, onun evvelinden de,

1 *Sâmirî-hilkat*: Sâmirî yaratılışlı kişi (Sâmirî: Yaptığı bir buzağıya, Hz. Musa Tûr-i Si-na'da Allah'la konuşurken, halkı taptırmaya kalkışan kişi.)

2 *avn-i Samedanî*: Allah'ın yardımı

sonundan da batıl zuhuruna imkân ve ihtimal yoksa, *Mesnevî* de öyledir. İlham-ı Rabbânî eseridir. Kendisinden sapıklık zuhuruna imkân yoktur. Hatta iptali ve tahrifi de kabil değildir. Nitekim yedinci cilt namıyla bir ilave yapılmış ve âlim bir Mevlevî şeyhine şerh ettirilmişse de umumun makbulü olamamış, *Mesnevî* nin safvet-i asliyyesi¹ bozulmamıştır.

﴿وله القاب اخر لقبه الله تعالى﴾

Ve lehu elkâbun ubaru lakkabeullâhu teâlâ

Yani “Şu sayılan şeylerden başka, *Mesnevî* nin birtakım lakapları daha vardır ki onlar da Allah tarafından ihsan buyrulmuştur.”

Lakap bir şeyin asıl ismine ilâveten verilen vasıftır ki teşrif, ta-rif ve teshif diye üç derece itibar olunur.

Lakab-ı teşrif, isme şeref verir. Nâzım-ı Mesnevî gibi ki Hazret-i Mevlâna Celâleddin-i Rumî demektir.

Lakab-ı ta’rif, ismi anlatır. Şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravî gibi.

Lakab-ı teshif, ismi tahkir eder. Meşhur Cinci Hoca gibi.

وَلَا تَتَابَرُوا بِالْأَقَابِ

“Birbirinize hoşla gitmeyecek ve gücendirecek lakaplar takmayınız.”² nehyi, bu üçüncü kısım içindir. *Mesnevî* nin sayılan ve sayılma-yan lakapları, teşrifiye kabilindendir. Samînâme, Hüsâmînâme ve Mağz-ı Kur’ân gibi. Hazret-i Mevlâna bunu haber vermekle beraber, buyuruyor ki

1 *safvet-i asliyye*: aslı temizlik, saflık, arılık

2 Hucûrât 49/11.

﴿ واقتصرنا على هذا القليل و القليل يدل على الكثير و الجرعة

تدل على الغدير و الحفنة تدل على اليلدر الكبير ﴾

Va'ktasarnâ alâ hâze'l-kalili ve'l-kalilu yedullu ale'l-kesiri ve'l-cür'atu
tedullu ale'l-ğadıri ve'l-hafnetu tedullu ale'l-beyderi'l-kebiri

Yani "Biz, şu birkaç lakabı söylemekle sözü kısa kestik. Az, çoğa; bir damla su, bir göle; iki avuç dane, büyük bir harmana delâlet ettiği gibi, saydığımız Lakaplar ve hassalar da diğerlerine işaret olabilir."

﴿ يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن

محمد بن الحسين البلخي تقبل الله منه ﴾

Yekâlu'l-abdu z-zâifu'l-muhtâcu ilâ rahmetillâhi teâlâ Muhammedu'bnu
Muhammedi'bni'l-Huseyni'l-Belhî tekabbellâhu minhu

Yani "Allah Teâlâ'nın zayıf bir kulu ve ilahî rahmetin muhtacı bulunan Muhammed bin Muhammed bin el-Hüseyn el-Belhî- ki Mesnevî'nin nazmı hususundaki mesaisini Allah kabul etsin- der ki"

Dergâh-ı ilâhî yakınlarının en ziyade arzu ettiği ve nailiyetiyle¹ iftihar eylediği mertebe-i ulyâ² abdiyyet³ makamıdır. Allah'ın en ziyade sevdiği ismin Abdullah olduğu bir hadîs-i şerifte beyan buyrulmuştur. Sultânü'l-enbiyâ Efendimiz, seyyid-i kâinât ve server-i mahlûkât⁴ olduğu hâlde, lisân-ı ilâhî, Hakk-ı Risâlet-penâhîsinde "abd" tabirini kullanmış.

1 nailiyet: nail olma, murâdına erme

2 ulyâ: daha (en, pek, çok) yüce

3 abdiyyet: kulluk

4 server-i mahlûkât: bütün yaratılmışların başı, reisi, ulusu

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

“Kulunu (Muhammed s.a.v) bir gece Mescid-i Haram’dan (alıp) Mescid-i Aksa’ya kadar götüren (zat-i ecelle ve âlâ her türlü nakriysalardan) münezzehdir.”¹ buyurmuştur.

Keza “Rûhullah” ve “Kelimetullah” derecelerine yükselmiş olan Hazret-i İsa, daha beşikte iken,

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا . وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا

“(İsa dile gelip) dedi ki: Ben hakikat Allah’ın kuluym. O, bana kitap verdi. Beni peygamber yaptı. Beni mübarek kıldı.”² diyerek Allah’ın kulu olmakla iftihar etmişti.

Hristiyanlar, Hazret-i İsa’yı Allah’ın oğlu, hatta Allah yaparlar; bunu yapmakla da “Ben Allah’ın kuluym.” demiş olan Hz. İsa’yı tekzip ederler de kaş yapayım derken göz çıkarmış olduklarının farkına varmazlar.

Büyüklerin huzurunda tekebbür³ değil, tekebbüre az da olsa, delâleti olan tabirlerin bile kullanılması, nezakete aykırı sayılır. Onun için “ben” diyecek yerde, “bendeniz”, “duacınız” ve “fakiniz” gibi sözler sarf olunur. Vaktiyle saraya mensup olmak, imzanın üstüne “Bendegân-ı Hazret-i Şehriyârîden” tabirini kondurmak iftihara vesile olurdu.

Kibriyâ-yı İlahî ise tabii bizim bildiğimiz büyüklerin azametine asla benzemez.

1 İsrâ 17/1.

2 Meryem 19/30-31.

3 tekebbür: kibir gösterme, büyüklük satma

Büyüksün İlahî, büyüksün büyük,
Büyüklük, yanında kalır pek küçük!

İşte o kibriyâ-yı bî-tenâhîyi¹ daha iyi idrak eden büyükler, ona karşı tezellül² ve ihtiyaç ile müftehir³ bulunur. Binaenaleyh kendilerinden abd-i zaîf, hakîr ü fakîr gibi evsaf ile bahsederler.

Hazret-i Mevlâna'nın;

من بنده شدم بنده شدم بنده شدم
من بنده به خجالت به سرفاکنده شدم
هر بنده شود شاد که آزاد شود
من شاد از آنم که ترا بنده شدم

Men bende şodem, bende şodem, bende şodem

Men bende be haclet be ser-efkende şodem

Her bende şeved şâd ki âzad şeved

Men şâd ez ânem ki tu-râ bende şodem

Yani "Ben kul oldum, kul oldum, kul oldum, Ben abd-i zaîf, kulluğumu layıkıyla ifa edemediğim için utandım ve başımı önüme eğdim; her köle, azat edilince sevinir. İlahî, ben ise sana kul olduğum için seviniyorum." rubaisi, bu makamda söylenilmiş olan en üstün sözlerdendir. Şurası da bilinmelidir ki sureta mütevazı, lâkin manen pek yüksek olan bu zevât-ı kirâmın ibadetleri gibi, ubudiyetleri de ma'bûd-ı yegâneye münhasırdır. Onlar şuna-buna, huluskârlık için arz-ı hürmet etmezler. Belleri ekâbire⁴ reverans⁵ yapmak için değil, namaz esnasında rükû için eğilir. Elleri, zen-

1 *kibriyâ-yı bî-tenâhî*: sonsuz büyüklük

2 *tezellül*: zillete katlanma, kendini hor ve hakir görme, alçalma, küçülme

3 *müftehir*: iftihar eden, övünen

4 *ekâbir*: derece bakımından ileride olanlar

5 *reverans*: selâm ve saygı ifadesi olarak, eğilerek veya dizleri kırarak yapılan hareket

ginlerden sadaka almak için değil, nimet sahibi olan Allah'a dua etmek için açılır.

Hakîm Senâî hazretleri, kendisini ziyarete gelip de bir kese altın bırakmak isteyen Behramşah'a, "Altını ahaliden toplayıp da saçmaktansa, onu almamak daha iyi değil midir?" mealinde bir beyit okuyup, keseyi reddetmişti.

Hazret-i Mevlâna da sallanan hükumetiyle böbürlenmek isteyen Konya'daki Selçukî hükümdarına,

نیم آن شاه که از تخت به تابوت روم خالدين ابدا شد رقم منشورم
Neyem an şâh ki ez taht be tâbût revem Hâlidîne ebedâ şod rakam-i mensûrem

yani "Ben tahttan inip tabuta binen şahlardan değilim. Benim manevî saltanat fermanının unvanı 'Hâlidîne ebedâ' ayetidir" buyurmuştu. Hülâsa, evliyaullah hazeratının şıarı, Allah'a karşı kendilerini fakir görmek, insanlara karşı da minnet etmemektir.

﴿ اجتهدت فى تطويل المنظوم المثنوى المشتمل على الغرائب و النوارد
و غرر المقالات و درر الدلالات و طريقة الزهاد و حديقة العباد قصيرة
المباني كثيرة المعاني ﴾

İctehedtu fi tatvili'l-manzûmi'l-Mesnevîyyi'l-muştemili ale'l-garâibi
ve'n-nevâdiri ve gurar'il-makâlâti ve dureri'd-delâlâti ve tarikati'z-
zuhhâdi ve hadikati'l-ubbâdi kasıratı'l-mebânî kesireti'l-meânî

Yani Hazret-i Nâzım buyuruyor ki "Garâib ve nevâdiri şamil, parlak makaleleri, aşikâr dellileri havi, zahitlerin yolu, abidlerin sevinç yeri olmak; bir de elfazı az, manası çok bulunmak üzere Mesnevî'yi nazm için uzun uzadıya uğraştım."

Zühhâd, zâhid'in; ubbâd, âbid'in cem'idir. Devr-i Ashâbdan sonraki zevata Tâbiîn, daha sonrakilere Tebe-i tâbiîn denir. Bun-

ların arasından zühd ü tâat¹ ile temayüz edenlere zâhid ve âbid tabir olunur. Bu sınıf arasına bazı riyakârların da katılmasına mebni, hakikî zâhidler ve âbidler, sûfi unvanını kabul ettiler. İlk defa sûfi adını alan ve Remle kasabasında ilk zaviyeyi açan Ebu Hâşimü's-Sûfi (k.s.)'dir.

Zâhid ile âbidin tarifinde, "Allah'ın farzlarını eda et, abid olursun. Allah'ın verdiği kismete nefsinı razı kıl, zâhid olursun." denilmiştir. Şu hâlde Hakk'ın farzlarını tamamıyla ve kemaliyle ifa eyleyen âbid, az-çok her ne ise, mukadder olan kismete rıza gösteren de zâhiddir.

Zühdün esası, gınâ-yı kalb² ve kanaattir. Onu haiz olmayanlar, zâhid değil, fâsik-ı mahrûmdur. Büyükler, bulmamak da kismetten sayılır, demişlerdir.

Bulmaz, yemezdir ekserî erbâb-ı iffetin,
Gördük zamânenin nice perhîzkârını!

Kibâr-ı ümmetten Şakîk-i Belhî (k.s.) -meşhur İbrahim Edhem (k.s.) tarafından "üstadsın" diye eli öpülmüştür- bir defa Bağdat halifesinin huzuruna çıkarılmış. Halife, "Şakîk-i zâhid sen misin?" diye sormuş. O da "Şakîk benim, ama zâhid sensin." cevabını vermiş. Halife, "Bu kadar debdebe içinde ben nasıl zâhid olurum?" sualinde bulunmuş; Şakik de "Cenâb-ı Hak, metâ-ı dünyâ için 'kalil' demiştir. Sen o kalîle³ kanaat etmişsin; zâhid ise aza kanaat eyleyendir." deyince Halife ağlamaya başlamış.

Şakîk-i Belhî ile İbrahim Edhem bir gün buluşmuş. Şakîk, "Ne yapıyorsunuz?" diye sormuş, İbrahim Edhem, "Bulursak şükür,

1 *zühd ü tâat*: ibadet ve itaat

2 *gınâ-yı kalb*: kalp doyunluğu, zenginliği

3 *kalil*: az

bulamazsak sabrediyoruz.” demiş. Şakîk, “Horasan’ın köpekleri de böyle yaparlardı.” deyince, İbrahim Edhem, “Siz ne yapıyorsunuz?” sorulduğunda bulunmuş. Şakîk’in, “Bulursak dağıtıyoruz; bulamazsak şükrediyoruz.” demesi üzerine, İbrahim Edhem, “Üstadsın.” diyerek Şakîk’in elini öpmüştür.

İşte *Mesnevî-i Şerif*, riyakâr âbid ve zâhidlerin değil, Şakîk ve İbrahim Edhem gibi hakikî zühed erbâbının seyrinden ve siyerinden bahsettiği gibi, garip ve nadir fıkraları, parlak ve şairâne tasvirleri, gayet vâzıh¹ ve kavî², akli ve nakli delilleri havi bir eserdir. Hem de *اُوتِيَتْ جَوَامِعُ الْكَلِمِ* “Bana az kelime ile çok mana ifade etmek hasası verildi.”³ buyuran Peygamber-i ekberimizin verâset-i kâmileleri eseri olarak, az kelime ile çok manayı ifade etmiştir.

Şimdiye kadar okuyabildiğimiz fıkralardaki lafızların azlığına karşı, onları âcizane şerh için söylediğim sözlerin çokluğu, bu hususta en parlak bir burhandır.

﴿ لا استدعاء سیدی و سندی و معتمدی و مکان الروح من

جسدی و ذخیره یومی و غدی ﴾

*L'istid'âi seyyidî ve senedî ve mu'temedî ve mekânî'r-rûhi min cesedî
ve zabîrati yevmî ve ğadî*

Yani “*Ruhum mesabesinde olan, bugün de yarın da manevî zahirem bulunan seyyidim, senedim, mutemedim Hüsameddin Çelebi’nin talebiyle Mesnevî’yi tanzim eyledim.*”

Çelebi Hüsameddin Hazretleri, aşağıdaki fıkralarda beyan buyrulacağı üzere, aslen Kürttür. Konya’nın eşraf ve a’yânından

1 *vâzıh*: kapalı olmayan, açık (söz)

2 *kavî*: kuvvetli

3 Buhârî, cihâd, 120; Nesâî, cihâd, 1; Keşfü'l-hafâ, 1, 263.

iken, yalnızlığı ihtiyar eylemiş, Hazret-i Mevlâna'ya intisab ederken on seneden fazla hizmet-i Mevlâna'da bulunmuş, *Mesnevî*'yi yazmak vazifesi ile adının ebediyyen anılmasına muvaffak olmuştur. Hazret-i Pîr'in kendisine fevkalâde teveccüh ve muhabbeti vardı. O teveccüh sayesinde kâmil ve mükemmel olarak yetişen Çelebi, daha Hazret-i Mevlâna'nın hayatında ve Şeyh Selahaddin Zerkûb-ı Konevî'nin vefatından sonra, müntesibîn-i Mevleviyyenin teslik¹ ve terbiyesiyle meşgul olur, adeta 'tarikatçı dedelik' vazifesini görürdü. Hazret-i Mevlâna'nın vefatından sonra, Sultan Veled'in ısrarıyla makâm-ı Pîr'e geçmiş, on iki sene *Mesnevî* okutmak ve halkı irşat etmekle meşgul olmuştur.

Çelebi Hazretleri'nin nazar-ı Mevlâna ile nasıl yetiştiğini ve şeyhinden nasıl ve ne derece müstefid² ve müstefiz³ olduğunu, bizzat Hazret-i Pîr'in gerek bu mukaddimede, gerek sırası geldikçe *Mesnevî* metninde görülecek iltifatından anlamalıdır.

﴿ وهو الشيخ قلوۃ العارفين و امام الهدى و اليقين مغيث الورى ﴾

امين القلوب و النهى

Ve huve'ş-şeyhu kudvetu'l-ârifine ve imâmu'l-hüdâ ve'l-yakîni,

muğîsu'l-verâ emînu'l-kulûbi ve'n-nuhâ

Yani "Hüsameddin Çelebi; âriflerin muktedası, hidayet ve yakin erbabının rehberi, kalp ve akıl sahiplerinin emini, acizlerin imdadına yetişen bir şeyh-i kâmil ve mürşid-i mükemmildir."

1 *teslik*: tas. tarikatta seyr ü sülûka girme

2 *müstefid*: istifade eden, faydalanan

3 *müstefiz*: istifade eden, feyiz alan, feyizlenen

﴿ودیعة الله بین خلقته و صفوته فی بریته و وصایاه لنبیه و

خباياه عند صفیه﴾

*Vediatullâhi beyne halikatihî ve safvetuhû fi beriyyetihî ve vesâyâhu
li nebiyyihî ve habâyâhu inde safiyyihî*

Yani “Hüsameddin Çelebi, mahlukat arasında Allah’ın emaneti, insanlar içinde Allah’ın güzidesi bir zât-ı âlî olduğu gibi, hürmetlerini Allah’ın Resûl-i Ekrem’e tavsiye eylediği zevât-ı şerifeden, kadr-ü şanını esfryâ-yı ümmetten gizlediği mesturîn-i ilahîyyedendir.”

“Vesâyâhu li-nebiyyihî” yani Allah’ın peygamberine tavsiye eylediği zevat, kudemâ-yı Ashâbın fukara sınıfında bulunanları idi. Kureyş’in eşrâf ü a’yânı, Resûl-i Ekrem Efendimize, “Eğer meclisindeki fukara takımını defedecek olursan, biz de geliriz, konuşuruz, belki de anlaşırsınız.” demişler ve Aleyhissalat Efendimiz tarafından, “Onu yapmam.” cevabını almışlardı. “Öyle ise, biz gelince onlar çekilsinler.” teklifinde bulundular. Sallallahü aleyhi vesellem Hazretleri, a’yân-ı Kureyş’in imana gelmesi arzusuyla, muvafakat etmek istedi.

Zât-ı akdes-i Risâletin bu arzusu, pek tabîî bir şeydi. Çünkü kendisi “Hâdî” isminin mazhar-ı tâmmı idi. Semâ-yı hidâyetin, parlak güneşi bulunuyordu. Güneş, nasıl âlem-i şemsinin her noktasını aydınlatmak isterse, Âfitâb-ı Risâlet Efendimiz de muzlim bir kalp, karanlık bir beyin kalmamasını, beşeriyet idrakinin hakikat ziyası ile münevver olmasını isterdi. Nitekim şu hâli, Kelâm-ı İlâhî’de

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız, ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok

düşkündür. Müminleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır."¹ aye-
tiyle haber veriliyor.

Hâlbuki Resûl-i Ekrem, Kureyş zenginlerine cevap verme-
den evvel,

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ
مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

*"Sabah, akşam Rablerine, sırf onun cemalini dileyerek, dua
edenleri (huzurundan) kovma."*²

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ
عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِيعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ
أَمْرُهُ فُرُطًا

*"Sabah, akşam Rablerine (sırf) onun cemalini dileyerek dua eden-
lerle beraber candan sabr (u sebat) et. Gözlerini onlardan ayırma."*³
ayetleri nazil oldu. Sûretâ fakir, fakat manen her biri bir emir olan
o zevât-ı kirâma iltifat buyurması Aleyhissalâtü vesselam Efendi-
mize emredildi. Çünkü onlar, fakr u zaruretleri dolayısıyla Ku-
reyş zenginlerinin menfûru olsalar da, sıdk-ı niyetleri ve safvet-i
kalbiyyeleri cihetiyle Allah'ın makbulü idiler. Hüsameddin Çe-
lebi de o sahâbe-i kirâmın izinde yürüyen bir zât-ı şerif olduğu
için, Allah'ın peygamberine tavsiye etmiş olduğu zevât-ı aliyye
cümlesindendir.

1 Tevbe 9/128

2 En'âm 6/52

3 Kehf 18/28.

“Ve habâyâhü inde safiyyih”e gelince, evliyaullahtan bir kısmının velâyeti, velâyet-i hafîyyedir¹. Onların mâhiyet-i maneviyye ve kurbîyyet-i ilâhiyyesini Zât-ı Bârî’den başka kimse bilmez.

أُولِيَّائِي تَحْتَ قِبَائِي لَا يَغْرِفُهُمْ غَيْرِي

“Velilerimizin bazıları, görünmeyen kubbelerimizin altında gizlidir. Onları benden başka kimse tanıyamaz.”² hadîs-i kudüsünde bildirilen ricâl-i mestûrînin derecesi, hatta Melek-i Mukarreb ve Nebiyy-i Mürsel’in malumu değildir. Hüsameddin Çelebi de o mestûrîni ilâhiyyeden biridir.

Hazret-i Mevlâna bir gazelinde;

در آن خلوت که خوابان را به جام خاص بنوازند

بود روح القدس خارج و خضرش پرده دار دل

Der an halvet ki hûban-râ be câm-i hâs be’nvâzend

Boved Rûhu’l-kudûs hâric ve Hızr-eş perde-dâr-i dil

Yani “Cemâl-i ma’nevî ashâbının hususî kadehle i’zâz³ eyledikleri halvet-i hâssa⁴, yabancı giremez. Rûhü’l-kudûs yani Ceb-rail, o meclis-i ünsün dışında kalır, Hızır ise ancak perdedar⁵ olabilir.” buyurur.

Mevlâna Câmî (k.s.)’nin *Nefehâtü’l-üns*’ünün tercümesinde, Lâmiî Çelebi der ki “Hak subhânehu ve teâlâ nübüvvet burhanını kıyamete dek bâki eylemiş ve evliyâyı ol burhan izharına sebep kılmıştır. Ta peyveste âyât-ı Hak ve hüccet-i sıdk-ı Muham-

1 *velâyet-i hafîyye*: gizli velâyet, velîlik

2 Keşfü’l-mahcûb, s. 70.

3 *i’zâz*: aziz kılma, saygı gösterme; ikram etme, ağırlama

4 *halvet-i hâs*: özel yalnızlık

5 *perdedar*: tar. perdecî, büyük bir kimsenin kapısında bekleyip içeri gireceklere kapı perdesini açmakla görevli kişi

med (s.a.v.) zahir ola ve onları âlemin valileri etmiştir. Asuman-
dan yağmur, anların akdâm-ı berekâtında¹ nazil olur ve zemin-
den otlar anların safâ-yı himmetleriyle biter ve kâfirlere Müslü-
manlar anların takviyeleriyle nusret bulurlar. Ve onlar dört bin
kimesnedir ki mektumlardır² ve birbirini anlamazlar ve sûret-i
hâllerini bilmezler ve cemî"-i ahvâlde kendilerinden ve halâyıktan³
mestur⁴ olurlar."

Nefehâtü'l-iûns tercümesinde, evliyaullahın envaina ve dere-
celerine dair epeyce malumat vardır.

﴿ مفتاح خزائن العرش و امين كنوز الفرش ابو الفضائل حسام الحق
و الدين حسن بن محمد بن حسن المعروف بابن اخي ترك ﴾
*Miftâhu hazâini'l-arşi ve emînu kunûzi'l-ferşi, ebu'l-fedâili
husânu'l-bakki ve'd-dîni Hasenu'bnü Muhammedi'bni Haseni el-
ma'rûfu b'ibni Ahî Türk*

Yani "Çelebi; arş hazinelerinin anahtarı, ferş, yani yer definele-
rinin emini, zahiri ve batmî birçok fazilet sahibi, hakkın ve dinin
keskin kılıcıdır. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Hasen'dir. İbni
Ahî Türk denilmekle tanınmıştır."

Şu sıfatlardan, Çelebi'nin kutub olduğu ve sema ve arzın
manevî idaresinin ona verilmiş bulunduğu anlaşılıyor.

1 *akdâm-ı berekât*: bereketli ayaklar

2 *mektum*: ketmolunmuş, gizli, saklı

3 *halâyık*: mahluklar, insanlar; halayık, satın alınan kadın hizmetçi

4 *mestur*: gizli, gizlenmiş, saklanmış

﴿ ابو يزيد الوقت و جنيد الزمان صديق بن صديق بن صديق ﴾

رضى الله عنه و عنهم

*Ebü Yezîdî'l-vakti ve Cüneydu'z-zemâni, Sıddıku'bnı Sıddıks'bnı
Sıddık radryallâhu anhu ve anhum*

Yani, "Hüsameddin Çelebi; vaktin Bayezid-i Bistâmî'si, zamanın Cüneyd-i Bağdadî'sidir. Sıddık oğlu Sıddık'tır. Allah, kendisinden ve âbâ vü ecdâdından razı olsun."

Bâyezid-i Bistâmî (k.s.) hazretleri, kibâr-ı evliyâullâhtandır. Horasan'ın Bistâm şehrinde doğmuş, bir asır kadar yaşamış, 260 tarihinde irtihal etmiştir. İsmi Tayfûr bin İsa idi. Sûfiyye kitapları, menâkıb-ı aliyyesiyle¹ doludur.

Ezcümle şu fıkrası meşhurdur; müridlerden biri, "Kürkünüzden bir parça lutfetseniz de teberra² üstümde taşısam." demiş. Hazret-i Bâyezid de "Oğlum, sen çalış da adam ol. Yoksa Bayezid'in kürkünü üstünde taşımak değil, derisini yüzüp içeri sine girsene bile fayda olmaz." cevabını vermiştir.

Şeyhu'l-ekber Muhyiddin-i Arabî (k.s.), *Fütûhât*'ında buyuyor ki "Makâm-ı Muhammedî füyûzâtından³ Bayezid'e, bir iğne ucu kadar verilmişti. Tahammül edemedi, 'Sübhâne mâ a'zame şe'nî' demeye başladı. Bana ise bir şa're yani kıl kadar feyz-i Muhammedî ihsan olundu." Şeyhin şu ifadesinden, feyz-i Muhammedî'deki sonsuzluğu ve Zât-ı akdes-i Risâlet'teki büyüklüğü düşünmeli!

1 *menâkıb-ı aliyye*: yüce menkıbeler

2 *teberra*: uğur sayarak

3 *füyûzât*: bolluklar; ilim ve irfanlar

Hazret-i Cüneyd'e gelince, Bağdat'ta yetişmiş bir ârif-i ek-meldir¹. İmam-ı Şâfiî ve Süfyân-ı Sevrî'den ders okumuş, dayısı Hazret-i Sakatî'den sülûk görmüştür. Meslek-i tasavvufu muntazam ve mazbut bir hâle getirmiş; birçok urefâ-yı ümmet kendisinden feyz almıştır, turuk-ı aliyyeden² ekserisinin silsilesi kendisine varır. Sûfiyye arasında Seyyidü't-tâife unvanıyla yad olunur. Rivayete göre 207 tarihinde doğmuş, 298'de irtihal eylemiştir. Bayezid-i Bistâmî ile muasır idi. Hazret-i Sakatî ile birlikte medfun bulunduğu türbe, Bağdat'ta meşhur ve ziyaretgah imiş. Cüneyd'e nispet edilen taş basması Farisî bir divan onun değildir. Çünkü nazm-ı Farisî'ye dördüncü asır ibtidalarında başlanmıştır.

İşte Hazret-i Mevlâna'nın ifadesinden anlaşıldığına göre, Hüsameddin Çelebi de bu iki zât-ı âlînin derecesine yükselmiş ve soyca siddikiyet mertebesini bulmuş bir ârif idi.

﴿ الارموى الاصل المنتسب الى الشيخ المكرم بما قال امسيت
كرديا و اصبحت عربيا قدس الله روحه و ارواح اخلافه فنعم
السلف و نعم الخلف ﴾

*el-Urmeviyyu'l-asli el-muntesebu ile's-şeyhi'l-mukerremi bi mâ kâle
emseytu kurdîyyen ve esbahtu arabîyyen kaddesallâhu rûhahû ve
ervâha ahlâfihî fe ni'me's-selefu ve ni'me'l-halefu*

Yani "Hüsameddin Çelebi'nin aslı, Urmiyelidir. 'Emseytu kurdîyyen ve esbahtu arabîyyen' demekle mükerrem olan Şeyh Ebulvefâ-i Kürdî neslindendir. Allah, şeyhin ve haleflerinin ruhlarını takdis etsin. Ne güzel bir selef ve ne güzel bir halef."

1 ârif-i ekme: en olgun ârif

2 turuk-ı aliyye: yüce tarikatlar

Şeyh Ebulvefâ, aslen Kürt ve ümmî olduğu hâlde, Bağdat'ta nisbet-i sûfiyyesiyle şöhret almıştır. Bazı kimseler, kendisini müşkül bir mevkide bırakmak için, "Bir gün bize vaaz etsen." dediler. O da "İnşallah, yarın." cevabını verdi. Ertesi gün kürsüye çıkıp "Gece Kürt idim, sabahleyin Arap oldum." diye söze başladı. O kadar hakâyık ve maariften bahsetti ki cemaati hayretlere düşürdü.

Mesnevî şarihlerinden Sarı Abdullah Efendi, Şeyh Ebülvefâ'nın Dâvûd-ı Tâî ile muasır olduğunu söylüyor. Şu hâlde hicretin ikinci asrı ricalindendir. Hasan-ı Basrî'nin halifesi ve Dâvûd-ı Tâî'nin şeyhi bulunan Habîb-i Acemî hazretlerinin de, böyle bir sözü vardır. Hazret-i Habîb, Arapçayı lâıykıyla söyleyemediği hâlde, Kur'an dinlerken ağlamış. "Sen Acemsin, Arapçadan ne anlıyorsun ki Kur'an dinlerken ağlıyorsun?" diye sormuşlar. "Ben Acemim ama kalbim Araptır." cevabını vermiş. Hazret-i Pîr'in, Hüsameddin Çelebi hakkında, 'Siddık ibni Siddık' buyurması, Çelebi'nin, Ebulvefâ gibi bir şeyh-i mükerrem neslinden olmasındandır.

﴿ له نسب القت الشمس عليه رداءها و حسب ارخت النجوم ﴾

لديه اضواءها

Lehu nesebun elkatî-ş-şemsu aleyhi ridâehâ ve hasebun erhatî'n-nucûmu ledeyhi edvâehâ

Yani "Hüsameddin Çelebi'nin bir nesebi, bir silsilesi var ki güneş onun üstüne ridasını atmış, yani şuasını aksettirmiş; keza bir hasebi var ki onun yanında yıldızların nuru sönük kalmıştır."

Bundan maksat, Çelebi'nin asaletindeki parlaklığı anlatmaktır.

﴿ لم يزل فناءهم قبله الاقبال يتوجه اليها بنو الولاة و كعبة الآمال ﴾

يطوف بها وفود المجد و العفاة ﴿

*Lem yezel finâuhum kablete'l-ikbâli yetevceccelhu ileyhâ benû'l-vulâti
ve ka'betu'l-âmâli yetûfu bihâ vufûdu'l-mecdi ve'l-ufâtî*

Yani "Hüsameddin Çelebi ile ona mensup olanların dergahı, ümerâzâdelerin kible-i ikbâli ve mecd ü azamet murahhaslarıyla lutf u ihsan talipleri cemaatinin tavaf edeceği kâ'be-i âmâl olmaktan hâli kalmamış."

Bu fıkra ile dünya halkının her sınıfı yani ümerası, fukarası, Çelebi'nin kapısına müracaatla ondan feyiz alsın, demek isteniliyor.

﴿ ولا زال كذلك ما طلع نجم و ذر شارق ليكون معتصما لاولى ﴾

البصائر الربانيين الروحانيين السمايين العرشيين النوريين السكوت النظار
الغيب الحضار الملوك تحت الاطمار اشراف القبائل اصحاب الفضائل

انوار الدلائل آمين يا رب العالمين ﴿

*Velâ zâle kezâlike mâ talaa necmun ve zerre şârikun li-yekûne
mu'tasaman li-ûli'l-basâiri'r-rabbâniyyîne'r-rûhâniyyîne's-
semâiyyîne el-arşîyyîne'n-nûriyyîne's-sukûti'n-nuzzârî'l-gıyyebi'l-
hızzârî'l-mulûki tahte'l-etmâri, eşrâfî'l-kabâili, ashâbî'l-fadâili,
envârî'd-delâili, âmine ya Rabbe'l-âlemîne*

Yani "Keza, Çelebi'nin kapısı, gece-gündüz basiret sahiplerinin, rabbânîlerin, ruhanîlerin, semavîlerin, arşîlerin, nurîlerin, hem sakit, hem nazır, hem gaib, hem hazır olanların, eski-püskü libaslar içindeki saltanat sahiplerinin, kabileler eşrafının, faziletler ashabının, delâlet nurlarının sarılacağı ve tutunacağı bir makam olsun, âmin ya Rabbel âlemin."

Bu fıkra ile de semavîlerin, o âlemin kutbundan istifazesi¹ temenni edilmektedir. ‘el-Mulûku tahte’l-atmâr’ terkindeki atmâr, tûmr’ın cem’idir ki eski-püskü elbise demektir. O hâlde o terkip, ‘palaspareler² içinde padişahlar’ mealini ifade eder.

لله تحب حجاب الذل طائفة
اخفاهم الله برداء الفقر اجلالا
هم السلاطين فى اطمار مسكنة
جروا على فلك الخضراء اذبالا

Lillâhi tuhibbu hicâbe’z-zulî tâifetun
Ahfâhumullâhu bi-ridâi’l-fakri iclâlen
Humu’s-selâtînu fî atmâri meskenetin
Cerev alâ feleki’l-hadrâi ezyâlen

Yani “Allah’ın mezellet setri altında bir taifesi vardır ki onları fakr u zaruret abâsı içinde gizlemiştir. O zevât-ı kirâm, meskenet³ palasparesi arasında birer hükümdardır ki her biri, mertebe-i ulâyâsı dolayısıyla gök kubbesi üstünde eteğini sürür.” sözüyle tarif edilmek istenilen mestûrîn-i ilâhiyye zümresine işaretir.

Hazret-i Ömer (r.a.) İran devletini mahvetmiş ve Bizans İmparatorluğunu yerinden oynatmış, âli-kadr⁴ bir halife olduğu hâlde, giydiği gömlekte on yedi yama bulunduğunu saymışlardı.

و هذا دعاء لا يرد لانه دعاء لاصناف البرية شامل

Ve hâzâ duâun lâ-yureddu li-ennehu Duâun li-esnâfi’l-berîyyeti şâmilun

yani “Şu dua reddolunmayacak bir istirhamdır. Çünkü mahlukatın her sınıfına şâmilidir.”

1 istifaze: feyizlenme, feyiz alma

2 palaspare: eski püskü, yırtık pırtık elbise

3 meskenet: miskinlik, fakirlik, yoksulluk

4 âli-kadr: değeri yüksek

Bir duanın müstecab olması şartlarından biri de onun nefse münhasır olmaması ve umuma şamil bulunmasıdır.

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“Ey Rabbimiz, (kryamette) hesap ayağa kalkacağı gün beni, ana ve babamı ve bütün iman edenleri yarlığa”¹ gibi Kur’an’daki dualar bizim için münacat nümunesidir. Hazret-i Pir’in şu dua hakkında reddolunmayacak bir duadır buyurması, hükmünün arz ve sema ehli hakkında hayır temennisi olmasındandır.

Mesnevî'nin İlk On Sekiz Beyiti

1. BEYİT

بشنو این نی چون شکایت می کند
از جدایی ها حکایت می کند
Be'snev in ney çun şikâyet mî-koned
Ez cudâyihâ hikâyet mî-koned

Şu neyin nasıl şikâyet etmekte olduğunu dinle. Onun nevası ayrılık hikâyesidir.

بشنو این نی چون حکایت می کند
از جدایی ها شکایت می کند
"Be'snev in ney çun hikâyet mî-koned
Ez cudâyihâ şikâyet mî-koned"

diye intişar ve iştihar etmiş olan bu beytin yazma ve eski nüshalara muvafık şekli baştaki gibidir.

Hazret-i Pîr'in kitâb-ı münîfine¹ "be'snev", yani "dinle" emriyle başlamış olmasını tevcih için şarihler birçok söz söylemişlerdir. Onların hepsini nakle zemin ve zaman müsait değildir. Şu kadar söylenebilir ki tasavvufta şart-ı a'zam ve sebab-i akdem², söylemek değil dinlemektir.

1 *münîf*: ulu, büyük; yüksek

2 *sebeb-i akdem*: en önde gelen sebep

Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayım der,
Dün mektebe vardı, bugün üstâd olayım der.

Meşrebinde bulunanlar, dinleyemedikleri için öğrenemezler. Sûfî ilimler gibi manevî marifetler de kulak vasıtasıyla fem-i muhsinden¹ telakki olunur. Hazret-i Musa'ya vaki olan tecelli-yi kelâmîde;

فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ

“Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle.”² buyrulmuştur. Enbiya ve evliya hazerâtının yüksek sözleri, mahz-ı nasîhattir. Onlardan feyiz alabilmek için insanda işitir kulak ve müteessir olur kalp bulunmalıdır.

Tufanda helak olanlar, Hazret-i Nuh'un davetine karşı kulaklarını tıkayanlar idi. Cenâb-ı Hak, onların bu hâlini

وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا نِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا

“Kulaklarını parmaklarıyla tıkadılar, libaslarıyla örtündüler, küfürde kalmak için ısrar ettiler ve kibr ü azamet gösterdiler.”³ ayetiyle bildiriyor. Kur'an-ı Hakîm'de,

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

“Kur'an okunduğu vakit onu dinleyin ve sükût edin. Ta ki (Allah'ın rahmetiyle) esirgemiş olasınız.”⁴ tembihi ile bize dinlemek dersi veriyor. Söylemek, işitmek ve öğrenmenin neticesidir. Anadan doğma sağırlar, ses ve söz duymadıkları için dilsiz kalı-

1 fem-i muhsin: ihsanda, iyilikte bulunan kişinin ağzı

2 Tâhâ 20/13.

3 Nûh 71/7.

4 A'râf 7/ 204.

yorlar. Kuş yavruları bile bir müddet susuyorlar; analarını, babalarını dinliyorlar da öğrendikten sonra ötüyorlar.

“Be’şnev irt ney” yani “Şu neyi dinle” emriyle Hazret-i Mevlâna, okuyanlarını ve dinleyenlerini semâ yapmaya teşvik ediyor. Çünkü semâ, güzel ses dinlemek heyecana gelmek ve vecde kapılmaktır. Ekâbir-i evliyâullahın çoğu gibi, Hazret-i Mevlâna’nın mesleği de semâdır. Hazret-i Mevlâna bir rubaisinde şöyle der:

شهباز جناب ذو الجلال است سماع
 فراش قلوب اهل حال است سماع
 در مذهب منکران حرام است سماع
 در مذهب عاشقان حلال است سماع
 Şebbâz-i Cenâb-i zü’l-celâl est semâ’
 Firâş-i kulûb-i ehl-i hâl est semâ’
 Der mezheb-i münkiran harâm est semâ’
 Der mezheb-i âşıkân helâl est semâ’

Yani “Semâ, Allah yolunun bir şebbâzı¹, yükseklerde uçan ve uçuran bir doğandır. Semâ, ehl-i hâl olanların kalplerini tenvir² ve tezyin³ eder. Semâ, münkirler mezhebinde haram, âşıklar mezhebinde helaldir.”

Semân helal ve haram olması hakkında tafsilat almak isteyenler, İmam Kuşeyrî’nin meşhur risâlesiyle, İmam Gazzâlî’nin *İhyâu ulûmî’d-dîn* isimli eseri ve *Kimryâ-yı Saâdet*’ine, Abdülgani-yi Nablusî’nin *İzâh-ı Delâlât*’ına, Şârih-i Mesnevî Seyh İsmail Ankaravî’nin *Minhâcî’l-fukarâ*’sı ile *Hüccetu’s-semâ*’ına bakmalıdır.

- 1 şebbâz: yiğit, şanlı, gösterişli kişi
- 2 tenvir: ışıklandırma, aydınlatma
- 3 tezyin: süsleme

Ney'den Murad

Merhum üstadım Mehmed Esad Dede Efendi ikmaline muvaffak olamadığı *Mesnevî* şerhinde der ki “Neyden murad, enâniyeti yani benliği fânî ve mertebe-i bekâ billahta¹ baki olan veliyy-i kâmil ve müşşid-i âgâh-dildir²; ya da bildiğimiz neydir, tevile hacet yoktur.”

Hoca merhumun bu ifadesi, bir şerh-i câmi'dir. Zaten ney ile insân-ı kâmil, yekdiğerinin misali ve mümessilidir. Çünkü ney, yetiştiiği kamışlıktan kesilip ayrılmış, göğsüne ateşle delikler açılmış, başına ve ayağına hatta boğumları arasına madenî halkalar ve teller takılmış, koparıldığı yerdeki rütubetten mahrum kalmış, bundan dolayı kupkuru ve sapsarı kesilmiştir. İçerisi tamamıyla boştur. Ancak neyzenin nefesiyle dolar. Kendi başına kalırsa ne sesi çıkar, ne sadası. Vazifesi, neyzenin dudaklarıyla parmaklarına alet, onun istediğı nağmelerin zuhuruna vasıta olmaktır.

Hazret-i Mevlâna, diğeri bir rubaisinde,

بشنو تو ز نی چها چها می گوید

اسرار نهفت کبریا می گوید

رخ زرد و درون نهی و سر داده به باد

بی نطق و زبان خدا خدا می گوید

Be'snev tu zi ney çihâ çihâ mî-gûyed

Esrâr-i noboft-i Kibriyâ mî-gûyed

Roh zerd u derûn tehi vu ser dâde be bâd

Bî-nutk u zebân Hudâ Hudâ mî-gûyed

1 *bekâ billah*: tas. tarîkatta dervişin, nefsinı yok ederek fenâdan sonra eriştiğı son mertebe, ebedî ve ezeli olan Allah'ın bekâsı ile bâkî olma hâli

2 *âgâh-dil*: gönlü uyanık

Yani “Neyi dinle ki neler neler söylüyor. Allah’ın gizli sırlarını tekellüm ediyor. Yüzü sararmış, içi boşalmış, başı kesilmiş yahut neyzenin nefesine terkedilmiş olduğu hâlde dilsiz ve kelamsız, Huda, Huda diyor.” buyurmuştur.

İnsân-ı kâmil de böyledir. Neyistân-ı¹ ezelden, yani a’yân-ı sâbite² âleminde, daha açığı âlem-i ilâhîdeki mevkiinden kadar sevkiyle şu dünyaya getirilmiş, beşeriyet kaydına ve anâsır-ı tabîat³ bendine vurulmuş, ayrılık ateşiyle bağı şerha şerha olmuş, makâm-ı kadîmindeki feyizden mahrum kalmış, kalbini nefsin heveslerinden, zihnini hestî-i mevhûm yani şu vehimden ibaret varlıktan tahliye etmiş, kendini Allah’ın kudret ve düzenine terk etmiş, Müessir-i hakîkî’nin⁴ iradesine vasıta olmaktan başka bir vazifesi kalmamış, nefha-i ilâhiyye⁵ hangi perdeden zuhur eylerse, o nağmeyi icra ediyor.

Mahlukattan her birinin aslî vatanına karşı muhabbeti olması ve onun hasretiyle ağlayıp inlemesi ve şikâyetle bulunması tabiidir.

Neyden maksat, bildiğimiz ney olsa da, mecazen insân-ı kâmil bulunsa da, her ikisinde de bu vatan hasreti bulunduğundan, hikâyelerinin dinlenilmesi faydalıdır. Çünkü Kur’an’da,

1 *neyistân*: kamışlık

2 *a’yân-ı sâbite*: tas. eşyanın vücuda gelmeden önce ilm-i ilâhîde sâbit olan suretleri

3 *anâsır-ı tabîat* tabiat unsurları; anâsır-ı erbaa: dört unsur, yani ateş, hava, su ve toprak.

4 *müessir-i hakîkî*: hakiki tesir bırakan, hükmünü yürüten

5 *nefha-i ilâhiyye*: ilâhî üfleme, ilâhî esinti, ilâhî koku

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ

“Sen (sade Kır'an ile) va'z et. Çünkü şüphesiz öğüt müminlere fayda verir.”¹ buyrulmuştur. Hazret-i Pîr, şu emr-i ilâhîye ittiba etmiş olmak için vatan-ı aslîyi hatırlıyor ve “Neyi dinle, onun şikâyet-âmîz hikâyelerini anla!” diyor.

Âriflerden biri,

از کجا آمده ای می دانی
از حریم حرم سبحانی
یاد کن هیچ به یادت آید
آن مقامات خوش و روحانی
Ez kocâ âmedei mi-dânî
Ez harîm-i harem-i Sübhânî
Yâd kon hiç be yâdet âyed
An makâmât-i hoş ve rûhânî

Yani “Nereden geldiğini biliyor musun? Harem-i Sübhânî’nin mahremiyeti makamından, yani ilm-i ilâhî âleminde gelmişsin. Düşün, o hoş ve ruhanî makamları hiç hatırlıyor musun?” buyurmuştur.

Ayrılıktan şikâyete gelince; malumdur ki bu hâl, mahrûmiyet-i visâl neticesidir. Bu ise bekâ billah mertebesine vasıl olmuş insân-ı kâmil için muhaldır. Şeyh Attâr (k.s.) şöyle der:

گر زمانی غافل از رحمان شوی اندر آن دم همدم شیطان شوی
Ger zemânî gâfil ez Rahmân şevî Ender an dem hemdem-i şeytan şevî

Yani “Allah’tan bir an gâfil olursan, o anda şeytanın hemdemi olursun.”

Kemâl-i vusûl erbabı için bu gaflet ve ondan mütevellit fırkat mutasavver¹ değildir. O hâlde vâsıl-ı kâmil olanların şikâyeti nedendir? Bunu izah için deniliyor ki kâinatın yaratılışından evvel mükevvenatın² a'yân-ı sâbiteleri, ilm-i ilâhîde mevcut ve her biri için kemâl-i vusûl hasıldı. Mesela Süleymaniye Camii inşa edilmeden evvel, onun suretinin, Mimar Sinan'ın zihninde mevcut olması gibi.

Bu bahisler için sûfiyye kitaplarına, ezcümle Mevlâna Câmî (k.s.)'nin *Levâyih* ve *Şerh-i Rubâiyyât* isimli eserlerine bakmalıdır.

Îrâde-i ilâhiyye, o suver-i ilmiyyenin zuhura gelmesini icab etti. Ekmel-i mahlûkat olan insan, devr-i makâmât ederek beşeriyet âlemine kadar geldi.

ثُمَّ رَدَّدْنَاهُ أَشْفَلَ سَافِلِينَ. إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

“Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak, iman edip de güzel güzel amellerde bulunanlar başka. Çünkü onlar için (bitmez) kesilmez mükâfat vardır.”³ tarifine mazhar oldu.

Vakıa, ayetin alt kısmındaki beyân-ı Rabbânî veçhile, esfel-i sâfilinden⁴ a'lâ-yı illiyyîne⁵ celbedildi. Bekabillah⁶ harîm-i hâsına getirildi. Lâkin dünyada bulunmak ıztırar⁷ tamamıyla kesilmiş

1 *mutasavver*: tasavvur edilmiş, tasarlanmış, düşünülmüş; akla gelebilir, olabilir

2 *mükevvenat*: mahlukların, yaratılmışların hepsi

3 Tîn 95/5-6

4 *esfel-i sâfilin*: aşağıların en aşağısı, cehennem

5 *a'lâ-yı illiyyîn*: yücelerin en yücesi, cennetin ve gökyüzünün en kutsal, en yüksek tabakası

6 *bekabillah*: tas. tarîkatta dervişin, nefsini yok ederek fenâdan sonra eriştiği son merteye, ebedî ve ezeli olan Allah'ın bekâsı ile bâkî olma hâli

7 *ıztırar*: çaresizlik

olmadığı için kurbiyyet-i sâbika¹, yani ilm-i ilâhîde bulunmak yakınlığı husule gelmedi. İşte erbâb-ı kemâlin şikâyeti bundandır.

Bir de kurbiyyet-i ilâhiyenin hadd ü payanı yoktur. Ne kadar takarrüb hasıl olursa olsun, ondan ilerisi, hem pek çok ilerisi vardır. Hazret-i Mevlâna;

ای برادر بی نهایت در گهیست بر هر آنچه می رسی بالله مایست
Ey birâder bi-nihâyet dergahi'st Ber her ançî mî-resî billah me-ist

Yani "Birader! Harîm-i ilâhî nihayetsiz bir dergahtır. O dergahta her nereye vâsıl olursan oyalanma; Allah rızası için ileri git." demiştir. Efdalü'l-kâmilin² ve ekmelü'l-vâsılın³ olan Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Efendimizin günde yetmiş yahut yüz defa istiğfar eylediği hadis kitaplarının hepsinde rivayet edilmiştir. Nebiyy-i ma'sûm olan (a.s.) Efendimizden günah suduruna ihtimal yoktu ki Zât-ı akdesi istiğfara mecbur olsun. Her gün, kendisi için o kadar derece kurbiyyet-i ilâhiyye husule gelirdi ki terakkiden önce bulunduğu makam, terakkiden sonraki bulunduğu makamın dînunda olduğu için, evvelce orada bulunuşundan istiğfar eder. Bazen de keşke anam beni doğurmasaydı, diye vuslat ve kurbiyetin derece-i ulyâsında⁴ iken, bitip tükenmeyen firkatlerden şikâyet eylerdi.

Şirazlı Hâfız bir gazelinde diyor ki "Bir bülbül gördüm; gül yaprağını gagasında tutmuş, hazin hazin ötüyordu. Ayn-ı visâlde yani gül yaprağı gaganda iken, feryat etmene sebep ne, diye sordum. Maşukun cilvesi bize böyle yaptırıyor, cevabını verdi."

1 kurbiyyet-i ilâhiyye: ilâhî yakınlık

2 efdalü'l-kâmilin: olgunların en faziletlisi

3 ekmelü'l-vâsılın: Allah'a vâsıl olanların en olgunu

4 ulyâ: daha (en, pek, çok) yüce

İşte erbâb-ı vusûlün şikâyetâmiz hikâyede bulunmaları, uzak bir teşbih ile gül yaprağını gagasında tutan bülbülün feryadı gibidir.

Ney, şu suretle şikâyetâmiz hikâyelerde bulunur.

2. BEYİT

کز نیستان تا مرا بیریده‌اند
در نفیرم مرد و زن نالیده‌اند
K'ez neyistân tâ me-râ be'brîdeend
Der nefirem merd u zen nâlîdeend

Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek ve kadın müteessir olmakta ve inlemektedir.

Neyistan, kamışlık demektir ki neyin yetiştiği ve ter ü taze durduğu yerdir. Ney yapılacak kamışı oradan çıkarırlar. Kâfi derecede kuruyunca, ölçüsüne göre iki ucundan keserler. Boğazını ayıklayıp göğsüne ve arkasına kızgın demirle yedi tane delik açarlar. Başına başpare, ayağına paravzana takarlar. Boğumlarına tel sararlar ve üflemeğe başlarlar. Hâl-âşına olanlar, ondan çıkan müessir sestten, ayrılık şekvâsı¹ ve teellüm sadası duyarlar. Nefs ü heva esiri bulunanlar bile o müessir sadadan az çok müteessir olurlar.

İnsân-ı kâmil de menşe-i feyzi olan a'yân-ı sâbite âleminde ayrılp şu beşeriyet sahasına geldiği ve firkatin acıklı ıstırabını çektiği için, yüreğinden fışkıran tesirli sözler, kim olursa olsun dinleyenleri kabiliyetleri derecesine göre müteessir eder. Fakat teessürden teessüre fark vardır. Onun için ney yahut firkate uğramış insân-ı kâmil der ki:

1 şekvâ: şikâyet, hoşnutsuzluk

3. BEYİT

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

تا بگویم شرح درد اشتیاق

Sîne hâhem şerha şerha ez firâk

Tâ be-gûyem şerh-i derd-i iştiyâk

İştiyak derdini şerh edebilmem için, ayrılık acılarıyla şerha şerha olmuş bir kalp isterim.

Bundan evvelki beyitte neyin yahut insân-ı kâmilin firaklı enîninden herkesin müteessir olduğu söylenmiş; tafsilinde ise teessürden teessüre fark bulunduğu beyan edilmişti. Bu beyitte de ayrılık nevhalarından¹ en ziyade kimlerin teessür duyacağı ifade kılınmış, dert ortağı olacak kimsenin derdi bulunması lâzım geldiği bildirilmiştir.

Gerçi insan, mükedder² bulunduğu bir sırada, hasbihâl etmek, derdini döküp hafiflemek için bir arkadaş arar. Eğer o arkadaş hâl-âşinâ ise, konuşanın dediklerini iyice anlar, onun anlaması ve elemine iştirak etmesi de kederli için oldukça teselli yerine geçer. Tok bir adama açlıktan, kana kana su içmiş bir kimseye susuzluktan bahsetmek, beyhude çene çalmak olur. Çünkü onlar, açlık ve susuzluk ıstırabını duymadıkları için, açın ve susuzun hâlinde anlamazlar.

1 *nevha*: ölüye sesle ağlama

2 *mükedder*: kederli, üzgün

Şeyh Sa'dî der ki:

سل المصانع ركبا تهيم فى الفلوات
تو قدر آب چه دائى كه در كنار فراتى
Seli'l-mesânia rekben tehimü fi'l-felevâti
Tu kadr-i âb çi dâni ki der kenâr-i Fırâtî

Yani “Çöllerde yapılmış olan sarnıç ve havuzları, çölde yolunu
şasırmış olan kervan halkasına sor. Sen Fırat nehrinin kenarında
iken sıyrın kıymetini ne bilirsin?” Ondan dolayı,

İlticâ etmeyesin nâ-merde
Keşf-i hâl etmeyesin bî-derde

nasihati, bu makamda en doğru bir sözdür.

Ehlullah, çektikleri ayrılık acılarını ve iştiyak yani göreceği
gelmek ateşini söyleyip de hem kendileri müteselli olmak, hem
de muhataplarında şevk-i talep uyandırmak için, kalbi muhab-
bet ateşiyle yanmış

Şu'le-hûz¹ ettin yine vaktiyle yanmış gönlümü
Eyledin mecrûh-ı² nev, gûyâ kapanmış gönlümü
Çeşminin bilmem nasıl te'sîr-i sihr-âmîzî³ var
Aşka mecbûr etti sevdâdan usanmış gönlümü

diyebilecek kadar muhabbet elemelerini tatmış kimseler ararlar.
İşte Hazret-i Mevlâna'nın yukarıdaki beyti söylemiş olmasındaki
hikmet budur.

1 şu'le-hûz: ışık saçan, parıltılı

2 mecrûh: yaralı

3 sihr-âmîzî: büyü gibi tesirli olan, büyüleyici

4. BEYT

هر کسی کاو دور ماند از اصل خویش
 باز جوید روزگار وصل خویش
Her kesî k'û dâr mând ez asl-i hîş
Bâz cûyed rûzgâr-i vasl-i hîş

Aslından, vatanından uzaklaşmış olan kimse, orada geçirmiş olduğu zamanı tekrar arar.

İnsanın doğup büyüdüğü, hoşça demler sürdüğü yeri arayıp özlemesi tabiatı icabıdır. Bu özlemin ilerlediği, sıra hastalığı hâline geldiği de vâkidir. Vatan muhabbeti denilen, hakkında her türlü fedakârlık ihtiyar edilen hiss-i necîb¹, incizâb² hâletinin tezahüründen başka bir şey değildir. Bir adamın, doğmuş büyümüş olduğu iki evli bir köye bile ne kadar merbut olduğu, fırsat bulunca silaya gitmek, o mütevasi köyceğizi görmek düşüncesinden hâlî kalmadığı herkesin malumudur. Bu hâl düşünölmeli de yüksek bir ruhun, hassas bir kalbin vatan-ı aslî ve menşe-i ezeliye ne kadar müştak ve mütehassir³ bulunacağı ondan istidlâl⁴ edilmelidir.

Şeyh Sa'dî merhum bir gazelinin maktanda;

سعدیا حب وطن گرچه حدیثست صحیح
 نتوان مرد بخواری که من اینجا زادم
Sa'diyyâ hubb-i vatan gerçi hadîsî'st sahîh
Ne-tevan mord be hârî ki men incâ zâd

1 *hiss-i necîb*: temiz his

2 *incizâb*: çekme, çekilme; cazibeye kapılma

3 *mütehassir*: hasret çeken, özleyen

4 *istidlâl*: bir delile dayanarak bir şeyden bir sonuç çıkarma, delil ile anlama

Yani “Ey Sa’dî! *Vakıa, حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ* yani ‘Vatan muhabbeti imandan gelir.’¹ hadisi sahihtir. Lâkin ben burada doğdum diye insanın tevellüt ettiği yerde hakaretle ölmesi doğru değildir.” demiştir. Şeyhin bu sözü söylemesi, hadisteki vatanı, menşe-i aslî manasına almış; muhabbeti, imandan olan vatanın burası değil de orası olduğunu anlatmak istemiş olmasındandır. Yoksa kendisi, kırk sene seyahat etmiş bir ârif-i cihân-gerd² olduğu hâlde, memleketi olan Şiraz’a dönmüş, son zamanlarını orada geçirip vatanının toprağına gömülmüştür.

Yine firkatzede³ kâmil lisanından deniliyor ki:

5. BEYIT

من به هر جمعیتی نالان شدم
جفت بد حالان و خوش حالان شدم
Men be-her cem‘iyyeti nâlân şodem
Coft-i bed-hâlân u hoş-hâlân şodem

Ben her cemiyette, her mecliste inledim, durdum. Bed-hâl yani kötü huylu olanlarla da, hoş-hâl yani iyi huylu olanlarla da düşüp kalktım.

Hazret-i Mevlâna, bir gazelinde;

من از برای مصلحت در حبس دنیا مانده ام
سجن از کجا من از کجا مال که را دزدیده ام
Men ez berây-i maslahat der habs-i dunyâ mandeem
Sicn ez kocâ men ez kocâ mâl-i ki-râ dozdideem

1 Keşfu’l-hafâ, I, 345.

2 *cihân-gerd*: cihani, dünyayı dolaşan,

3 *firkatzede*: sevdiğinden ayrılmış kimse

Yani “Hayırlı bir iş için dünya hapishanesinde kaldım. Yoksa zindan nerede, ben nerede? Kimin malını çalmışım?” diyor.

Menşe-i ezeliiden ayrılmış, hâk-i süflîye¹ getirilmiş, tedricen² terakki ederek fena ve beka mertebelerine vasil olmuş, sonra hal-kin irşadı vazifesiyle mahivden³ sahve⁴ icra olunmuş zevât-ı kirâm böyledir. Onlar, düşmüşleri kaldırmak, gaflette olanları uyandırmak, nefs ü heva esirlerini kurtarmak vazifesiyle mükelleftirler. Hasbelvazife⁵ her yerde görünürler, salihler ile de fasıklar ile de görüşürler. Hatta fisk u fücür erbabıyla daha ziyade meşgul olmak isterler. Nitekim Hazret-i Mevlâna da beyt-i şerfinde bed-hâlân’ı⁶, hoş-hâlân’a⁷ takdim ile buna işaret etmiştir. Çünkü fasıklar, salihlerden ziyade tenbih ve ikaza muhtaçtır.

Âriflerden birinin, ya Rabbi! Kötülere merhamet et. İyilere zaten lutfetmiş, onları iyi yaratmışsın, dediği *Gülistân* kitabında yazılıdır.

Merhum Mehmet Akif’in bir münacatındaki şu beyit ne kadar güzeldir:

Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere⁸ lâkin daha çok merhamet eyle!

-
- 1 *hâk-i süflî*: bayağı, adi toprak; mec. dünya
 - 2 *tedricen*: derece derece, yavaş yavaş, azar azar
 - 3 *mahiv*, *mahv*: yok etme; harap etme; batma, bitme, yok olma; tas. beşerî noksanlıklardan kurtulma hâli
 - 4 *sahv*: ayılma, ayıklık; tas. sekr (kendinden geçme) hâlinin zıttı olup bihodluk (kendinden geçme) hâlinde sonra his alemine tekrâr dönme
 - 5 *hasbelvazife*: vazife dolayısıyla
 - 6 *bed-hâlân*: hâli kötü
 - 7 *hoş-hâlân*: hâli iyi
 - 8 *mülhid*: Allah’ı inkâr eden, dinsiz, imansız

Hazret-i Pîr'in menâkıbnâmesinde şöyle bir fıkra vardır: "Mevlâna'nın başına toplananlar fasık, facir birtakım kimselerdir." demişler. Bu söz üzerine Hazret-i Mevlâna'dan, "Salih olsalardı, benim onlara mürit olmam lazım gelirdi." cevabını almışlar."

Nebiyyü'l-hüdâ aleyhi ekmelü't-tehâyâ Efendimiz, sahabe topluluğunda ta'lim-i ahkâm eylediği gibi, müşriklerim meclislerine de gider, onlarla görüşüp konuşur, kendilerini imana davet ederdi. Hele hac mevsimlerinde Mina'ya çıkar, çadırları dolaşır, içindekileri doğru yola getirmeye uğraşırdı. Bundan başka, kemal sahiplerinin bed-hâl ve hoş-hâl olanlarla görüşmesi, her birini Allah'ın esma ve sıfâtından birinin mazharı görmemelerinden ileri gelir.

لانه بعض ظهوراته لا تنكر الباطل في طوره
Lâ-tunkiru'l-bâtîle fi-tûrihi Li-ennehu ba'zi zuhûrâtîhi

Yani "Batılı inkâr etme. Zira o da zuhûrât-ı ilâhiyyedendir." denilmiştir. Hâfız-ı Şîrâzî

در کارخانه عشق از کفر ناگزیر است
 آتش که را بسوزد گر بو لهب نباشد
Der kâr-hâne-i aşk ez kufr nâ-gozîr est
Âteş ki-râ be-sûzed ger Bû Leheb ne-bâşed

der ki, "Aşk fabrikasında küfrün bulunması da zaruridir. Ebû Leheb olmasa, ateş kimi yakar?" mealindedir.

Malum ya Ebû Leheb, Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimizin amcalarından idi. Kardeşinin oğluna tabi olmayı azametine yediremediği için onu tasdik etmek şöyle dursun, düşmanlar gibi eza ve cefa etmekten geri kalmazdı. Bu münasebetle Tebbet Sûresi

onun ve onun gibi hâin olan karısı Ümmü Cemîl hakkında nazil olmuştur.

Dünya âlemi, zıtlar âlemdir. Onun için üstünde küfrün de imanın da, fîskın da salâhın da bulunması zarurîdir. Her şey zıddı ile anlaşılır. Nurun mahiyeti zulmetle anlaşılacağı gibi salihlerin kıymeti de fasıkların mevcudiyetiyle takdir olunur.

Hülâsa ârifler her şeyi Hakk'ın mazharı bilir ve o mazhariyet¹ dolayısıyla onu nazar-ı itibâr ile görür. Şeyh Sa'dî'nin

عاشقم بر همه عالم که همه عالم ازوست

Âşıkam ber heme âlem ki heme âlem ez û'st

Yani "Bütün âleme aşığım, çünkü bütün âlem, Hakk'ın eser-i *hilkatidir.*" demesi; bir Türk ârifinin de;

Elif okuduk ötürü,
Pazarlık ettik götürü,
Yaratılmışı hoş gördük
Yaratandan ötürü!

sözü, bu nokta-i nazara göredir.

Şurası da hatıra gelir ki evliyaullahın ara sıra fâsıklar arasında bulunmaları, onları Allah'ın azabından muhafaza etmek içindir.

Nitekim Cenâb-ı Hak, Mekke müşrikleri için,

1 *mazhariyet*: elde etme, nail olma

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ

"Hâlbuki sen içlerinde iken (Habibim), Allah onları azaplandırmıca değildi."¹ buyurmuş. Sâye-i Muhammedîde emn ü eman² içinde yaşayan Kureyşliler, hicretten sonra mağlubiyet, kıtlık ve saire gibi kahr-ı ilâhîye uğramışlardı.

6. BEYİT

هر کسی از ظن خود شد یار من

از درون من نجست اسرار من

Her kesî ez zann-i hod şod yâr-i men

Ez derûn-i men ne-cost esrâr-i men

Herkes kendi anlayışına göre benim yarım oldu. İçimdeki esrarı araştırmadı.

Sathî-nazar³ olanlar, bir şeyin dışarısını görmekle iktifa ederler; sırlarını ve hakikatini öğrenip anlamaya lüzum görmezler. Mana ehli ise suretten ziyade manayı tetkik ve anlamaya çalışırlar. Mesela herhangi bir mimari eseri, bir câmi-i şerîfi bizim görüşümüz, sathî⁴ ve sûrî⁵ bir görüştür. Fakat mahir bir mimarın tetkik ve tettebbuu⁶, fennî ve manevî bir müşahededir. Vâkıa câmi-i şerîfin inşa tarzına biz de hayran olur ve severiz, onu tetkik eden mimar da. Lâkin iki görüş arasında yerden göğe kadar fark vardır. Bu-

1 Enfal Sûresi, 33

2 *emn ü eman*: korkusuzluk, güvenlik

3 *sathî-nazar*: (bir laya) yüzeysel bakan

4 *sathî*: yüzeysel

5 *sûrî*: görünürde olan, zahirî

6 *tettebbu*: bir şeyin etrafıca tetkik edildiği, bir konu hakkında geniş bilgi verilmesi

nun gibi, avamdan biri ney üflendiği vakit dinlerse, onun muhtelif makamlardaki nağmelerinden hoşlanır. Aldığı zevk ve lezzet ise o hoşluktan ibaret kalır. Fakat bir ârif onu işitirse pek başka bir surette dinler ve bizim anlayamadığımız manaları anlar.

Mesela Hazret-i Mevlâna;

چيست می دانی صدای چنگ و عود انت حسبی انت کافی یا ودود
Çist mi-dâni sadâ-yi çeng u ûd Ente hasbî ente kâfi yâ Vedûd

Yani “Çeng ve udun sesinin ne olduğunu bilir misin? Ey Vedûd! Sen bana yetersin, sen bana kâfisin.” diyor; çeng ve ud sesinden “Ente hasbî ente kâfi yâ Vedûd” kelimelerini duyduğunu söylüyor. Keza,

شیخ مرغان است لکک لککش دانی که چیست
حمد لك و الشکر لك و الملك لك یا مستعان
Şeyh-i murgân est leklek, leklekeş dâni ki çist
Hamdu lek ve’ş-şukru lek ve’l-mulku lek yâ Musteân

Yani “Kuşların şeyhi leylektir. Onun laklakının ne demek olduğunu bilir misin? İlahi! Hamd senin, şükür senin, mülk de senindir!” beytiyle de leyleğin laklakının ne anlama geldiğini haber veriyor.

Hazret-i Ali (k.v.)’nin işittiği nakus sesini, سُبْحَانَ اللَّهِ حَقًّا إِنَّ الْمَوْلَى يَتَّقِي, yani “Allah’ı hakkıyla tesbih ederim. Muhakkak ki Mevlâ bâkîdir!” diye anlamış ve anlatmış olduğu rivayet edilir. Nakus sadasından “hakka” ve “yebkâ” gibi kafli kelimeler işitilmesine şaşılmasın. Evvelce kiliselerde madenî çanlar yoktu. Onun yerine bir tahta ile bir çomak kullanılır, o tahtaya nakus, o çomağa da vebil denilirdi. Nitekim ezan meşru olmadan evvel, “Ehl-i îmânı mescide

davet için ne yapalım?” diye müzakere edildiği sırada, bazıları “Nakus çalalım” teklifinde bulunmuştu. O zaman ise Medine’de madenî çan bulunmadığı gibi bulunmasına da imkân yoktu. Buna dair mufasssal¹ malumat almak için *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* isimli eserimizin “Ezan” bahsine bakılmalıdır.

Demek ki bizim laklaka ve taktakadan ibaret sandığımız sesler bile kibâr-ı ümmete² başka türlü manalar ifham³ ediyor.

Görüşü mahdut olanlar da gördükleri ve görüştükleri insân-ı kâmilin yalnız zahirine bakarlar, bazı hâller ve sözleri hoşlarına gittiği için ondan hoşlanırlar. Fakat hakikatini öğrenmeye ve ondaki esrâr-ı hakâyıkı⁴ anlamağa çalışmazlar.

7. BEYİT

سر من از نالهء من دور نیست
لیک چشم و گوش را آن نور نیست
Sırr-i men ez nâle-i men dûr nîst
Lîk çeşm u gûş-râ an nûr nîst

Benim sırrım, feryadımdan uzak değildir. Lâkin her gözde onu görecektir, her kulakta onu işitecek kudret yoktur.

Filvâki neyin sırrı, hakikat ve mahiyeti, feryadından uzak değildir. Belki ona pek yakın olan ve tepesinden üfleyen nefhadır. Ney, kendisini alıp da başparesinde üfleyen, perdelerini açıp kapamak suretiyle onu söyleten neyzene vasıta olmaktan başka bir

1 *mufasssal*: tafsilatlı, ayrıntılı

2 *kibâr-ı ümmet*: ümmetin büyükleri, önde gelenleri

3 *ifham*: anlatma, anlatılma, bildirme, bildirilme

4 *esrâr-ı hakâyık*: gerçeklerin sırları

şey değildir. Neyzen hangi makamdan, ne türlü nağme yapmak isterse, neyden çıkan sestten o makam ve nağme anlaşılır. Fakat bunu anlayabilmek için kulakta musiki makamlarına alışıklık has-sası bulunmalıdır. Bu olmayınca, öyle kulaklara karşı neyin enîni ile sırrı, cehl ile irfan kadar birbirine uzak bulunur. Keza veliyy-i kâmilin sözleri de kalbindeki esrara yabancı değildir.

كُلُّ إِنَاءٍ يَتَرْشَّحُ بِمَا فِيهِ yani “Her kap, içindekini sızdırır.” derler. Kalbini heva ve hevesten uzak kılanların, إِنِّ هُوَ إِلَّا وَحْدِي يُوحَى yani “Kendi (rey ü) hevasından söylemez o. O, kendisine (Allah tarafından) ilka edilegelen bir vahiyden başkası değildir.”¹ mazhariyetinde bulunanların, kurb-ı ferâiz ile Hakk’a yaklaşma ve ef’âl-i ilâhiyyenin zuhuruna vasıta olanların beyanatı da hakkanî ve ilhamî olur. O hak beyanlarda birtakım es-rar ve hakikatler bulunur.

Bundan başka, أَوْلِيَاءُ اللَّهِ إِذَا رَعَوْا ذِكْرَ اللَّهِ yani “Görüldükleri zaman Allah hatıra gelen kimseler Allah’ın velileridir.” mazmununca, o zevât-ı kirâmın nuranî ve Rabbanî bir siması vardır ki onunla avâm-ı halk içinden ayırdedilirler. Lâkin yüzlerindeki nuru görmek için görür göz, sözlerindeki manayı anlamak için de işitir kulak lazımdır.

Ca’fer-i Sâdık (r.a.) لَقَدْ تَجَلَّى اللَّهُ لِمَخْلُوقَاتِهِ فِي كَلَامِهِ وَلَكِنَّهُمْ لَا يُتَبَصَّرُونَ, yani “Allah, mahlukatına kelâmında tecelli etmiştir. Lâkin onlarda kalp gözü olmadığından göremiyorlar.” demektedir.

1 Necm 53/3-4.

8. BEYİR

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست

لیک کس را دید جان دستور نیست

Ten zi cân u cân zi ten mestûr nîst

Lîk kes-râ دید-i cân destûr nîst

Beden ruhtan, ruh bedenden gizli değildir. Lâkin herkesin ruhu görmesine ruhsat yoktur.

Ruhun mahiyeti hakkında lisân-ı şerîat susmuş, daha doğrusu soranlara o hakikati idrak edemeyecekleri için anlayacakları tarzda cevap verilmiştir. Nitekim Arap müşrikleri, “Kamer, ay iptidalarında küçülüyor, ay ortalarında büyüyor, ay sonlarında yine ufalıyor, bunun sebebi nedir?” diye Aleyhissalâtü vesselam Efendimize sormuşlardı. Hey’et ilmini¹ bilmekle anlaşılabilir olan şu tabiat hadisesinin fennî sebepleri izah olunca, Arap cahillerinin zihnine girmeyecekti. Onun için,

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ

“De ki o, insanların faidesi için vakit ölçüleridir.”² cevabı verildi.

Bunun gibi Yahudiler de Resulullah (s.a.v.)’tan ruhun hakikatini sormuşlar, cevap verilmemesini kendilerince nübüvvet-i Muhammediyye’nin doğruluğuna delil tutmuşlardı. Çünkü Tevrat’ta da ruha dair malumat yoktu.

1 *hey’et ilmi*: astronomi

2 Bakara 2/189.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

“Sana ruhu sorarlar. De ki ruh, Rabbimin emri (cümlesi)ndendir. (Zaten) size az bir ilimden başkası verilmemiştir.”¹ ayetiyle hem ruhun hakikati, Allah’ın emri cümlesinden olduğu topluca bildirildi, hem de Yahudilerin o anlaşılması güç hakikati idrak edecek ilimleri olmadığı beyan edildi.

Nazm-ı celîl’in² delâletine göre, ruhun mahiyetinin açıklanması, herhâlde soranlarda ilim ve o hakikati idrake kabiliyet bulunmamasından ileri gelmiştir. Şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravî (k.s.) der ki “Hakikati cihetinden ruh, bu gözle görülmez. Velâkin Hak gözü ile görebilmekten men olunmaz. Zira Hakk’ı gözetleyen, ruhu da müşahade eyler.”

Bu ruha, rûh-ı sultânî yahut rûh-ı insânî derler ki insana mahsustur. Bir de rûh-ı hayvânî vardır ki bütün canlıların sebebi hayâtıdır.

Diyanet İşleri Reisi merhum Ahmed Hamdi Efendi’nin ruha dair vaktiyle *Mahfil* mecmuasında neşredilmiş mufassal bir tettebbunâmesi³ vardır. Tafsilat almak isteyenler, oraya müracaat buyursunlar.

1 İsrâ 17/85.

2 *Nazm-ı celîl*: Kur’ân-ı Kerîm

3 *tettebbunâme*: bir şeyin etraflıca tetkik edildiği, bir konu hakkında geniş bilgi verilen kitap

9. BEYİR

آتش است این بانگ نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد
Âteş est in bâng-i nây u nîst bâd
Her ki in âteş ne-dâred nîst bâd

Şu neyin sesi ateştir, hava değildir. Her kimde bu ateş yoksa o kimse yok olsun.

Neyi söyleten müessirin havadan yani sade bir nefesten ibaret olduğu zannedilmesin. Belki onu inleten, neyzeninin hazin ve ateşin hissiyatıdır. Bunun gibi, veliyy-i kâmilî söyleten de heva ve heves değil, kalbinden feveran eyleyen ve ma'sûk-ı hakîkîden başkasını yakıp bitiren aşktır.

عشق آن شعله ست کو چون بر فروخت هر که جز معشوق باقی جمله سوخت
Aşk an şu'le'st k'û çun ber furûht Her ki coz ma'sûk bâkî cumle süht

Yani "Aşk bir şuledir ki parlayınca maşuktan maadasını yakar, mahveder."

آشنا داند صدای آشنا
Âşinâ dâned sadâ-yi âşinâ

Yani "Ahhap, ahbabın sesini tanır." denilmiştir. Neyin sesini, insân-ı kâmilin nefesini de lâıyıkıyla anlayabilmek için, onlardaki aşk ateşinin bir kıvılcımına olsun mazhar bulunmalıdır. Daha doğrusu, muhabbet ateşiyle yanıp kül olmalıdır. Bunun için Hazret-i Mevlâna, "Aşk ateşini haiz olmayan, yok olsun." diyor ve inkişar değil, dua ediyor. Çünkü bu cümle, ehl-i tarîk indinde pek makbul bir duadır.

کارگاه گنج حق در نیستیست غرهء هستی چه داند نیست چیست
Kârgâh-i genc-i hak der nîstîst Gîrre-i hestî çi dâned nîst çîst

Yani "Allah'ın hazinesi, tezgâhı yokluktadır. Şu mevhum varlığına aldanan, yokun ne olduğunu ne bilir?" denilmiştir. Allah'ın hazinesi, tezgâhı yokluktadır, denilmesi bütün mahlukatın yoktan var edilmiş olduğuna işarettir. Kemal sahiplerinin maksadı varlık göstermek değil, Allah'ın varlığı karşısında kendi mevhum¹ vücudunu mahvetmek ve yok olmaktır.

10. BEYIT

آتش عشق است کاندر نی فتاد
 جوشش عشق است کاندر می فتاد
Âteş-i aşk est k'ender ney futâd
Cûşîş-i aşk est k'ender mey futâd

Neydeki ateş ile meydeki kabarış, hep aşk eseridir.

كُنْتُ كَثْرًا مَخْفِيًّا فَأَخْبَيْتُ أَنْ أَعْرِفَ خَلَقْتُ الْخَلْقَ لَيَغْرِفُونِي

"Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeye muhabbet ettim ve bilmek için halkı yarattım."² diye ehl-i tasavvuf arasında pek meşhur bir hadîs-i kudîsî vardır. Bu hadîsin delâletine göre muhabbet, ibtida Hak'tan zuhur eylemiş ve bütün kâinatın icadına sebep olmuştur. Binaenaleyh mevcut âlemler içinde aşkın yabancısı olabilecek bir zerre dahi yoktur.

Herkesin hâlince vardır bir tecelligâh-ı aşk
 Bîsûtûn Ferhâd'a kûh-ı Tûr şeklin gösterir

1 *mevhum*: vehmolunmuş, aslı esası yokken zihinde kuruluş olan, kuruntuya dayanan

2 Keşfü'l-hafâ, II, 132.

Fakat her mahlukatın aşkı, kendisinin istidadına ve zevkine göredir. Bir bülbülün gül yaprakları arasında gizlenerek hazin hazin ötmesi aşk eseri olduğu gibi, bir merkebin tozlarda yuvarlanarak acı acı anırması da aşk eseridir. Keza bir ârifin halvethanesinde¹ mest-i cemâl olarak tatlı tatlı ağlaması, zil zurna sarhoşun fuhuşhane kapısında naralar atması yine aşk eseridir. Fakat tabir caizse birinciler aşk-ı hezârî², ikinciler aşk-ı himârîdir³.

Aşk, bir ma'nâ-yı lâ-yu'raf⁴ ki cümle âlemi
Zevki mikdârınca sekrân⁵ u hurûşân⁶ eyliyor

Aşk bir, lâkin anlayış farkı dolayısıyla sevgili çeşitlidir; daha doğrusu o çeşitli sevgililer, ma'sûk-ı yegânenin muhtelif surette cılvəsi ve tecellisinin mazharlarıdır.

Beyt-i şerîfin mutasavvıfane tevili lazımsa, ârifin kalbini yapıp inleten ve kalbindeki esrarı cûş u hurûşa getiren de aşktır, denilebilir.

Malumdur ki aşk lafzı, sarmaşık demek olan یش kelimesinden alınmıştır. Sarmaşık, sarıldığı yeri nasıl istila ederse, aşk da girdiği kalbi, hatta insanın vücudunu ihata etmesi dolayısıyla aşk tesmiye edilmiştir. Bu kelimeyi “ışk” okumak, benim zevkime uygun düşmüyor. Bana öyle geliyor ki onu “aşk” okumalı; manası, kalbi dolduran o kelimenin lafzıyla da ağız dolmalı!

1 *halvethane*: dinlenme, yeri, yalnız başına oturulup ibadetle vakit geçirilen yer

2 *aşk-ı hezârî*: bülbül aşkı

3 *aşk-ı himârî*: eşek aşkı

4 *lâ-yu'raf*: bilinmeyen

5 *sekrân*: sarhoş

6 *hurûşân*: coşan, çağılayan

Aşk lafzı, Kur'ân-ı Kerîm'de Şeyh-i Ekber (k.s.)'in beyanı veç-hile kinaye yoluyla irad olunmuştur. Hazret-i Şeyh, *Fütûhât*'ında buyuruyor ki "Aşk, muhabbetin ifratıdır." Kur'an'da

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

"Müminlerin Allah'a karşı pek şiddetli bir muhabbeti vardır."¹

قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا

"Yusuf'un muhabbeti, Züleyha'nın kalbini bir zar gibi ihata etti."² ayetlerinde kinaye suretiyle zikredilmiştir.

Aşk, muhabbetin, seveni kavraması, bütün vücuduna yayılması, adeta onu sarmaşık gibi sarmasıdır.

Hazret-i Şeyh, tarifine misal olmak üzere Züleyha'dan kan alındığı vakit sıçrayan kanın Yusuf ismini nakşettiğini, Hallâc-ı Mansûr'un elleri ayakları kesildiği zaman kanının "Allah" lafz-ı şerîfini yazdığını naklediyor.

11. BEYİT

نی حریف هر که از یاری برید

پرده‌های پرده‌های ما درید

Ney harîf-i her ki ez yârî borîd

Perdehâyeş perdehâ-yi mâ derîd

Ney, yarinden ayrılmış olanın arkadaşıdır. Onun makam perdeleri, bizim nuranî ve zulmanî perdelerimizi, vuslata mani olan perdelerimizi yırtmıştır.

1 Bakara 2/165.

2 Yusuf 12/30.

Hazret-i Mevlâna, ney için, “Yarinden ayrılanın arkadaşıdır.” buyuruyor. Zevk-i selîm¹ ve tab’-ı müstakîm² erbabı için musikin ruhun gıdası olduğu malumdur. Hayvanlara varıncaya kadar bütün canlıların uygulandığı güzel sestene zevk almayan insanın -bilmem ama- insanlıktan pek az nasibi olmak lâzım gelir.

Bir adam gerek sevinçli, gerek kederli zamanlarında işittiği güzel bir sestene inşirah³ duyar, müteselli⁴ olur. Bu hâl, müsbet bir hakikattir. Binaenaleyh ney sesi de erbâb-ı istidâda inşirah verir, dost sesini duyurur, a’yân-ı sâbite âlemini yani hepimizin ve bütün kâinatın zuhura gelmeden evvel ilm-i ilâhîdeki bulunuşunu, elest bezmini yani “Allah, ben sizin Rabbiniz değil miyim, diye sordu. Ruhlar, evet dediler.” konuşmasını hatırlatır ve;

Biz mest-i aşkız ta ezel, serhûş-i Hak mestânemiz!
Hum-hâne-i⁵ bezm-i Hudâ, olmuş bizim meyhânemiz!

İçtik o bezm-i neşvede, rûhen sebû⁶ sebû meyi,
Sâkî bize Allâh idi, doldu gönül peymânemiz!

Bir böyle sâğar nûş eden, el mi sunar gayri meye,
Dünyâ şarâbından kaçır, keyfiyyet-i rindânemiz!

tarzında sözler söyler. O hatırlatma dolayısıyla dinleyen, menşe-i aslıye doğru heyecanla yönelir. Hiç olmazsa dinlediği andaki duygu ve cezbe ile gaflet perdelerinden birkaçı olsun aradan kalkar. İşte o perdelerin kalkmasına, neyin perdelerinden çıkan nağmeler sebeb olur. Şu tevcih, neyin hakiki manasına alınmış olmasına göre-

1 zevk-i selîm: zevkin en yüksek derecesi; sezme kabiliyeti

2 tab’-ı müstakîm: temiz yaratılış, iyi huy

3 inşirah: açılma; açıklık, ferahlık

4 müteselli: teselli bulan, avunan

5 hum-hâne: meyhane; tas. aşkın kalbi

6 sebû: testi

7 peymâne: büyük kadeh, şarap bardağı

dir. Mecazî mana verildiği ve ondan maksat da insân-ı kâmil, denildiği takdirde o insân-ı kâmil de yarından ve diyarından ayrılmış gurbetzedelerin arkadaşı ve gam gidericisidir. O gibileri teselli ederek ve Hak yolunda yürüterek asıllarına irca etmek ister. Bu maksatla perde perde yükselterek ve derece derece derinleştirerek söylediği müessir sözler, muhatabın gözünü kaplamış olan gaflet perdesinin yavaş yavaş sıyrılmasına, kalp gözünün tedricî surette açılmasına sebep olur.

12. BEYIT

همچو نى زهرى و ترياقى كه ديد

همچو نى دمساز و مشتاقى كه ديد

Hemçu ney zehrî vü tiryâkı ki dîd?

Hemçu ney demsâz u muştâkı ki dîd?

Ney gibi hem zehir, hem panzehir; hem demsaz, hem müş-tak bir şeyi kim görmüştür?

Ney, dinleyenin kabiliyetine göre hem zehir, hem panzehir tesiri gösterir. Heva ve heves erbabından olanlara, şüphesiz zehir gibidir. Çünkü kendisindeki şehvaniyet ve hayvaniyeti artırır. Fakat görülüp iştirilen her güzelliğten Allah'ı hatırlayanlar için de şüphesiz panzehir gibidir. Çünkü kalpteki gaflet zehrini giderir. Keza ney iyi bir arkadaştır ve dinlenilmeye müştaktır. Zira neyin mahiyeti torba içinde asılı yahut bir köşeye dayalı durmakla değil, üflenip dinlenmekle meydana çıkar. Ricalullah hazeratı da ney gibidirler. Şakâvet-i¹ ezeliyye erbabına karşı, zehir-zemberek

1 *şakâvet*: bedbahtlık, bahtı karalık, kutuzluk; eşkıyalık, haydutluk

olurlar. Saâdet-i ezeliyye ahabına ise şifa tesiri gösterirler. Cenâb-ı Hak, kâmiller zümresinin bu hâlini Sûre-i Fetih'teki

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

"Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Maiyetindeki ashâbı, müşrik ve münkirlere karşı gayet şedid, aralarında ise son derece merhametli ve şefkatlidirler."¹ âyet-i kerîmesiyle tarif ediyor.

Nebiy-i Erham (s.a.v.) Efendimiz, rahmeten li'l-âlemin olduğu gibi, vâris-i kâmilî bulunan ehlullah hazeratı da rahmetli ve şefkatlidirler. Fakat icap edenlere karşı sert ve şiddetlidirler. Buna da verasetle memurdurlar. Çünkü Cenâb-ı Hak, Habîb-i edîbine

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ

"Ey Peygamber-i ekber! Kâfirler ve münâfıklarla uğraş ve onlara karşı sert davran."² buyurmuştu. Zira onlar, nezaketten anlayacak kabiliyette değildiler. O gibilere karşı gösterilecek mülâyemet³, kendilerinin kabalığını artırmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

إذا انت اكرمت الكريم ملكته

و ان انت اكرمت اللئيم تمردا

İzâ ente ekremte'l-kerîme melektheu

Ve in ente ekremte'l-leîme temerredâ

Yani "Kerim olan, keremin, ihsanın, iyiliğin ne demek olduğunu anlayan bir kimseye ikram edersen, onu kendine kul köle yapmış olursun. Lâkin bir leîme, bir alçağa ikram gafletinde bulunursan, şımarır, büsbütün temerriüt ve taannüt gösterir." Binaenaleyh

1 Fetih 49/29.

2 Tevbe 9/73.

3 mülâyemet: uygunluk; yumuşak huyluluk, yavaşlık

و وضع الندى فى موضع السيف بالعلى
 مضر كوضع السيف فى موقع الندى
Ve vudîa'n-nedyi fî mevzii's-seyfi bi'l-ulâ
Muzirru ke-vaz'i's-seyfi fî mevzii'n-nedyi

Yani “Kılıç kullanılacak yerde ihsan edilmesi, ihsan edilecek yerde kılıç kullanmak kadar zararlıdır.”

İşte bu gibi hikmetlere mebni, evliyaullah hazeratı, ezeli şakîlere karşı zehirdir. İlmen, amelen, itikaden zehirlenmiş, lâkin manevî hastalığı tedavi kabul edecek tıdereceyi geçmemiş olanlar için de panzehirdir. Keza evliyaullah, kâbil-i hitâb olanlarla ve terakkiye istidadı bulunanlarla sohbet edip arkadaş olurlar, hatta öylelerine müştaktırlar.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz, rast geldiği ashab ile durup konuşur ve iltifat buyururdu. Konuştuğu kimse çekilmeyinceye kadar yoluna devam etmezdi, kendisiyle musafaha¹ eden bırakmayıncaya kadar elini çekmezdi. Bazen de “Kardeşlerimi ne kadar göreceğim geldi.” diye sonradan gelecek ârifler için iştıyak gösterirdi. Şeyh-i Ekber (k.s.) Hazretleri bu hadisi yazdıktan sonra, “Âsr-ı saâdetteki bah-tıyarlar ashab idi. Biz ve bizim gibiler de ihvanız.” buyuruyor.

13. BEYT

نې حديث راه پر خون مې كند
 قصه‌های عشق مجنون مې كند
Ney hadîs-i râh-i por-hun mî-koned
Kıssahâ-yi aşk-i Mecnûn mî-koned

Ney, kanlı bir yoldan bahseder, mecnunâne aşkdan hikâye eyler.

1 *musafaha*: el sıkışma, tokalaşma

Mesnevî'nin başında, neyin ayrılıklardan bahsettiği söylenmişti. Şu hâlde o yol, neyin kamlıktan kesilmesi, bağrının ateşle delinmesi gibi değişikliğe uğradığı esnada geçtiği kanlı yoldur. Madde erbabının kabul ve tahammül edemeyeceği mecnunâne muhabbetlere tutulanların ve

Ney gibi başımı kes, sînemi oy, bağrımı del,
Ben senin hizmetine beste-miyânım¹ neysem!

diyenlerin hâli de benim gibidir, demek ister.

Neyin temsil ettiği insân-ı kâmil de böyledir. O da kanlı ve tehlikeli bir yoldan bahseder. Aşk ve muhabbet mecnunlarının akıl kabul etmeyecek kıssalarını anlatır. Hareketlerinin taklit edilmesini tavsiye eyler.

İnsân-ı kâmil, gerek mebdeden² şu âleme gelirken, gerek şu âlemde meâd³ giderken kanlı ve meşakkatli yollardan geçmiş, gelirken ayrılık acılarıyla müteellim⁴ olmuş, giderken de birçok mücahedelere göğüs germiş, nihayet مَوْتُوَا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا yani “Ölmeden evvel ölünüz.”⁵ emrine uyarak ihtiyar⁶ ve iradesini, hatta mevhum varlığını feda eylemiştir.

Cemâl-i ilâhî âşıkları, visâl-i ebedîye⁷ ve hayât-ı câvidânîye⁸ nail olmak şevkiyle, şu fani hayattan usanırlar. Hallâc-ı Mansûr gibi

1 *beste-miyân*: ortası bağlı, ortadan bağlanmış

2 *mebde*: evvel, başlangıç, ilk unsur; tas. Bir sâlikin, Tanrı gerçeğine erişmek için hareket ettiği başlangıç noktası

3 *meâd*: dönülen, dönülüp gidecek yer; dönüş, geri gidiş; âhîret, kıyamet günü

4 *müteellim*: elemelenen, içi sızlayan, acı duyan

5 Mîrsâdu'l-ibâd, s. 359, 364, 386.

6 *ihtiyar*: kendi arzusuyla hareket etme

7 *visâl-i ebedî*: sonsuz kavuşma

8 *hayât-ı câvidânî*: sonsuz hayat

اقتلونى يا ثقاتى ان فى قلى حياتى
Uktulûmî yâ sikâtî İnne fî katlî hayâtî

yani “Ey benim itimat ettiğim dostlar! Benim nefsimi öldürün ki hayatım katlimdedir.” derler. Çünkü

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ

“Şüphesiz ki Allah, müminlerden nefislerini ve mallarını cennet mukabilinde satın almıştır.”¹ âyet-i kerîmesinin delâleti mucibince, can metânın müşterisinin bizzat Allah olduğunu bilirler. Beşeriyetin en akıllısı ve en mükemmeli bulunan Resul-i Ekrem (s.a.v.) Efendimize Kureyş müşrikleri, mecnun demek küstahlığında bulunmuşlardı da

مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ. وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ. وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ. فَسَتَبْصِرُ وَيَصْبِرُونَ. بِأَيُّكُمْ الْمَفْتُونُ

“Rabbimin nimetiyle sen mecnun değilsin. Senin için elbette tükenmez bir ecir vardır. Sen, ahlakın en güzeline ve en yücesine sahipsin. Hangimizin mecnun ve meftun olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da göreceklendir.”² ayetlerinin nüzulüne sebep olmuşlardı.

İşte insân-ı kâmil, ehl-i istidâda, mebde ve meâdın, yani başlangıç ve sonun kanlı yollarından bahseder, fedakârların hikâyelerini nakil ile onlar gibi olmayı tavsiye eyler.

1 Tevbe 9/111.

2 Kalem 68/2-6.

14. BEYİT

محرم این هوش جز بی هوش نیست

مر زبان را مشتری جز گوش نیست

- *Mahrem-i in hûş coş bi-hûş nîst*

Mer zebân-râ müşteri coş gûş nîst

Dile kulaktan başka müşteri olmadığı gibi, maneviyatı idrak etmeye de bîhûş olandan başka mahrem yoktur.

Aklı, meâş ve meâd¹ namıyla ikiye ayırmışlardır. Akl-ı meâş, dünya işlerine vakıf olan idraktır ki “Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz.” hadisi şerifiyle buna işaret buyrulmuştur.

Akl-ı meâd, ahiret ve aslına avdet² umurunu ârif olan idraktır. Bunun inceliğini akl-ı meâş kavrayamaz. Onun için Hazret-i Mevlâna, akl-ı meâd erbabı olan evliyaullahın sözlerini akl-ı meâş ahabı anlayamaz, diyor. O sözleri akl-ı meâştan tecerrüd³ eylemiş olanların kavrayabileceğini söylüyor. Fakat “akl-ı meâştan tecerrüd eylemiş” sözü yanlış anlaşılmasın; deli olmuş değil, yakasını aşkın pençesine kaptırmış olanlar murad ediliyor. Bunu temsil için de söyleyen dile ancak dinleyen kulağın müşteri olacağını, yani göz, burun, el, ayak gibi âzâ içinden yalnız kulağın, lisan-dan çıkan kelimeleri idrak eyleyebileceğini bildiriyor.

1 *meâd*: dönülen, dönülüp gidecek yer; dönüş, geri gidiş; ahiret, kıyamet günü

2 *avdet*: dönüş, dönme

3 *tecerrüd*: her şeyden boş olma, uzak olma; tas. her şeyden vazgeçip Allah’a yönelme

15. BEYT

در غم ما روزها بی گاه شد
 روزها با سوزها همراه شد
Der gam-i mâ rûzhâ bi-gâh şod
Rûzhâ bâ sûzhâ hem-râh şod

Gamlı geçen günlerimiz uzadı ve sona ermesi gecikti. O günler, mahrumiyetten ve ayrılıktan hasıl olan ateşlerle arkadaş oldu yani ateşlerle, yanmalarla geçti.

Konuşanın başkasına söyleyeceği sözü ve edeceği sızlanışı, nefsi için söylüyormuş gibi beyanda bulunmasına edebiyatta üslûb-ı hakîm derler ki maksat, muhatabı kızdırmaksızın mütenebbih¹ kılmaktır. Kur'an-ı Kerîm'de de bu yolda bazı ifadeler vardır. Ez-cümle meşhur Habîb-i Neccâr'ın Antakya ahalisine

وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ. أَتَأْخُذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ يُرَدِّدْ
 الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِي عَنْهُمْ شَيْئًا وَلَا يُنْقِذُونَ إِنِّي إِذَا لَفِيَ ضَلَالٍ مُبِينٍ إِنِّي
 أَنَا بَرُّكُمْ فَاسْمَعُونَ

"Ben, beni yaratana neden kulluk etmeyecekmişim? Siz (hepiniz) ancak O'na döndürü(lüp götürü)leceksiniz. Ben O'ndan başka tanrılar edinir miyim? Eğer O çok esirgeyici (Allah), bana bir zarar (yapmak) isterse onların (iddia ettiğimiz) şefaati bana hiçbir faide vermez. Onlar beni asla kurtaramazlar. Şüphesiz ben o takdirde mutlak apaçık bir sapıklık içindeyim(demek)tir. Gerçek, ben Rabbinize iman ettim. İşte bunu benden dıryun."² dediği Kur'an'da hikâye buyrulmuştur. Buradaki "Bana ne oluyor ki beni yaratan

1 *mütenebbih*: intibah eden uyanan, uyanık; aklını başına toplayan

2 Yasin Sûresi, 22-25.

Allah'a ibadet etmeyeyim?" demek, "Size ne oluyor ki sizi yaratan Allah'a ibadet etmiyorsunuz?" demektir. Habîb-i Neccâr, serzenişini hafifletmek için Allah'a iman ve ibadet etmemek gafletini nefsine isnat eylemiştir.

Hazret-i Mevlâna da henüz akl-ı meâd lisanını anlayacak idrake nail olamayan, lâkin olmak için lutf-ı ilâhîyi bekleyen taleperbabını ümitsizliğe düşürmemek emeliyle, kendisini onlara benzetiyor, füyûzât-ı ilâhiyye talebiyle, geçen günlerin, ateşin bir surette geçtiğini söylüyor.

16. BEYİR

روزها گر رفت گورو پاک نیست
تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست
Rûzhâ ger reft gû rev bâk nîst
Tû be-mân ey ân ki çun tu pâk nîst

Günler geçip gittiyse varsın, geçsin. Ey pak ve mübarek olan insan-ı kâmil, hemen sen var ol!

Ömrünün kısm-ı küllisini¹ boşa geçirmiş, bir taraftan da marifet zevkinden nasip alamamış olmasına teessüf edenlere teselli vermek için Hazret-i Mevlâna buyuruyor ki hayatın birçok günü geçip gittiyse olan oldu, biten bitti. Geçmişe teessüf etmenin faydası yoktur. Hâli nazar-ı dikkate almalı, kâmil bir mürşidin elini tutmalıdır. Geçen günlerin hiçe inkılâb etmesi ehemmiyetli bir şey değildir. Mürşid-i kâmil ve onun nazar-ı terbiyesi var olsun. O sayede matlub² husule gelir. Hatta,

1 *kısm-ı küllî*: en büyük bölüm

2 *matlub*: istenen, arzu edilen şey

تا دم آخر دمى آخر بود
Tâ dem-i âhir demî âhar boved

yani "Son nefeste bile kemalat kesbedilecek başka bir dem ve âlem olur."

Maziye bakarak ümitsiz olmamalı, hâlde ve istikbalde çalışmalıdır. İslâm tarihinde Yermük Muharebesi diye meşhur ve kanlı bir muharebe vardır ki Sıddîk-ı Ekber (r.a.)'in devr-i hilâfetinde Rumlarla Müslümanlar arasında vukua gelmiştir.

Düşmanın mükemmel ve mücehhez¹ ordusu iki yüz kırk binden fazla idi. Hâlid bin Velid (r.a.)'in kumanda ettiği İslâm ordusu ise, ancak kırk bin kadar vardı. Rumlar, harbin başlangıcında başkumandan çadırına kadar ilerlemişler, fakat orduda bulunan mücahid kadınların sopalarla ve çadır direkleriyle müdafaaları neticesinde püskürtülmüşlerdi.

Düşmanın pek kanlı hezimetıyla, İslâm'ın da pek şanlı muzaferiyetiyle neticelenen bu muharebede Rum kumandanlarından General Yorgi, Hâlid bin Velid ile karşılaşmış, onun feyz-i nazarıyla Müslüman olmuş, Hâlid ile beraber Rumlara karşı bir iki saat kılıç sallamış, nihayet şehadet nimetine ve hüsn-i âkıbete² mazhar olmuştu. Radıyallahü anı ve rahmetullahi aleyh.

Dikkat buyurulsun, General Yorgi, şüphesiz yaşlı başlı bir adamdı. Ömrünün birçok günlerini teslis akîdesiyle ve Hristiyan olarak geçirmiş ehl-i tevhîd ile harp etmek üzere Yermük mevkiine gelmişti. Lâkin Hâlid bin Velid'in feyz-i nazarına uğraması, kendisini muvahhidlik³ derecesine getirdikten sonra şehadet rütbesine erıştirdi.

1 *mücehhez*: teçhiz edilmiş, donatılmış

2 *hüsn-i âkıbet*: güzel son

3 *muvahhid*: Allah'ı birleyen, bir olduğuna inanan kişi

Bin üçyüz şu kadar sene sonra, hakkında rahmet okunmak saade-
tini kazandırdı. Rahmetullahi aleyh.

Böyle bir vakıa, devr-i Peygamberîde de olmuştu. Medine’de
Usayrim namında birisi vardı. Hicretin üçüncü senesine kadar Müs-
lüman olmamıştı. Uhud Muharebesi esnasında Allah’ın hidayeti
erişti. Silahını kaptı, harp meydanına koştu. Peygamberimizin hu-
zurunda Müslüman olduktan sonra fedakârane harp etti; ömründe
bir defa olsun namaz kılmadan şehit oldu. Radiyallahü anh.

17. BEYIT

هر که جز ماهی ز آیش سیر شد
هر که بی‌روزی است روزش دیر شد
Her ki coz mâhî zi âbeş sîr şod
Her ki bi-rûzî'st rûzeş dîr şod

Balıktan başkası onun suyuna kandı. Nasipsiz olanın da rızık
gecikti.

Cenâb-ı Hakk’ın Zât-ı ecell ü a’lâsı gibi füyuzatı da nihayetsizdir.
Fakat o füyuzatın mazharı olan insanlar, üç nevi itibar edilmiştir.

Birinci nevi, ümmetin kâmil ve mükemmel olanlarıdır ki ne
kadar füyuzata nail olsalar tahammül ederler ve daima artmasını
isterler. Hak sübhanehu ve teâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلْ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

“O gün, cehenneme, doldun mu, diyeceğiz. O da, daha var mı,
diyecektir.”¹ buyuruyor.

Cehennem, celâl-i ilâhînin mazhar-ı tâmmı olduğu için, dolmasına ve doymasına imkân yoktur. Rahmet-i ilâhiyyenin mazhar-ı tâmmı bulunan Aleyhissalât Efendimiz de Hakk'ın o kadar füyuzatına nail olduğu ve her gün yetmiş yahut yüz derece terakki eylediği hâlde, “Ya Rabbi! Sana karşı olan hayretimi artır.” diye dua ederdi.

Muallim Naci merhum şöyle der;

Zevk-i hayret, ekmel-i evvâk¹ imiş
Hâce-i i'câz- gû² zidnî demiş

Keza, miraçta Hazret-i Peygamber’e delâlet hizmetinde bulunan Cebrâil (a.ş.) sidretü'l-müntehâ³ da³ kalmış ve لَوْ دَنَوْتُ أَنَّمَا لَاحْتَرَقْتُ yani “Parmak ucu kadar yaklaşırsam yanarım.”⁴ demiş;

Ger geçem bir zerre denli ileri,
Yanarım baştan ayağa ey ulu

mealini söylemişti. Yegâne-i enbiyâ aleyhi ve âlihi efdalü't-tehâyâ Efendimiz ise

Çün ezelden bana aşk oldu delîl
Yanar isem ben yanayım ey Halîl

düşüncesiyle ilerlemişti.

Ma'ni-yi aşkı ukûl-ı⁵ ezkiyâ⁶ bilmez nedir
Şübhesiz tâb-ı Süreyyâyı⁷ serâ⁸ bilmez nedir

1 *evvâk*: zevkler

2 *i'câz- gû*: mucize(vî sözler) söyleyen

3 *sidretü'l-müntehâ*: arşın sağ yanında bir ağaçtır ki ötesine hiçbir mahlûk geçemez. Sidretü'l-müntehâ'yı, beşerî ilmin son haddi olarak izah edenler vardır, ötesi Allah'ın zât âlemidir.

4 Mirsâdu'l-ibâd, s. 120.

5 *ukûl*: akıllar, mec. akıllılar

6 *ezkiyâ*: zeki kişiler

7 *Süreyyâ*: semanın kuzey yarım küresinde bulunan güzel bir yıldız kümesi, Ülker yıldızı

8 *serâ*: toprak

Fehm eder âdemle âdem-zâdeler mâhiyyetin
Kâilân-ı¹ özr-i mâ-allemtenâ bilmez nedir

Aşk bir rehber ki Peygamber olup da pey-revî²
Terk eder Cibrîl'i Sidr'e, müntehâ bilmez nedir

Lev-denevtü l'ahteraktu der iken Rûhü'l-emîn
İhtirâz-ı³ râh-ı aşkı Mustafâ bilmez nedir

Tâhir-âsâ bende-i Hünkâr-ı ekber olmayan
Semme vechullâh semâ-ı bâ-safâ bilmez nedir

Evet, Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) Cebrail'i, sidretü'l-müntehâ'da bırakmış, makâm-ı kurb'a doğru ilerlemişti.

تا کجا آنجا که جا را راه نیست جز ثنا برق مه الله نیست
Tâ kocâ ancâ ki câ-râ râh nîst Coz senâ berk-i meh-i Allâh nîst

Yani "Nereye kadar gitmişti? Oraya kadar ki orada yer tabirine yol yoktur. Allah'ın kâmer-i nûrundan başka bir şey mevcut değildir."

Hakikat sırrının bahsin ne bilsin her tahâretsiz
Ki Cibrîl-i emîn geçmez o vâdînin kenârından

Cenâb-ı Hakk'ın habibi ve halkın Hâlık'a en ziyade yakını bulunan Peygamber-i Ekber'in vâris-i kâmilî olanlar da böyledir. Onlar da aşk yolunda reyy, yani suya kanmak, harareti geçmek yoktur, derler. Ne kadar füyuzata mazhar olsalar, daha ziyade iş-tiyak gösterirler. Hazret-i Mevlâna;

ریگ ز آب سیر شد من نشدم زهی زهی
لایق این کمان من نیست درین جهان زهی
Rîg z'âb sîr şod men ne-şodem zihî zihî

Lâyık-i in kemân-i men nîst der in cihan zihî

1 *kâilân*: söyleyenler; râzı olmuş, boyun eğmiş; inanmış, akli yatmış

2 *pey-revî*: takipçi

3 *ihtirâz*: sakınma, çekinme; korkma

Yani "Kum suya kandığı hâlde, ne acayip ki ben kammadım. Şu dünyada benim yayıma layık bir kırıış yoktur." buyuruyor.

Sûfiyye meşayihundan Yahyâ bin Muâz-ı Râzî, Bâyezid-i Bistâmî'ye gönderdiği bir mektupta, سَكِرْتُ مِنْ كَثْرَةِ مَا شَرِبْتُ مِنْ كَأْسِ الْمَحَبَّةِ yani "Muhammed kadehinden o kadar içtim ki niha-yet mest oldum." demişti. Hazret-i Bâyezid ise cevaben,

شربت الحب كأساً بعد كأس فما نفذ الشراب ولا رويت
Şeribtu'l-hubbe ke'sen ba'de ke'sin Fe-mâ nefede's-şerâbu ve lâ revittu

Yani "Muhabbet şarabını kâse kâse içtim. Lâkin ne şarap bitti, ne de benim hararetim geçti." beytini yazıp yollamıştı.

Bâyezid demiş ki sevgi câmunı
Durup dinlenmeden gönül nûş etti
Üst üste kadehler boşaldı doldu
Lâkin ne ben doyдум ne şarap bitti

Beni de böylece aşkın şarâbı
Ezelî ebedî kıldı harâbı
Cismimle kabrimin yanık türâbı
Sevdâ cür'asıyla yoğruldu gitti

İlk câmun neş'esi gönülde bâkî
Artıyor gittikçe şevk-ı mezâkî
İçtiğim meclise Allah'tı sâkî
Orada elesti rûhum işitti

Kaybetti o bezmi vâkıa bu göz
Lâkin kulağında çınlıyor o söz
Her yerde her şeyde görünen o yüz
Yanmamı artırdı beni eritti

Bâyezid-i Bistâmî'den evvelce bahsedilmişti. Yahyâ bin Muâz ise Reylidir. Hicri 258'de, yani Bâyezid'den 2 yıl önce vefat etmiştir. Ârifâne sözleri vardır. Ezcümle "Bazıları, biz bir makama vardık ki namaz kılmaya ihtiyacımız kalmadı, diyorlarmış. Evet,

bir makama varmışlar, ama cehennemle!" dediği, sûfiyye kitaplarında yazılıdır. Rahmetullahi aleyhi ve kuddise sırruhu.

Füyûzât-ı ilâhiyye mazharı olanların ikinci kısmı, cüzi bir neşveye kanaat gösterenler

چندان خوردم ز جام عشقت که اگر
یک جرعه ازین بیش خورم نیست شوم
Çendan hordem zi câm-ı aşket ki eger
Yek cur'a ez in biş horem nîst şevem

Yani "Allah'ın aşkı kadehinden o kadar içtim ki bir yudum daha içecek olsam yok olacağım." diyenlerdir.

Üçüncü kısım ise irfan zevkinden ezelden nasibi olmayanlardır ki o gibilerin feyz-i Mevlâ'dan, ebediyyen nasipleri yoktur. Hazret-i Mevlâna, "mâhî" tabiriyle, birinci ve ikinci kısımları; "bî-rûzî" ile de üçüncü kısmı murad eylemiştir.

18. BEYT

درنیابد حال پخته هیچ خام
پس سخن کوتاه باید و السلام
Der ne-yâbed hâl-i pokte hiç hâm
Pes sohen kûtâh bâyed vesselâm

Ham-ervah olanlar, pişkin ve yetişkin zevatın hâline anlamazlar. O hâlde sözü kısa kesmek gerektir, vesselam.

لَا يَعْرِفُ الْكَامِلُ غَيْرَهُ حَتَّى يَنْتَهَى إِلَيْهِ سَيْرُهُ yani "Kâmilî, kâmilden başkası anlamaz. Ta ki seyr ü sülûku, onun mertebesine erişmeyince." demişlerdir.

Kadr-i suhan-i şâiri, şâir bilir ancak
Rûhü'l-kudüs'ün sırrı Sirâfil'e ayandır

Bir ilmî meslek ashabının değil, basit ve âdi bir sanat erbabının bile sanata müteallık¹ sözlerini, o sanata hizmet etmemiş olanlar anlayamazlar. O lisanı anlayabilmek, sanatlarına intisab ve hizmet ederek onlar gibi olmaya mütevakkıftır². Tasavvuf mesleğinin ince nüktelerini, sûfiye hazeratının manası pek derin sözlerini idrak edebilmek de o meslek-i celîle bir kâmil vasıtasıyla intisab etmekle olur. Zaten tasavvuf, sözle değil hâl ile ilgili bir meslektir.

Mesnevî'nin "be'snev" emriyle başlayan birinci beytinden bu-
raya kadar olan on sekiz beyit, evvelce de söylendiği gibi, bizzat
Mevlâna'nın kalemiyle yazılmış, bundan sonrakiler ise Mevlâna ta-
rafından söylenmiş ve Hüsameddin Çelebi tarafından yazılmıştır.

Bazı ârifler, on sekiz beyti *Mesnevî*'nin mukaddimesi, sonraki
beyitleri de onun devamı ve şerhi saymış, hatta Şârih-i Mesnevî
Şeyh İsmail Ankaravî on sekiz beyte *Fâtihü'l-eb-yât* isimli ayrıca
bir şerh yazmıştır.

1 *müteallık*: bağlı; taalluk eden, ilgili, ilişiği olan

2 *mütevakkıf*: tevakkuf eden, duran; bir şeye bağlı olan, ancak onunla olabilen

Bibliyografya

Kur'ân-ı Kerîm Meâli, haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, Ankara 2005.

Acılûnî, Muhammed b. İsmâîl, Keşfü'l-hafâ ve Müzîlû'l-ilbâs amme's-tehere mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs, I-II, Beyrut 1408/1988.

Bâkr-ı Sadrî Niyâ, Ferheng-i Me'sûrât-ı Mutûn-i İrfânî, Tahran 1380 hş.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiü's-sahîh, nşr. Mustafâ Dîb el-Buğâ, I-VII, Beyrut 1990.

Fürûzânfer, Bedüzzamân, Ehâdis-i Mesnevî, Tahran 1370 hş.

Hucvîrî, Ebu'l-Hasan Ali b. Osmân el-Cullâbî el-Gaznevî, Keşfü'l-mahcûb, nşr.

V.A. Zhukovskii, mukaddime: Kâsım-ı Ensârî, Tahran 1358 hş./1979.

Mevlânâ Celâleddîn, Mesnevî, Ankara 1993, (Konya Mevlana Müzesi No:51 nüshasından ofset baskı.)

—, Mesnevi-yi Ma'nevî, nşr. haz. Rainold A. Nicholson, Tahran 1925-1933

—, Mesnevi-yi Ma'nevî, nşr. Tevfik H. Subhânî, Tahran 1378 hş.

Mevlânâ Celâleddîn, Mesnevi-yi Ma'nevî, nşr. haz. Rainold A. Nicholson, Tahran 1925-1933

—, Mesnevi-yi Ma'nevî, nşr. Tevfik H. Subhânî, Tahran 1378 hş.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, Sünen, I-VIII, Beyrut ts.

Süyûtî, İmâm Celâlüddîn b. Ebî Bekr, el-Câmiü's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr, I-II, Beyrut 1410/1990.

Şentürk, Atilla, *Tahîr'ül- Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevi Dersleri*, I/1-4-II/1, İstanbul 1949-1951.

—, *Şerh-i Mesnevi*, I-XVIII, İstanbul ty.

Arz edip de sadr-ı pür-sûzunda dâğ-ı lâle ney
Bulmak ister nefha-i neyzende feyz-i jâle ney

Derd-i hicrân-ı neyistân-ı ezeldir sâiki
Sûz-ı dille etmede her dem figân ü nâle ney

Her nevâ-yı şekvesi sûziş-fezâ-yı ehl-i dil
Sanki olmuş nâvdân-ı âteş-i seyyâle ney

Pir-i pirân-ı hakikat, ya'ni Mevlânâ-yı Rûm
Kim okur vâf-ı kemâlin dâim ehl-i hâle ney

Bir Kelimullâh-ı Rabbânî-suhan kim hâdimi
Gûş-ı hüşa "be'snev ez ney" emrini isâle ney

Ben de ey me'vâ-yı rûhum! Bende-i der-gâhınım
Uğramaz indinde bi-şek redd ü istiskâle ney

Olsa manzûr-ı nigâhın çok mudur Tâhir kulun
İltifâtınla erişmiş mevkî-i ikbâle ney

Tâhirü'l-Mevlevî

